

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

Збірник наукових праць

Випуск XVI

**ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
XX-XXI СТОЛІТЬ**

Хмельницький - 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

**ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
XX–XXI СТОЛІТЬ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 16

Хмельницький
2023

УДК 32:93/.94, 32:93/.94
ББК 63.3(4Укр)
З 139

З 139 Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій ХХ–ХХІ століть : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2023. Вип. 16. 258 с.

НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104480

У збірнику наукових праць вміщено статті ХХІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ–ХХІ століть».

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Гаюр І.Й.**, кандидат юридичних наук; **Гуменикова Т.Р.**, доктор педагогічних наук, професор; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Жданкіна Л.К.**, кандидат юридичних наук; **Костенко Д.В.**, кандидат педагогічних наук; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Осмолян В.А.**, кандидат юридичних наук; **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Петрушенко О.О.**, кандидат філологічних наук, доцент; **Петлюк Ю.С.**, кандидат юридичних наук, доцент; **Цимбалюк Г.С.**, кандидат економічних наук.

Рецензенти:

Адамський В.Р., кандидат історичних наук, доцент
Євменчук О.В., кандидат історичних наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 10 від 27 листопада 2023 р.)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	8
Адамський В. Р. ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ПРОСКУРІВЩИНИ В БЕРЕЗНІ-КВІТНІ 1918 РОКУ	10
Атаманчук О.І. ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ЧЕРЕЗ ВТОРГНЕННЯ МОСКОВІЇ.....	20
Бобось О.Л. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ..	25
Гордієнко М.Г. КОНЦЕПТИ РУСОФОБІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ ДОКТРИНІ Д. ДОНЦОВА.....	28
Дацюк О.А. ЦЕРКВА ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	38
Даниленко В.М., Романюк І.М., Зінько Ю.А. ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ В 1932-1933 РР. І ЙОГО ВИЗНАННЯ.....	55
Зелінський Р.М. РЕТРОСПЕКТИВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ.....	66

Лазаренко В.І. РОЛЬ ОСВІТЯН ВІННИЧЧИНИ В СТАНОВЛЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	71
Лисий А.К. ВІННИЦІ 660 + ТИСЯЧІ РОКІВ.....	76
Махоніна А.О. ЗАСТОСУВАННЯ ПРОПАГАНДИ У ВЕДЕННІ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО – УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ).....	81
Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Красун А.Р. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ДУХОВНА ДЕТЕРМІНІНТА ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ХХ - ХХІ СТОЛІТЬ.....	89
Мельников Д.О. ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ — ВИДАТНИЙ ТЕОРЕТИК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	101
Мерзлюк Л.В. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У РОЗБУДОВІ ПУБЛІЧНО- ГРОМАДСЬКИХ ПАРТНЕРСТВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	107
Михайленко С.М. ПЕТРО ВАСИЛЕНКО: НЕЗЛАМНИЙ БОРЕЦЬ ЗА СВОБОДУ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ.....	110
Набок М.М. ТВОРЧІСТЬ КОБЗАРІВ ТА БАНДУРИСТІВ СУМЩИНИ ЯК ВИЯВ ДУХОВНОЇ СТІЙКОСТІ В УТВЕРДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ.....	113

Ніколаєв К.Д.

СТАН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ: АНАЛІЗ ІНТЕГРАЦІЇ ТА
ПОГЛИБЛЕННЯ ЗАХОДІВ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ... 120

Небесний О.О., Парандій В.О.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕЛІТИ У ВІДРОДЖЕННІ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ..... 123

Сердуніч Л.А.

ГОЛОДОМОР 1930-их. ФАКТИ НА ПІДТВЕРДЖЕННЯ
ГОЛОДОМОРУ ЯК ГЕНОЦИДУ 134

Сердуніч Л.А.

СВІДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦІВ ГОЛОДОМОРІВ
НА СТАРОСІНЯВЩИНІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТИ..... 147

Сидорович О.С.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОЛГОСПНИХ
РИНКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 1960-1980 РР..... 161

Сторожук І.А., Болтушкіна Я.С.

ПРИЧИНИ ПОЛІТИКИ ЗАМОВЧУВАННЯ
ГОЛОКОСТУ В СРСР..... 167

Рева Л.Г.

ГОЛОДОМОРИ В УКРАЇНІ. ГЕНОЦИД УКРАЇНЦІВ
ПІД ЧАС НИНІШНЬОЇ, ВИЗВОЛЬНОЇ,
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... 173

Рева Н.М.

ТВОРЧИЙ ПОШУК ТА НАБУТКИ У ГАЛУЗІ Х
ГУМАНІТАРНІ ЗНАНЬ РЕВИ ЛАРИСИ (ЛЕСІ) АБО КЮАР-
КОД ДО ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 189

Хоменко О.О.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 РОКУ.....	227
---	-----

Шевченко Р.П.

МОВНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЇХНІХ РОДИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ.....	233
---	-----

Чабанов А.М.

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	236
--	-----

Якименко К.Р.

ЧОМУ США МАЮТЬ ВИЗНАТИ РОСІЙСЬКУ ФЕДЕРАЦІЮ ДЕРЖАВОЮ-СПОНСОРОМ ТЕРОРИЗМУ.....	243
---	-----

Яцино О.В.

ОТАМАНЩИНА – ФЕНОМЕН ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.....	247
--	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	253
----------------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

У 1932–1933 роках комуністичний тоталітарний режим вчинив злочин геноциду проти Українського народу. Сьогодні його спадкоємець – рашистський режим прагне знову вчинити на українській землі геноцид.

Після Жовтневого перевороту впродовж 1917–1921 років на більшій частині території колишньої російської імперії владу захопили комуністи. Вони шляхом прямої окупації знищили демократичну Українську Народну Республіку, проголошену 1917 року. Досвід важкої боротьби із українськими рухом змусив комуністичний режим для зміцнення свого становища в Україні піти на створення у 1919–1920 роках квазідержави УСРР зі столицею у Харкові та певні поступки українському національному рухові.

Україна в 1920-х роках переживала культурний ренесанс європейського зразка. Під гаслом “Теть від Москви!” тут формувалися самобутні, відмінні від російських, культурні традиції, орієнтовані на Європу. Створювалася національна система освіти, обґрунтовувалася економічна концепція України як автономного економічного організму. Проте до кінця цього періоду в СРСР був встановлений тоталітарний комуністичний режим із суворою суспільною ієрархією. Будь-який прояв незгоди або нонконформізму (як індивідуального, так і малих і великих груп людей за професійною, національною, релігійною, партійною ознаками) негайно жорстоко карався та придушувався.

Українська нація, яка була другою за чисельністю в СРСР, мала величезний культурно-історичний спадок, власні славетні традиції державотворення, досвід національно-визвольної боротьби. Широкі кола інтелектуалів та економічно самостійне селянство не сприймали політики комуністичного керівництва. Тому за мету було поставлено знищення українців як політичної нації, що могла поставити питання про створення незалежної держави. Для досягнення цієї мети був обраний жажливий інструмент – вбивство голодом.

У 2022–2023 роках Україна вшановує 90-ті роковини Голодомору-геноциду. Цю скорботну дату ми згадуємо сьогодні в реаліях нової боротьби за виживання української нації. Через 90 років після вчинення Голодомору-геноциду на теренах України росія вчиняє новий геноцид – війною.

росіяни знову застосовують проти українців методи геноциду, щоб знищити нашу ідентичність, культуру, мову – знищити українську націю як таку. Для цього окупанти масово вбивають і депортують українців, руйнують міста.

Одвічний ворог нас знову намагається «денаціоналізувати» та упокорити, щоб не випустити з-під свого впливу та не допустити зміцнення української державності. Методи новітнього путінського режиму мало відрізняються від сталінських: вбивства, терор голодом і холодом, залякування, депортації.

Українська нація мужньо чинить спротив значно чисельнішому ворогу. В нас немає іншого вибору, ніж вистояти. Інакше історія закине українців на нове коло вже пройдених випробувань. Ми пам'ятаємо уроки минулого й не хочемо повертатися в «тюрму народів». Саме національна пам'ять робить нас сильнішими, надає сил для подальшої боротьби.

В умовах нинішньої російської агресії наша пам'ять про Голодомор 1932–1933 років є чинником суспільної мобілізації українців і світової спільноти для протидії агресору. Станом на жовтень 2023 року визнали Голодомор 1932–1933 в Україні актом геноциду парламенти 28 держав.

Відтак вшанування пам'яті жертв Голодомору проходить під гаслом «Пам'ятаємо. Єднаємося. Переможемо!».

Віримо у Перемогу України на всіх фронтах.
Віримо в Україну!

Інформація з сайту
Українського інституту національної пам'яті
URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/informaciyni-materialy-do-90-h-rokovyn-golodomoru-1932-1933-rokiv>

Адамський В. Р.,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ПРОСКУРІВЩИНИ В БЕРЕЗНІ- КВІТНІ 1918 РОКУ

У повідомленні аналізується суспільно-політичне та соціально-економічне життя на Проскурівщині навесні 1918 р. після приходу в місто Австро-Угорських військ. Зосереджено увагу на аналізі правоохоронної системи, діяльності злочинних угруповань, поведінці Австро-Угорського командування. Окремо показано становище селянських господарств та вказано на фактори, які супроводжували посівну кампанію.

Ключові слова: *Проскурівщина, Австро-Угорські війська, повітовий комісар, Т. Верхола, анархія, бандитські формування.*

Доба Української революції 1917–1921 рр. у регіональному вимірі розробляється сьогодні доволі активно. Місто Проскурів та Проскурівський повіт у цьому відношенні не становлять жодного винятку. Впродовж останніх років нами опубліковано декілька статей, в яких предметно розглядаються різні аспекти розвитку регіону в період Центральної Ради [1-9].

Однак проблема далеко до свого вирішення. Відтак і пропонованому повідомленні ставиться за мету зосередитися на аналізі двох останніх місяців, які передували гетьманському перевороту П. Скоропадського та були позначенні Австро-Угорською військовою присутністю в краї.

Виконуючи умови Брестського миру між країнами Четверного союзу та Україною, 28 лютого 1918 р. Австро-Угорська 2-га Армія фельдмаршала Бер-Ермоллі почала рух на Поділля. Уже цього дня 155-та піхотна дивізія гонведи здійснила марш від Балина через Ярмолинці до Проскурова [10, с. 29].

Позаяк у Проскуріві не було української влади, то рішенням комісара 7 армії тимчасово виконувати обов'язки повітового

комісара він призначив свого помічника Тітаренка [11, арк. 89], розпочавши, таким чином, відновлення структур української влади. Однак уже 2 березня влада перейшла до голови Проскурівської земської управи Т. Верхоли.

Австро-Угорське військо, вступивши на терени краю, випустило відозву до населення, в якому повідомлялося про те, що основне їхнє завдання полягало в захисті України від ворога. З аналогічною відозвою виступив і повітовий комісар Т. Верхола. Однак військо відразу повело себе інакше. Не ставлячи нікого до відома, воно захопило під свою охорону все майно колишньої 7-ої армії і на власний розсуд розпоряджалися ним. Неодноразові звернення Т. Верхоли до Міністерства внутрішніх справ УНР із цього приводу жодних успіхів не мали [12, арк. 103].

Повітовий комісар першочергово відновив діяльність канцелярії, що була доценту зруйнована більшовиками, а також зробив перші розпорядження щодо термінової ліквідації революційного трибуналу та передачі усіх кримінальних справ законним слідчим УНР. Також було запропоновано суддям вступити до виконання своїх обов'язків.

В усі державні та самоврядні інституції Т. Верхола розіслав наказ про обов'язкове використання української мови, зокрема в діловодстві, та заміні всіх вивісок. Урядовців попередили, що для них будуть організовані курси української мови. Крім того, повітовий комісар вимагав розмістити на видних місцях тексти третього та четвертого Універсалів Центральної Ради.

Особливу увагу Т. Верхола приділив питанню формування військових структур. Доповідаючи про це Подільському губернському комісару, він писав: «Назначені мої помішники на станціях залізниць і для роз'їзду по повіті. Зараз же було зібрано вільне козацтво, сформірована перша його сотня під назвою «Збручський Січковий Курінь», про що донесено Військовому Міністру. Організація була зроблена додержуючись умов нової Української армії. В козаки приймалися певні люди вірні Україні – українці. З першого дня заснування сотня стала нести військову службу. По згоді з Австрійською владою було видано наказ про виїзд з нашого району в трех-дневний срок всіх бувших вояк 7-ї

армії, при чім Австрійські влади розпорядились взяти на себе вивозку через австрію на північ цих людей крім українців з території України яким дається вільний виїзд по наших залізницям до дому. Ватаги ж бувших большевицьких частин, які позасідали по селах виловлюються і вивозяться встановленим порядком, взагалі лишається на місці з бувших вояк тільки той, хто по наших відомостях того вартий. Обеззброюються місцеві робітники бувшої червоної гвардії, а з головарями буде поступлено по вказівкам з Києва. Селянам видано наказ знести зброю в народні управи під охорону. Позаяк немає грошей в казначействі, – просив вносити всі заможні кола свої лишки і допомогти ввужденному матеріальному становищу» [12, арк. 103-103 зв.].

Дестабілізуючим фактором у регіоні виступали Австро-Угорські війська. Досить відверто цю реальність визнавав сам Т. Верхола. За його констатацією «австрійська армія, неофіційно, заняла становище хазяїна, поступають багато з повіту жалоб на реквізицію у селян хліба, других харчів, коней і т. и. Мною робляться заходи перед Австрійською владою, але ж майже даремно, про що донесено мною в Міністерство. Австрійці при вступленню взяли під свою охорону все добро бувшої армії і це все, без нашої згоди іноді і без знаку нашого контролю вивозиться заграницю, починаючи зі зброї і кінчаючи одежою. Наші протести дуже мало помагають, а Австрійські влади лиш дуже ввічливо і офіційно вибачаються і кожний раз обіцяють цього не робити. Можу сказати, що в нашій повіті кожний день щезає добра Української Республіки на міліони. Скоро прийде день і нічого не лишиться. На мої жалоби в Міністерство і на порядку я не одержав ні одної відповіді. Насильно здержую на станції Волочиськ вагони цього добра своїми козаками і жду розпоряджень. При самих цінних складах посуваю австрійські караули і ставлю наших козаків, но козацтва мало і бракує коштів на його содержанию. Но все ж таки можу сказати з отвертою совістю, що за ці дні, після тяжкої праці, зроблено багато і саме цінне лишилось в наших руках. Тепер треба вказівок як з ним поступити, а на козацтво потрібно негайно асигнувати коштів, про що також донесено телеграфно у Київ» [12, арк. 103 зв.].

За цих обставин багато громадян хотіли отримати пропуск на виїзд за кордон. Проте повітовий комісар, не маючи відповідних інструкцій на цей предмет, ухвалювати відповідні рішення не поспішав. Уся його діяльність зосереджувалась на організації «твердої Української влади» та поліпшенні становища.

Певну допомогу прокурівчанам у наведені порядку надала сотня Летичівського кінного партизанського загону під проводом отамана Могилевського, яка переїжджала з Кам'янця-Подільського до Летичева і тимчасово зупинилася у Проскуріві. У сутичці з розбійниками був вбитий отаман Могилевський та четверо злочинців. Трьох упізнати не вдалося, а один із них виявився «місцевий бандит Галушка». Декілька осіб було запроторено до в'язниці, серед яких виявилися добродії Лепікаш (колишній каторжанин), Полевси (голова злочинної банди, яка грабувала під виглядом більшовиків) та Слежнев (місцевий селянин, колишній матрос). При виїзді сотні до Летичева їх усіх разом забрали з собою, оскільки Проскурівська в'язниця у цей час була евакуйована до Вінниці. Однак по дорозі Лепікаш утік, а двоє інших були застрелені [12, арк. 105].

Під час перебування сотні у Проскуріві, остання поводитись не зовсім чемно. Зокрема, було зафіксовано декілька випадків «самочинних обисків», вимоги грошей в окремих громадян. У деяких місцевих жителів військові відібрали їхню власність. Ці факти підтверджувались офіційно, оскільки були відповідні звернення до органів влади. Ці ж факти фіксувала й Австрійська влада. У зв'язку з цим отаман Тромс змушений був неодноразово вибачатися, але зарадити справі не міг.

Напруги додавали колишні більшовики та червоногвардійці. Частина з них успіла втекти, а окремих посадили до в'язниці. Повітовий комісар чекав відповідних розпоряджень з центру, як діяти по відношенню до останніх.

Не краще себе проявляли і Австрійські війська. Характеризуючи їхню присутність у місті, Т. Верхола доповідав Подільському губернському комісару наприкінці березня 1918 р.: «Австрійські війська поводяться дуже кепсько як з нашою адміністрацією, з нашими селянами, так і взагалі своїми подіями. В

нас беруть все, що самі хочуть, не питаючись навіть нас і не допускаючи до контролю, а нашу охорону озброєною силою посувають і ставлять свою після чого являються повними господарями того, що взяли. Сьогодні навіть чуть не дійшли до озброєного розрішення конфлікту з нашими козаками, які хотіли одбиватись до останнього, щоб не дати майна, яке наші охораняють, але ж нам прийшлося покоритись силі і віддати все. Конфісковано в нас всі автомобілі, які тільки були тут, а також инше майно. Поступають багато дуже жалоб від селян, що Австрійські війська останнє забирають і не буде навіть чим обсіяти поля. Ніякі дипломатичні розмови з їхнім начальством не помагають, а говориться ними одне – а робиться друге. Селяне дуже хвилюються і серед громадян помітне страшенне незадоволення їми. Ніякі відозви і успокої не помагають, австрійці говорять одне, а роблять друге. Як дальше буде – не знаю, но чим день, тим гірше працювати» [12, арк. 105 зв.].

Щодо ситуації в Проскурівському повіті, то Т.Верхола відзначав, що поволі стан справ покращується. Його розпорядження набирали чинності, тобто населення почало визнавати органи влади та їхнє право на застосування насильства проти злочинних дій. Збиралася зброя, селяни почали сплачувати недоїмку. На жаль, поки не вдалося організувати на місцях підрозділів міліції, а козакам почасти важко було бути ефективними, виїжджаючи за 50-60 верст.

Нормалізація життя засвідчувалася й фактом початку польових робіт. При цьому виникали не поодинокі суперечки щодо розподілу землі. Це ставило адміністративну владу у «кепське становище». Іншим негативним чинником, що не сприяв справі нормального налагодження життя, був поганий зв'язок із центральними урядовими структурами. «З початку мого вступлення на посаду Комісара (2 березня) я не одержую від висшої влади ні інструкцій, ні вказівок, ні жадних розпоряджень на мої донесення і телеграфні запитання висшої влади» [12, арк. 106], – доповідав Т. Верхола.

Про суспільно-політичні та соціально-економічні процеси на Проскурівщині за квітень 1918 р. ми можемо дізнатися з

підготовленої заступником повітового комісара Якубського доповіді, адресовану для інформації Подільському губернському комісару. У ній констатовано: «За останній час на Проскурівському Повіті стало значно спокійніше, суспільство переходить до буденної і реальної праці.

Селянство цілком занято переділом землі і засівом. В більшій частині Повіту поля вже засіяні; по відомостям Повітової Земельної Управи незасіяною позостала тільки невелика частина. Подробиці що до засіву площі будуть подані пізніше, по отриманню їх від Повітової Земельної Управи, котра зараз веде детальну статистику засіву.

На перешкоді засівові подекуди стає брак насіння (с. Малиничі), але здебільшого перешкоджає тому переведення аграрної реформи. Селяне одного села, не зважаючи на постанову Земельних Комітетів, зрікаються вділити частку землі з позоставшої від поміщика їх села, сусідньому селу (с. Малашівці, Гречана).

Селянин, котрий 30–40 років тому назад перейшов на оселю в інший повіт, волость і навіть село, зараз рахується як чужинець і постановами сходів його висилають геть, позбавляючи права на землю (В.-Бубнівка, Везденьки, Андрійківці, Новий Світ, Босівка, Лапковці і т. и.) навіть повернувшись з війни бувших солдат позбавляють землі і вигоняють з осель (Кривачинці). З постановами Земельних Комітетів часто не рахуються окремі люде і навіть цілі сходи (Хмельівка, Кременна, Малашівці) і доводиться на підставі прохань Земельних Комітетів посилати озброєну силу.

Повернення селянами забраного у дідичів реманенту до Земельних Комітетів проходить дуже мляво. Рухоме майно дідичам селяне теж не повертають, змусити їх до цього можна тільки силоміць, при чому деякі по темноті бачать у цьому повернення до «Старого Режиму».

Для переходу до нормального стану життя, а особливо для урегулювання земельної реформи, доводиться, як зазначено вище, часто звертатись до фізичної сили, якої на повіті абсолютно нема, а одної Комендантської Сотні не вистачає. Відновити заупавшу після большевицького панування повітову міліцію нема змоги через брак відповідних коштів. Селянство повсяк час звертається за силою, але

коштів на утримання цієї сили давати не хоче, як і взагалі не хоче платити ніяких зборів, бо вважає це за реакцію.

Школи на повіті в занепаді, бо нема коштів на утримання їх. Школи припинили свою діяльність і учительство, голодуючи, було змушено розійтись по містах на заробітки, а село позбавилося єдиної культурної сили, особливо потрібної на місцях у даний час.

Загальний стан у самому місті Проскуріві спокійний. Мійська міліція перебуває в більш-менш нормальному становищі. Уголовні вчинки трапляються дуже рідко. Було кілька випадків зловживання при ліквідації військового майна, але вжито рішучих заходів; слідство передано Комендантові, а злочинців потягнуто до судової відповідальності.

У Проскуріві головним питанням є перебування тут Австро-Угорського війська. Австрійські військові влади лічаться з місцевою владою, але все ж пробують втручатись в наше життя. Скарги на реквізиції значно зменшилися. Справа з вивозом збіжжя теж урегульовується. Велике незадоволення, особливо у селян, викликало те, що Австрійці забирали у них навіть мисливські рушниці, яких селяне, як рівно і зброю взагалі, всіма силами стараються позоставити у себе. Багато непорозумінь викликає наказ Австрійської Влади про підвищення курсу корони до 50 коп. В місті з Австрійцями виникають труднощі з квартирним питанням їх, бо до казарм вони, особливо старшина, не хотять переходити і порозміщалися по приватних помешканнях.

В дуже важкому становищі опинилися перебуваючі зараз на повіті біженці з Литви та Польши, бо Австрійська влада, на диво, вимагає від них Українських паспортів, яких до сього часу нема навіть для українців.

Справа з прийняттям підданства дуже цікавить громадянство, але бракує відповідних вказівок про це.

Головною перешкодою в переході до більш-менш нормального життя є абсолютний брак грошових засобів.

Як зазначено вище, брак грошей не дає змоги утримувати повітову міліцію, а разом з цим і налагодити стягування податків; нема Земської Пошти, тобто єдиного засобу переїзду по повітові, нема через це змоги судовій Владі виїзжати на місця; взагалі повіт

відірваний від центру, бо один телефон не може допомогати во всіх справах. Деякі Волосні Управи просто складають з себе відповідальність, бо, не маючи пошти, не можуть виконувати наказів, які їм надсилаються.

Урядовці не одержують платні, майже голодують і позбавлені змоги продуктивно працювати.

Нема з чого платити вдовам-солдаткам і бувшим солдаткам, які не одержали ще належних грошей навіть за частину минулого року.

Таким чином, доки не буде дано фінансових засобів, нема змоги поставити це життя повіту на нормальний шлях.

Т. в. о. Комісара Якубський» [12, арк. 40–41].

Такою була ситуація на Проскурівщині за декілька днів до Гетьманського перевороту П. Скоропадського. Останні події внесли кардинальні зміни в організацію місцевого життя. Вони позначилися не лише на трансформаційних процесах владних структур, але й на механізмах вирішення найбільш нагальних та актуальних питань. Соціалістична перспектива тимчасово відходила на задній план.

Список використаних джерел та літератури:

1. Адамський В. Р. Проскурів у муніципальній кампанії 1917 року. *Хмельницькі краєзнавчі студії*: наук.-краєзн. зб. / ред. кол.: Л. В. Баженов (гол.), Ю. І. Блажевич (співгол.), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. Вип. 12. С. 32–43.

2. Адамський В. Р. Документи центральних та регіональних архівів України про діяльність Проскурівської міліції періоду Центральної Ради. *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»* / гол. ред. кол.: В. Г. Байдич. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. Вип. 2: Присвячено 95-річчю організації архівної справи на Хмельниччині та 100-річчю Української революції 1917–1921 років. С. 206–215.

3. Адамський В. Р. Інститут комісара Тимчасового уряду в Проскурівському повіті. *Матеріали XV Подільської наукової*

історико-краєзнавчої конференції присвяченої 100-річчю Української революції 1917–1921 рр., 100-річчю заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / ред. кол.: С. А. Копилов (співгол.), О. П. Реєнт (співгол.), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2017. С. 31–38.

4. Адамський В. Р., Кришук Б. С., Кришук В. Початкові школи Проскурова на початку 1920 року: візія освітнього референта. *Духовні витоки Поділля: Заклади освіти в історії краю: мат. IX всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 16 травня 2019 р.) / ред. кол.: І. М. Шоробура (гол.) та ін. Хмельницький: ХГПА, 2019. С. 59–64.

5. Адамський В. Р. Вибори до Всеросійських Установчих зборів у Проскурівському повіті. *Хмельницькі краєзнавчі студії: наук.-краєзн. зб.* / ред. кол.: Л. В. Баженов (гол.), Ю. І. Блажевич (співгол.), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2020. Вип. 27. С. 20–29.

6. Адамський В. Р. Проскурівське земство на початку 1918 року: розподіл повноважень між повітом та волостями. *День Соборності України: історико-політологічні дискусії: зб. наук. праць* / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький: Вид-во Хмельницького інституту МАУП, 2020. Вип. 7. С. 9–16.

7. Адамський В. Р. Проскурівська повітова рада громадських організацій: інституційна репрезентація та персональний склад. *Хмельницькі краєзнавчі студії: наук.-краєзн. зб.* / ред. кол.: Л. В. Баженов (гол.), Ю. І. Блажевич (співгол.), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2021. Вип. 31. С. 53–63.

8. Адамський В. Р. Вибори до Українських Установчих зборів у Проскурові. *Місто Хмельницький в контексті історії України: Матеріали всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції* (м. Хмельницький, 24 вересня 2021 р.) / ред. кол.: Л. В. Баженов (голова), С. М. Єсюнін (відп. ред.) та ін. Хмельницький: ФОП А. М. Стрихар, 2021. С. 99–112.

9. Адамський В., Кришук Б., Кришук В. Відродження українського руху на Проскурівщині у 1917 р. *Духовні витоки*

Поділля: освіта, наука і культура на Хмельниччині (до 85-річчя утворення Хмельницької області): матеріали XII всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 20 вересня 2022 р.) / ред. кол.: І. М. Шоробура (гол.) та ін. Хмельницький: ХГПА, 2022. С. 10–19.

10. Єсюнін С. М. Проскурів у роки Першої світової війни та Української революції 1917 – 1921 років. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2021. 146 с.

11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України), ф. 1792, оп. 1, спр. 12, 137 арк.

12. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 41, 425 арк.

Атаманчук О.І.,
викладач
(м.Хмельницький)

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ЧЕРЕЗ ВТОРГНЕННЯ МОСКОВІЇ

Вторгнення московії в Україну призвело до безпрецедентної гуманітарної кризи, до кардинальних змін у функціонуванні українського суспільства, європейських країн та цілого світу. Не минули ці процеси й сферу міжнародної міграції. Замість виїзду за кордон з метою працевлаштування або отримання освіти, що тривалий час були найпоширенішими формами міграційних переміщень населення України до інших країн, визначальною для нинішньої ситуації стала вимушена міграція. Велика кількість українців перетнули кордони держави у пошуках безпечного середовища. За результатами моніторингу, проведеного незалежним аналітичним центром Cedos, «протягом першого місяця повномасштабної війни з України виїхали 3,6 млн людей. Ще близько 6,2 млн, за оцінками Міжнародної організації з міграції, покинули місце свого постійного проживання і переїхали в межах країни», набувши статус внутрішньо переміщених осіб. З огляду на існуючу наразі кризову міграційну ситуацію актуальним стає її всебічний аналіз з метою запобігання проблем на етапі повоєнного відновлення.

Повномасштабне вторгнення московії докорінно змінило ситуацію не тільки на території України, але й в світі загалом. Оскільки глобалізація тісно пов'язала економіки різних держав, то як наслідок, конфлікт такого масштабу в одній країні спричинив ланцюгову реакцію і для всіх інших. Війна в Україні завдала серйозного удару економічним системам низці країн, особливо тих, які були тісно товарно та фінансово пов'язані з Україною та московією. Крім цього, відбулося різке уповільнення глобального зростання, збільшення інфляції та рівня бідності. Також, відчутні зміни сталися в глобально політичній сфері. Окремої уваги вимагає

питання вимушеної міграції мільйонів українських громадян за кордон.

Вимушена міграція — це зміна місця проживання на певний час або назавжди у супереч бажанням людей, до якої спонукають, війни, переслідування, голод, стихійні лиха. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців офіційно визначає поняття “вимушена міграція” як вимушене переміщення (міграцію), що має місце, коли окремі особи та громади були змушені втекти або залишити свої домівки чи місця постійного проживання внаслідок або для того, щоб уникнути таких подій чи ситуацій, як збройний конфлікт, загальне насильство, порушення прав людини, природні чи техногенні катастрофи [1].

За даними УВКБ ООН станом на лютий 2023 року в Європі було зареєстровано понад 8 мільйонів біженців з України, з яких 4,8 мільйона були зареєстровані для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту. Більше 5 мільйонів осіб, які вважаються переміщеними всередині України. Найбільше статусів тимчасового захисту біженцям з України — майже 1,5 млн — надала Польща, ще понад 1 млн — Німеччина і приблизно 450 тис — Чехія. Понад 100 тис українців зареєстровано також в Італії, Іспанії, Болгарії, Великобританії та Франції[1].

Перебуваючи за кордоном більшій частині біженців доводиться сильно економити, тим не менш вже зараз можна сміливо сказати, що витрати українців позитивно вплинули на економіки країн їхнього перебування. Особливо це відчувається у сфері роздрібної торгівлі. В перші місяці війни та на початку основної хвилі міграції більшість осіб витрачали саме свої українські заощадження, адже сподівалися на швидке повернення додому. Цим вони пожвавлювали споживчий попит і піддержували економічну активність європейських країн в яких вони перебували. Проте, це тривало недовго, українці почали працевлаштовуватись, оскільки стало зрозуміло, що швидкого закінчення конфлікту не буде. Наслідком цього стало збільшення робочої сили ЄС, зростання конкуренції на ринках праці, а сплачені українцями податки в деяких країнах вже окупили витрати виділенні на підтримку біженців.

Попри позитивні ефекти присутності українських мігрантів є й пов'язані з ними виклики. Це вже згадані витрати на програми з підтримки, проблеми розміщення такої кількості осіб та невдоволення певних верств населення у приймаючих країнах. Вимушена українська міграційна криза не має аналогів і значно перевершує міграцію за всі останні роки, а тому деякі країни не були готові до такого. Уряди таких держав не змогли одразу організувати ефективну політику у відповідь на реалії, що призвело до проблем, як для тимчасово переміщених осіб на території цієї країни, так і для самої країни.

Повернення українців залежить від стількох навіть невідомих наразі факторів, що будь-які прогнози неможливі. Найважливіший серед них – фактор часу, тобто, наскільки швидко буде досягнуто перемоги і створено умови для безпечного повернення людей. Чим тривалішим буде перебування мігрантів у країні, тим більшою є імовірність того, що вони зможуть там інтегруватися, налагодити життя і визначитися на користь постійного проживання.

Важливою є також політика країн перебування, адже притулок, наданий українцям, марно називається

тимчасовим і у разі нормалізації ситуації в Україні може бути припинений, хоча зацікавлені у поповненні своїх людських ресурсів зарубіжні держави, імовірно, докладатимуть зусиль для затримання на своїй території спеціалістів, молоді.

Проте вирішальний вплив на рішення щодо міграції справляють життєві обставини конкретної людини. Тому за одних і тих самих економічних та політичних умов одні люди виїжджають, а інші – залишаються. Оскільки за кордоном наразі перебувають переважно жінки та діти, а їхні чоловіки, батьки здебільшого залишилися в Україні, то неабияким чинником подальшої міграційної поведінки буде той спосіб, в який члени сімей вирішуватимуть питання возз'єднання. Іншими словами, чи після закінчення війни чоловіки приєднаються до своїх сімей за кордоном, чи навпаки жінки повернуться до своїх чоловіків в Україну.

Не менш важливим аргументом для повернення буде також і наявність житла, в яке можна повернутись. Вже тепер, за даними опитування МОМ, яке згадувалося вище, у 24 % переміщених осіб будинки пошкоджено або повністю зруйновано. І якщо, наприклад, сім'я, що втратила житло та майно, все ж вирішить відбудовувати своє життя на Батьківщині, необхідність накопичити для цього фінансові ресурси може бути вагомим спонукальним мотивом для роботи та перебування за кордоном [3].

Загалом, можна припустити, що на користь тривалого проживання в зарубіжних країнах найвірогідніше визначатимуться ті, хто має там родину, завдяки професійним знанням та кваліфікації може знайти достойну роботу і забезпечити собі гідний рівень життя. Низькою є також вірогідність повернення молоді, яка продовжуватиме навчання за кордоном.

Водночас, оскільки для ліквідації наслідків війни домогосподарства потребуватимуть значних коштів, а заробити їх в Україні у зруйнованій війною економіці буде складно, можна очікувати поширення тимчасової трудової міграції за кордон. На користь такого висновку говорить багаторічне працевлаштування громадянами України за кордоном як стратегія виживання в несприятливих обставинах, а також той факт, що нині міграційний досвід вимушено набувають люди, які за інших обставин закордонних заробітків не потребували, або на них не наважувалися.

Таким чином, війна активізує міграцію з України, що може призвести до помітних демографічних втрат та уповільнити повоєнне відновлення. Тому створення умов для повернення біженців набуває чи не центрального значення серед завдань відбудови держави. Водночас, трудова міграція за кордон може бути використана як важливе джерело доходу для відновлення країни та добробуту громадян. У зв'язку з цим заохочення переказів та їх інвестиційного використання, мобілізація діаспори на допомогу Україні має стати важливою складовою міграційної політики держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Forced and Unlawful Displacement URL: <https://www.unhcr.org/4794b2d52.pdf> (дата звернення 18.10.2023).
2. Сайт УВКБ ООН URL: <https://www.unhcr.org/ukraine-emergency.html> (дата звернення 18.10.2023).
3. “Чому на Україну чекає масштабна демографічна криза”. URL: <https://biz.censor.net/r3401947> (дата звернення 18.10.2023).

Бобось О.Л.,
кандидат ветеринарних наук
(м.Київ)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У світі, що стає все більше взаємопов'язаним через глобалізацію, ефективне публічне управління в сфері захисту прав споживачів стає ключовим елементом гармонізації та забезпечення стабільності. Зростання обсягів міжнародної торгівлі та взаємодії вимагає розробки та впровадження механізмів, спрямованих на захист інтересів споживачів у масштабах глобального ринку. Стандартизація, міжнародне співробітництво та інноваційний підхід до регулювання є важливими компонентами для забезпечення справедливості, прозорості та безпеки для споживачів у цьому новому економічному ландшафті.

Найголовніші аспекти на думку вченої Л. Павлової, що ефективності публічного управління у сфері захисту прав споживачів в умовах глобалізації можна розглядати через призму таких ключових елементів:

- *міжнародне співробітництво*: забезпечення ефективного обміну інформацією та кращих практик між країнами. Створення міжнародних стандартів та механізмів спільного вирішення проблем;

- *стандарти та регулювання*: розробка та впровадження єдиної системи стандартів, яка враховує глобальні та місцеві особливості. Гнучке регулювання, спрямоване на захист інтересів споживачів у різних країнах;

- *технологічні інновації*: використання новітніх технологій для моніторингу та контролю якості товарів та послуг. Розвиток електронних платформ для зворотного зв'язку споживачів;

- *прозорість та відповідальність*: забезпечення прозорості в діяльності бізнесу та влади. Визначення механізмів

відповідальності за порушення прав споживачів, навіть на міжнародному рівні;

– *освіта та інформаційна грамотність*: здійснення ефективних освітніх кампаній для споживачів щодо їхніх прав та обов'язків. Забезпечення доступу до достовірної інформації про продукти і послуги [1].

Отже, ключові аспекти ефективності публічного управління в сфері захисту прав споживачів у глобалізованому світі, можна підсумувати, що створення ефективної системи вимагає інтеграції міжнародних зусиль та визначення спільних стандартів. Гнучке регулювання та використання передових технологій виявляються ключовими для адаптації до глобальних викликів. Прозорість, відповідальність і ефективна освіта є необхідними елементами для підвищення свідомості споживачів та створення довірливого середовища як на місцевому, так і на міжнародному рівні. Окрім того, висвітлення прав та обов'язків споживачів через освітні кампанії є важливою складовою для забезпечення їхньої активної участі у глобальному ринковому середовищі [2].

Таким чином, ефективне публічне управління в сфері захисту прав споживачів у глобалізованому світі вимагає гнучкості, інновацій та міжнародного співробітництва. Створення єдиної системи стандартів, впровадження технологічних інновацій, забезпечення прозорості та відповідальності стають основними кроками у напрямку забезпечення захисту інтересів споживачів у умовах постійної глобальної взаємодії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Павлова Л. І Функціонування держави в умовах глобалізації: основні ризики та шляхи їх подолання. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. № 27, 2020 р.
<https://enquir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29429/Pavlova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

2. Парасюк М. В Проблемні аспекти захисту прав споживачів в Україні. *Науковий вісник: Ужгородського*

національного університету. № 44, 2017 р. URL :
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf>

3. Шкурат І. В. Основні засади державного управління в умовах глобалізації. Державне управління. № 4, 2019 р. URL :
http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2019/10.pdf

Гордієнко М.Г.,
кандидат політичних наук, доцент
(м.Яготин, Київська обл.)

КОНЦЕПТИ РУСОФОБІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ ДОКТРИНІ Д. ДОНЦОВА

Провідним лейтмотивом буття української нації, як в історичному минулому, так і у сьогоденні є політичні утиски, геноциди, революції, війни, неодмінним атрибутом яких є насилля, страждання і смерть. Не маючи своєї державності Україна перманентно потерпає від тоталітарних режимів – царського, фашистського, радянського. Сьогодні українську націю прагне асимілювати путінський рашизм. Це продовження імперської політики московії мілітарними засобами. Тому органічним станом українських патріотів була і залишається зневага до москалів як до кочової орди, способом існування якої є експансія та підкорення чужих народів й територій. Ворога ніколи не можна полюбити, а особливо такого варвара як москалі. Русофобські тренди чітко артикулюються у творчості українського філософа, політика й публіциста Дмитра Донцова. Його антиросійська рефлексія мала аргументований і системний характер. У цьому дослідженні ми торкотимосся її головних постулатів.

Треба сказати, що Донцов обґрунтовує праворадикальну, антиімперську ідеологію, як засадничу підставу національної ідеї. Це важливо тому, що ефективна боротьба суспільства за своє існування окрім мілітарних потуг потребує консолідуючої національної ідеї. За більш ніж 30 річний етап незалежності в Україні такої об'єднуючої ідеології не було вироблено. Вітчизняний політичний істеблішмент прагне декларувати переважно ліберально-демократичні ідеї, які в умовах становлення української державності виявилися непродуктивними. Політична псевдоеліта пострадянської України не робила рішучих кроків дистанціювання від москви, боячись розгнівати «старшого брата». Зрештою угодовська проросійська політика нашої влади не завадила воєнній

експансії кремля. Після Революції гідності, особливо з початком російсько-української війни, зростають праворадикальні та патріотичні настрої українського суспільства, в якого воля до свободи переважає інстинкти підкорення.

Тривалий час українське буття перетинається з російськими впливами. Це далось в знаки не лише широким верствам наших громадян, але відбилося у свідомості інтелігенції. Наприклад, М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Грушевський не вийшли з полону проросійських ілюзій і розглядали лише різні моделі федеративного союзу з московитами, але не стверджували ідею цілковитого розриву з російською імперією. Саме з цієї інтелігенції було сформовано Центральну Раду, яка не відразу взяла курс на утвердження самостійної державності, а спочатку вела мову лише про її автономію. Потім своїми універсалами керівництво УНР констатує наміри про суверенітет. І лише після окупації України армією московитів тодішній уряд проголошує незалежність, але було вже пізно. Наша держава опинилася в руках більшовиків. Так само й багатьом українським політикам сьогодення, що заангажовані московськими симпатіями бракувало сміливості діяти оперативно й рішуче, щоб завадити інтервенції «руського миру».

Провідним каталізатором, що актуалізує ідеологію Д. Донцов є нинішня путінська інвазія в Україну. Пророчими виявилися застереження вченого про віковичну загрозу московії не лише для української нації, а і для європейської спільноти, що сповідує такі цінності, як демократія, свобода, національна безпека тощо. «Політичне, ідейно-культурне, світоглядне протистояння імперської росії та України, що прагне до незалежності, Донцов розглядає як щось «абсолютне», «вічне», вважаючи, що росія загрожує нашій нації та державності не лише як імперія, але й взагалі «як така», сама по собі, як цивілізаційна і культурно-ментальна потуга. Тут Донцов бачив неунікнений, жорсткий конфлікт, цілком можливо, навіть смертельний двобій («мирне співіснування» в цьому питанні він відкидав, так само й не вірив, що росія колись, навіть у неблизькому майбутньому, перестане бути імперією)» [6]. Змінити соціальні антагонізми, як в Україні, так і в світі може тільки війна. Для Донцова війна не має апокаліптичної

конотації. Вона рефлектується ним як «буря, яка очищує повітря». Натомість пацифізм, домовленості, компроміси – для нації це не більше ніж популізм. Бо справді звільняючою силою є тільки кров.

Квінтесенцією політичної доктрини Д. Донцова є формування експансивного світогляду нації, що виборює свою політичну суб'єктність. Фактично вся творчість Д. Донцова – це антитеза російському імперіалізму, ліберальній демократії, федералізму, слов'янському братерству. Його логіка абсолютно чітка: будь-які реверанси кремлю ведуть до культурної й політичної шизофренії особистості, що втрачає український національний дух, перетворюється в аморфного асимільованого космополіта, який з легкістю зрікається патріотичних почуттів і стає колаборантом. Такі космополітичні перевертні є небезпечним ресурсом для поневолення українців. Якщо в часи Донцова засобом прикриття російського імперіалізму було слов'янофільство, то нині московський шовінізм камуфлюється численними інформаційними фейками. Але яку б міфологію не транслиували путінські пропагандисти, смертельна загроза сучасного імперського рашизму для України нікуди не поділася.

Живучи тривалий час у примусовому союзі з росією, українці не дуже переймалися ідеологією націоналізму і були досить лояльними до московитів. Однак повномасштабний напад путінської деспотії показав справжнє обличчя цього монстра, змусив нас отямитися від оманливих міфологем братнього народу й збагнути прагматизм суджень теоретика інтегрального націоналізму про московську отруту. Рашиські практики путінізму в сучасній Україні актуалізують слушні політичні сентенції Д. Донцова стосовно сутності московитів. Змальовуючи стрижневі риси російського життя вчений зауважує: «Примітивність усього суспільного ідеалу нації, пригнічення індивіда, відсутність поступу автономної моралі і правового почуття, безмежний культ маси – це головна ідея, що перетворила російський народ на народ рабів, орду, де ніхто не в змозі протистояти вираженню волі згори, масу, що протиставляє активності хаос, людській енергії – енергію природи, організації – дрючок, примату розуму – і покірність волі, й інстинкт, складності форм – московітську аморфність у всьому – як

у суспільному житті, так і в громадському і приватному» [1, с. 96]. Цей примітивізм і аморфність московитів Д. Донцов помічає у всіх сферах їхнього буття, починаючи від родинної й ментальної і закінчуючи політичною та релігійною.

Національно визвольні змагання, які стали імперативом для багатьох поколінь українців апріорі потребують вольових зусиль. Сила і воля – це відправні точки у боротьбі за українську державність. Вони присутні як у суспільно-політичному просторі, так і в духовно-культурному середовищі. Зокрема, фактор волюнтаризму характерний для творчості Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки. Вони не лише прославляють нескореність і мужність українського народу, а й закликають його до національно-визвольної боротьби. На це звертає увагу Д. Донцов. У своїй праці «Незримі скрижалі кобзаря» він аналізує творчість Т. Шевченка, який у художніх образах зображує «дух тої нової раси сильних духом велетнів, які виведуть Україну «із тьми, із смороду, із неволи», – раси, яку він виводив в постатях своїх Гонт, Залізняків, Дорошенків, Гордієнків, Полуботків... з думкою, що не знала сумнівів, з серцем горіючим ідеалом правди й волі, з волею твердою; в постатях безстрашних лицарів України, що боялися лише Бога, шляхетних і ненавидячи нікчемність, зло і зраду» [4, с. 81]. Втоплюють і вичерпують свою енергію ті люди, за логікою Донцова, які не мають любові й одержимі страхом перешкод і браком віри.

Сучасне поневолення наших земель путінською ордою – це найбільший виклик суверенному й цілісному існуванню української нації. Путінська експансія мотивує згадати історію національно-визвольних змагань та звернутися до ідейних концептів тих мислителів, які переконливо доводили загрози російського імперіалізму. Ключова роль у висвітленні войовничого експансіонізму московії належить фундатору «інтегрального» («вольового») націоналізму Д. Донцову. Його ідеологія формується в епоху тоталітаризму й превалювання маси над індивідом. Політичні варяги тотально витравлювали процеси становлення національної державності. Тому українська спільнота кваліфікувалася Донцовим як «провансальна», тобто

недорозвинута, як проміжна між етнографічною групою й народністю. На протигагу провансальству Донцов постулює інтегральний націоналізм, що виступає альтернативою малоросійству, яке нав'язане московією і живиться космополітичними постулатами імперіалізму та соціалізму. Запропонована ним селянська демократія не має нічого спільного з поняттями пацифізму, егалітаризму, охлократії і класової боротьби, але корелює із чинниками ієрархії, солідарності, обов'язку і поступу.

Російська агресія не зламала українців, але пожвавила їх патріотизм і загострила національні почуття. Оця дика «монгольська орда», про яку говорив Донцов, що від природи є деспотичною й анархічною, сьогодні вдерлася на українські землі, вбиває наших громадян і плюндрує державу. Протистояти цьому здичавілому варварству московії можна, за Д. Донцовим, лише зміцнюючи волю нації до життя, до влади, до експансії. Ця воля в політичній доктрині Донцова позначається як перша підстава націоналізму і виявляється під різними формами. «Але під якими формами вона не виявлялася б, чи в зворушливій постаті героїзму й посвяти, чи в брутальному насильстві над людьми або над природою, чи в розкошуванні ризиком і небезпекою, скрізь, завжди шопенгаверівська «воля життя» (Wille zum Leben) однозначна з ніцшеанською «волею влади» (Wille zur Macht), з боротьбою, знищенням перепон» [3, с. 355–356]. Синергія волі нації важлива під час війни. Адже війна, – за Донцовим, – це боротьба нації за її посідання. Іншими словами, на полі бою, а не в затишних кабінетах вирішується політична суб'єктність нації.

Отже, лише вольовими зусиллями, проливаючи кров на фронті, сумлінно працюючи на благо вітчизни можна здобути суверенну державу. Д. Донцов був переконаний, що не раціоналізм має визначати соціальне буття, а воля, бажання та мотиви, що виступають основною силою людської діяльності. Першою засадою нової національної ідеї Донцов вважає зміцнення волі нації до експансії, яка досягається активними зусиллями і наступальним поривом. Він стверджує: «Зміцнювати волю нації до життя, до влади, до експансії, – означив я як першу підставу націоналізму,

який тут протиставляю драгомановщині. Другою такою підставою національної ідеї здорової нації повинно бути те стремління до боротьби, та свідомість її конечности, без якої неможливі ні вчинки героїзму, ні інтенсивне життя, ні віра в нього, ані триумф жодної нової ідеї, що хоче змінити обличчя світу [3, с. 364]. З цього судження випливає, що «чинний націоналізм» Донцова спирається на концепт волонтаризму, що стимулює особу до дії та творчості. Ідею волонтаризму Д. Донцов артикулює не випадково, а робить це під впливом тодішніх політичних реалій, коли відбувалася виснажлива боротьба за українську державність і вкрай потрібно було знайти слова для натхнення і мобілізації нації. Аналогічну ситуацію маємо і зараз. Часи змінилися, а ворог той самий – москалі. Українці сьогодні воюють за свободу й суверенітет своєї держави з одвічним московським агресором. І без вольових поривів експансії та патріотичної мотивації складно здолати кремлівських окупантів.

В політичній концепції інтегрального націоналізму Донцова немає місця ні соціалізму, ні демократії, ні москвофільству, бо вони сприяли занепаду національної свідомості українців і стали головними причинами поневолення України. Постійна колоніальна залежність української нації є головним джерелом формування нашої меншовартості, духу примиренства, «гермафродитського світогляду» й капітулянтства. Українське гермафродитство тлумачиться як роздвоєність національну, вихолощення національної гідності та перманентний пошук інтеграції із сильнішими державами. Д. Донцов до кінця життя активно опонував таким ганебним явищам, як гермафродитство, провансальство, виявляв його в різних сферах культурного й політичного життя і маркував такими поняттями, як «драгоманівщина», «винниченківщина», «скрипниківщина» тощо. За логікою Донцова ці залишки малоросійського «провансальства» мають долатися вольовим волонтаризмом.

Услід за Н. Макіавеллі Д. Донцов вважає, що національна ідея не повинна керуватись мораллю, але прокладати свій шлях через творче насильство. Здобуття й утвердження незалежної української держави, за логікою Донцова, не здійснюється у формі

дискусій, переговорів, домовленості, компромісів. Також державність не створюється еволюційним шляхом. Державотворчий процес може відбуватися тільки шляхом національної революції, масштабного повстання. Лише колективні зусилля нації можуть приборкати російський імперіалізм й утвердити самостійну державу. Долаючи московське поневолення треба усвідомлювати, що порятунок для українства лежить у соціокультурній і політичній площині Заходу. Тобто, віддаляючись від московитів українці мають наблизитися до Заходу.

Русофобські переконання Донцова народжуються не випадково, а формуються на зіставленнях і порівняннях з іншим соціокультурним і політичним простором – західноєвропейським. Порівнюючи російський і західний світи, Донцов бачить переваги останнього і тому активно обстоює ідею європеїзації України. У праці «Підстави нашої політики» Донцов фіксує ключові ознаки двох антагоністичних спільнот – латино-германську і російську. Це порівняння базується на таких аргументах: «Барвистість, велич цілої історії, рухливість народних мас, напруженість конфліктів, свободна гра сил, величезна роль великих особистостей, примат права і логіки – на Заході. Однотонність, придавленість особистості, безбарвність історичних подій, величезний вплив незрізничкованої народної стихії, непропорційно велика роль держави – в росії... Завзята і вперта боротьба феодалних рицарів з королями – це Захід. Відтяпування голів своїм «холопам», як називав своїх бояр Іван IV, – це росія... Коли читаємо їх історію, історію Європи, – читаємо історію її народів. Читаючи історію росії – не бачимо нічого, окрім темної маси, що сліпо віддана своїм вождям, рухається нині в однім, завтра в другім напрямку» [5, с. 106–107]. Вже з позицій сучасності більшість наших громадян усвідомлює, що Європа корисна для України своїм досвідом державотворення, практиками функціонування демократії, захистом прав та свобод особистості. Натомість у путіна соціально-політичне життя повністю контролюється централізованою владою російського деспотизму.

Соціальна значимість націоналістичної ідеології Донцова полягає у формулюванні ієрархії загроз суверенного буття

української держави. Першу сходинку у цій ієрархії посідає московський імперіалізм, який апіорі не може бути реалізований без підкорення України. Цей постулат ретельно засвоїли й сучасні вожді кремля. Імперська деспотія путіна – це синтез самодержавства, більшовизму й кримінальної олігархії, що реалізує політику реінкарнації радянського союзу. Сьогодні цей проект утілюється в життя кремлівською хунтою засобами спеціальної військової операції з поглинання України. Для ефективної протидії цьому монстру варто ретельно з'ясувати творчість Д. Донцова, який у свій час чітко усвідомив й теоретично обґрунтував ті виклики, які несе російський імперіалізм. Доки амбіціями кремля буде асиміляція України, доти повноцінного національного державотворення не може бути. Україна завжди прагнула до суб'єктності, адже «вона була типовим зразком західноєвропейської країни, цілком чужа візантійсько-татарській московії. Особливо помітним це було в політичному ладі. Московське царство було деспотичною монархією, Україна ж була глибоко просякнута аристократично-республіканськими тенденціями» [2, с. 36]. Попри шалені утиски і поневірвання, дух вольності українці спромоглися зберегти аж донині.

Як тільки радянський тоталітаризм дав тріщини, українці виходять на Майдан, щоб виборювати свій суверенітет, права і свободи. Стратегічні алгоритми новітнього українського державотворення формуються Майданом. Саме у форматі майданних революцій українці продовжують свою багатовікову національно-визвольну боротьбу. І знову на заваді нашій свободі постає московія. Але українці не склали зброї, не злякалися значно потужнішого противника. Сьогодні українська нація проходить випробування війною. В умовах військового часу суспільство потребує чіткої національної ідеї, ієрархії влади, відповідальності та патріотичного сумління. Але цього не достатньо. Для всіх адекватних людей стало зрозуміло, що перемогти російський імперіалізм можна лише мілітарною силою. Успішне завершення російсько-української війни буде лише в тому разі, коли нам вдасться не просто здолати московитів на полі бою, покарати ідеологів і керівників війни, змусити країну-агресора відшкодувати

збитки завдані війною, але й ліквідувати світоглядні засади «руського миру», яким марить більшість російського населення. У світоглядній боротьбі застосовується інший вид зброї – ідейні переконання, об'єктивні факти, розвінчування міфів, відкритість інформації, масове просвітництво людей.

В українському інтелектуальному арсеналі є широкий спектр ідейних концептів для формування адекватної свідомості людей. Війна задає парадигму трансформації ціннісних пріоритетів. У цьому контексті постать Донцова як людини, що свідомо відмовилась від російської ідентичності й обрала українські візії буття, уже заслуговує на повагу. Творчість Донцова не потрібно демонізували, як це робили в радянську добу, але її варто ретельно вивчати, критично аналізувати й по новому осмислювати. Актуальність ідеології інтегрального націоналізму визначається тим, що в ньому артикуються три базових імперативи, які тісно корелюють із сучасною реальністю: по-перше, це усвідомлення імперської сутності московії, що з давніх часів була і нині залишається найбільшим ворогом України; по-друге, соціальною основою держави має бути селянство як основний продуцент матеріальних ресурсів держави й опора демократичного устрою; і по-третє, зміцнення волі нації до життя, влади і експансії.

Отже, сьогодні перед українською нацією знову постала дилема: або перемогти, або згинуть. Стабільне існування поруч з таким імперським монстром як московія на засадах взаємної поваги до суверенітету й територіальної цілісності держави неможливо. Тому без плекання тих національних субстанцій, які формулює Д. Донцов ми приречені бути жертвою московського імперіалізму. Порядок денний сучасної української політики не можна формувати без концептуальних сентенцій інтегрального націоналізму, що слугує субстратом для утвердження модерної національної ідеї. Вона покликана забезпечити ідентичність нації в умовах нівелюючої глобалізації. Без національної ідеї народ втрачає соціальні координати свого буття й поглинається іншим етносом. Сьогодні Україна проходить етап своєї екзистенційної біфуркації. Або ми знайдемо оптимальний формат національної ідеї й інтегруємо та мобілізуємо навколо неї українську спільноту,

насамперед для протидії московському імперіалізму і пошуку колективних механізмів захисту національних інтересів України, або будемо знову колонізовані неоімперським режимом кремля.

Список використаних джерел та літератури:

1. Донцов Д. Дух росії. / пер. з нім. Вишинського В., Зимомрі І. К.: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2011. 135 с.
2. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. К.: Товариство «Знання» України, 1991. 48 с.
3. Донцов Д. Націоналізм. Твори. Т. І. Геополітичні та ідеологічні праці. Львів.: Кальварія, 2001. С. 243-415.
4. Донцов Д. Незримі скрижалі кобзаря. Стрий: «РІЙ», 2008. 230 с.
5. Донцов Д. Підстави нашої політики. Твори. Т. І. Геополітичні та ідеологічні праці. Львів.: Кальварія, 2001. С. 91-239.
6. Сюдюков І. «Так» і «ні» Дмитра Донцова. Світло й тіні творця ідеології «чинного» (інтегрального) націоналізму // День. 2013. № 72-73. 19-20 квітня.

Дацюк О.А.,
кандидат богослов'я, протоієрей
(м. Хмельницький)

ЦЕРКВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

24 лютого 2022 року розпочалося Російське вторгнення в Україну. Війна змінила українське суспільство та церковні організації. Аналізу деяких аспектів у житті християнської Церкви, які трансформувалися під час війни присвячена ця стаття.

Розпочати аналіз даної непростой теми хочу з огляду Соціальної концепції Української Православної Церкви. У цьому документі, ухваленому Ювілейним Архієрейським Собором у 2000-му році, викладаються базові положення християнського вчення з питань церковно-державних відносин та ряду сучасних суспільно значущих проблем.

Для нашого дослідження важливим є те, що дана Концепція є спільною з РПЦ, керівництво якої, як відомо, благословило і підтримало війну проти України, незважаючи на вказаний документ, який відбиває офіційну позицію Православної Церкви у сфері взаємин зі світським суспільством. Окремою частиною у вказаному документі є VIII розділ «Війна і мир» де містяться основні позиції погляду Церкви на війну, яка визнається «...фізичним проявом прихованої духовної недуги людства — ненависті (Бут. 4, 3-12)» [5].

Як відомо, війни супроводжували всю історію людства після гріхопадіння і, за словом Євангелія, супроводжуватимуть її і надалі: «Коли ж почуєте про війни і про воєнні чутки, не жахайтесь: бо належить цьому бути» (Мк. 13, 7) [2; 1129]. Про це свідчить і книга Апокаліпсис, розповідаючи про останню битву сил добра і зла при горі Армагеддон (Одкр. 16, 16) [2; 1369]. Земні війни, за думкою Церкви, є відображенням «брані небесної», будучи породжені гординою та опором волі Божій. Ушкоджена гріхом людина виявилася втягнутою в стихію цієї брані. Тож, війна є беззаперечним злом. Причина його, як і зла у людині — гріхове

зловживання свободою, «бо від серця виходять злі помисли, вбивства, перелюбства, любодіяння, крадіжки, лжесвідчення, хула» (Мф. 15, 19) [2; 1087].

Убивство, без якого не буває війн, завжди розглядалося Церквою як тяжкий злочин перед Богом. «Не вбивай», — говорить закон Мойсеїв (Вих. 20, 13) [2; 95]. У Старому Завіті, як і в усіх древніх релігіях, кров має священний характер, оскільки кров — це життя (Лев. 17, 11-14) [2; 144]. «Кров оскверняє землю», — говорить Святе Письмо. Але той самий біблійний текст застерігає тих, хто вдається до насильства: «Земля не інакше очищається від пролитої крові, як кров'ю того, хто пролив її» (Числ. 35, 33) [2; 208]. Дане твердження має стати засторогою для народу Росії — країни-агресора.

Визнаючи війну злом, Церква, проте, не забороняє своїм чадам брати участь у бойових діях, якщо йдеться про захист ближніх та Батьківщини і відновлення порушеної справедливості. Тоді війна вважається хоча й небажаним, але вимушеним засобом. Православ'я за всіх часів ставилося з великою пошаною до воїнів, які ціною власного життя оберігали життя й безпеку ближніх. Багатьох воїнів Православна Церква приєднала до сонму святих, зважаючи на їхні християнські чесноти й слова Христа: «Немає більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх» (Ін. 15, 13) [2; 1203].

Як нагадує Соціальна концепція УПЦ, приводячи слова Євангелія, «Усі, хто візьме меч, від меча і загинуть» (Мф. 26, 52) [2; 1105], — у цих словах Спасителя знаходить обґрунтування ідея справедливої війни. З християнського погляду, поняття моральної правди в міжнародних відносинах має ґрунтуватися на таких основних засадах: любові до своїх ближніх, свого народу й Вітчизни; переконанні в тому, що на благо свого народу не можна служити аморальними засобами. Ці засади визначили моральні межі війни, які були вироблені християнським світом у Середні віки, коли, пристосовуючись до реальної ситуації, люди намагалися приборкати стихію воєнного насильства. Вже тоді існувало переконання, що війна має вестися за певними правилами...» [5].

У західній християнській традиції, що сягає часів блаженного Августина, при визначенні справедливості війни зазвичай наводять ряд чинників, які зумовлюють припустимість початку війни на своїй або чужій території. До них можна віднести такі: «війну слід оголошувати заради відновлення справедливості; війну має право оголосити тільки законна влада; право на застосування сили повинно належати не окремим особам чи групам осіб, а представникам законної громадянської влади; війна може бути оголошена тільки тоді, коли будуть вичерпані всі мирні засоби для ведення переговорів із супротивною стороною і відновлення початкової ситуації; війну можна оголошувати тільки в тому разі, якщо є цілком певна надія досягнути поставлених цілей; плановані воєнні втрати і зруйнування мають відповідати ситуації і цілям війни (принцип пропорційності засобів); під час війни необхідно забезпечити захист цивільного населення від прямих воєнних акцій; війну можна виправдати тільки прагненням відновити мир і порядок». [5]. Як видно, Росія, яка позиціонує себе «християнською державою», мала б притримуватися правил даної Концепції, але зухвало порушила їх, з благословення та підтримки РПЦ.

У Концепції також зазначено, що: «...за нинішньої системи міжнародних відносин буває важко відрізнити агресивну війну від оборонної. Грань між першою і другою особливо тонка у випадках, коли одна чи декілька держав розпочинають воєнні дії, мотивуючи їх необхідністю захисту народу, який є жертвою агресії. Однією з явних ознак, за якою можна робити висновок про праведність чи несправедливість тих, що воюють, є методи ведення війни, а також ставлення до полонених і мирного населення противника, особливо до дітей, жінок, старих...» [5].

Війна може вестися з гнівом праведним, на який має право сторона, яка веде захист, але, водночас, не із злобою, жадібністю, хтивістю (1 Ін. 2, 16) [2; 1351] та іншими ознаками витворів пекла. Найправильнішу оцінку війни як подвигу або, навпаки, розбою можна зробити, лише виходячи з аналізу морального стану тих, хто воює. У нашому випадку ми бачимо чисті та усміхнені очі й обличчя наших героїв ЗСУ, які захищають Україну та перекривлені злобою обличчя російських пропагандистів.

Цікавим є факт, що в іконографії святого Георгія Побідоносця чорного змія (як персоніфікацію зла) топче копитами кінь, який завжди зображується яскраво-білим. Цим наочно показується, що зло і боротьба з ним мають бути цілком розділені, бо, борючись зі злом, головне — не прилучитися до нього. За всіх життєвих ситуацій, пов'язаних з необхідністю застосування сили, серце людини не повинно потрапляти в полон недобрих почуттів, які зближують її з нечистими духами й уподібнюють їм.

Такий погляд, утверджуючи в стосунках людей християнську любов, говорить, що моральний християнський закон засуджує не боротьбу зі злом, не застосування сили і навіть не позбавлення життя як останньої міри (що є виправданим у сенсі захисту Держави), але злобу серця людського, бажання зневажити й згубити будь-кого. У цьому контексті пригадуються слова святителя Афанасія Великого, який говорить у посланні до ченця Аммуна: «Не дозволено вбивати, але вбивати ворогів на полі битви законно і гідно похвали. Так великих почестей сподобляються сміливі у брані, і воздвигаються їм стовпи, що сповіщають про їхні великі діяння. Таким чином одне і те саме, дивлячись за часом і обставинами, не дозволено, а у інших обставинах допускається і дозволяється...» [1]. У зв'язку з цим, Церква має особливе піклування про воїнство, виховуючи його в дусі вірності високим ідеалам захисту Держави та народу.

Приведені основоположні засади відношення Православної Церкви до війни допоможуть нам, досліджуючи діяльність церков і релігійних організацій України та Української Православної Церкви зокрема під час війни, вірно розставити пріоритети, засновуючись на богословській концепції самої Церкви.

Як відомо, 24 лютого, на самому початку війни, Предстоятель УПЦ, Блаженіший Митрополит Онуфрій, звернувся до народу з засудженням війни, де визначено зазначив, що «Сталася біда... Росія розпочала військові дії проти України і в цей доленосний час закликаю вас не впадати в паніку, бути мужніми і проявити любов до своєї Батьківщини і один до одного. Закликаю вас перш за все до посиленої покаянної молитви за Україну, за наше

військо і наш народ, прошу забути взаємні чвари і непорозуміння та об'єднатися любов'ю до Бога і до нашої Батьківщини.

В цей трагічний час ми виражаємо особливу любов та підтримку нашим воїнам, які стоять на сторожі та оберігають і захищають нашу землю і наш народ. Нехай Бог їх благословить і береже!

Відстоюючи суверенітет та цілісність України, ми звертаємось також до Президента Росії та просимо негайно припинити братовбивчу війну. Український і російський народи вийшли із Дніпровської купелі хрещення і війна між цими народами це повторення Каїнового гріха, який по заздрості убив свого рідного брата. Така війна не має виправдання ні у Бога, ні у людей.

Закликаю всіх до здорового глузду, який навчає нас вирішувати свої земні проблеми у взаємному діалозі та взаємному розумінні, і щиро надіюсь, що Бог простить нам наші гріхи і мир Божий запанує на нашій землі та у всьому світі!» - ці слова чітко визначили на самому початку війни відношення УПЦ до військових дій, заклик до підтримки Держави, війська та народу України [4].

Далі Українська Православна Церква, як і інші релігійні організації, активно включилася у волонтерську діяльність, збираючи допомогу на ЗСУ, даючи прихисток біженцям та щоденно підносячи молитву за відновлення миру і перемогу України, про що можна отримати інформацію з чисельних сайтів єпархій і соціальних мереж.

Важливим моментом у відношенні священнослужителів та вірних УПЦ до військового вторгнення є звернення переважної більшості священників усіх єпархій УПЦ до єпископату зі сповіщенням, що вони припиняють поминання патріарха Кирила на молитві у храмах через його відкриту підтримку військових дій проти України та благословення цієї загарбницької війни. Дана позиція була присутня на багатьох парафіях УПЦ ще з 2014-го і навіть з 1991-го років, але у 2022-му це було свідоме і загальне небажання якимось чином бути пов'язаним з тим, хто на боці своєї влади прийняв участь у спробі знищення твого народу та твоєї країни.

Більше того, рядовий священник УПЦ з Дніпропетровщини – протоієрей Андрій Пінчук звернувся до суду Пентархії з проханням засудити патріарха Кирила за те, що він роками пропагував «руський мір», який у результаті створив усі передумови до повномасштабної війни Росії проти України. «Якщо світською мовою і дуже спрощувати, то суд Пентархії (суд п'ятох) – найвищий орган, до якого можна апелювати у світовому православ'ї. Пентархія (складається з п'яти представників найдавніших престолів) збирається нечасто, але її рішення спричиняють тектонічні зрушення. Останнє було 450 років тому...» [6] під даним зверненням одразу підписалося понад 400 священнослужителів УПЦ.

Питання оголошення проповіді т. з. «руського миру» єрессю заслуговує особливої уваги, адже формування цієї доктрини тривало не один рік і є підтвердженням єресі етнофілетизму, яка була засуджена ще на соборі у Константинополі у 1872-му році, як вияв крайнього націоналізму та приписування окремого етносу або національній групі особливої винятковості, обраності, тощо.

«Мене тішить, що Церкви, котрі були присутніми на Криті, які голосували за рішення Собору, устами своїх Предстоятелів чітко заявили, що етнофілетизм, націоналізм, політичне і геополітичне мислення є несумісними з церковною свідомістю, вони їй протирічать...» - заявляє відомий сучасний богослов, архімандрит Кирило (Говорун), розмірковуючи про Критський собор, участь у якому проігнорувала РПЦ ще у 2016-му році [3].

Отець Кирило всебічно дослідив небезпечну течію єресі «руського миру», яка ідеологічно підживлює війну Росії проти України і його підтримали авторитетні дослідники християнства світового рівня, такі як «протоієрей Роберт Арида, релігієзнавець Сьюзен Ашбрук Харві з США, богослов Іоанн Хрисавгіс з Австралії та інші... «Руський мир» - є ідея особливої історичної ролі, мета якої огорожувати певний простір уявної Святої Русі від негативного впливу Заходу. Це явище було і в минулому, але воно існувало на рівні ідей. У випадку з Росією до цих ідей додалася ще і зброя. І ми отримали війну... Ще однією ідеєю «Руського мира» є ідея «традиційних цінностей», отже ті, хто її захищає, мають йти

війною, «хрестовим походом» на лібералізм. Це теж стало частиною військової кампанії...» - заявляє отець архімандрит. [3]. Саме ідеологія «Руського миру» у 2014-му році була використана Кремлем при анексії Криму, потім на певний час її наче б то забули, але у 2022-му її знову використав Путін, щоб надати уявного ідеологічного сенсу усьому, що відбувається, таким чином мотивуючи та виправдовуючи вбивства.

Як зазначив Сергій Шумило, «6 листопада, Кирило Гундяєв вчергове у своїй проповіді наголосив: «я имею в виду и Россию, и Украину, и Беларусь, которые, по словам выдающегося подвижника благочестия Лаврентия Черниговского, и есть святая Русь... На цьому гаслі ґрунтується вся розроблена Кирилом Гундяєвим фундаменталістська ідеологія «русского мира», яка стала обґрунтуванням і причиною теперішньої загарбницької війни РФ проти України... Проте, насправді, за цими словами московського патріарха криється брутальний обман і фальсифікація. Адже прп. Лаврентій Чернігівський цих слів ніколи не казав. Це є афера і підробка, коли цілеспрямовано, з ідеологічною метою, в уста шанованого подвижника штучно вклали слова та ідеї, які ніколи йому не належали, і яких він ніколи не поділяв. Причому, насправді, ідеї безграмотні і навіть єретичні з точки зору християнської теології...» [15].

Тож, ідея національної винятковості, яку проповідує «Руський мир», призводить до плачевних наслідків і у ході війни це явно усвідомили передові представники Православної Церкви, засудивши русмівську єресь.

Досліджуючи Церкву під час війни, нам варто особливо згадати важливу подію для українського Православ'я – це Собор УПЦ, який відбувся 27 травня 2022 року в місті Києві та розглянув питання церковного життя, що виникли внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України.

За результатами роботи, Собор ухвалив таке:

1. Собор засуджує війну як порушення Божої заповіді «Не вбивай!» (Вих.20:13) і висловлює співчуття усім, хто постраждав у війні.

2. Собор звертається до влади України та влади Російської Федерації з проханням продовжувати переговорний процес та пошук сильного і розумного слова, яке б змогло зупинити кровопролиття.

3. Виражаємо незгоду з позицією Патріарха Московського і всієї Русі Кирила щодо війни в Україні.

4. Собор ухвалив відповідні доповнення і зміни до Статуту про управління Української Православної Церкви, що свідчать про повну самостійність і незалежність Української Православної Церкви.

5. Собор затверджує постанови Соборів єпископів Української Православної Церкви та рішення Священних Синодів Української Православної Церкви, засідання яких відбулись у період після останнього Собору Української Православної Церкви (8 липня 2011 року). Собор схвалює діяльність Управління справами та Синодальних установ Української Православної Церкви.

6. Собор мав міркування про відновлення мироваріння в Українській Православній Церкві.

7. На період воєнного стану, коли зв'язки між єпархіями та церковним керівним центром ускладнені або відсутні, Собор вважає доцільним надати єпархіальним архієреям право самостійно ухвалювати рішення щодо тих чи інших питань єпархіального життя, що належать до компетенції Священного Синоду або Предстоятеля Української Православної Церкви, з подальшим, при відновленні можливості, інформуванням священноначалля.

8. Останнім часом перед нашою Церквою особливо гостро постав новий пастирський виклик. За три місяці війни за кордон були вимушені виїхати більше ніж 6 мільйонів громадян України. Головним чином, це українці з південних, східних і центральних областей України. Значна частина з них є вірними Української Православної Церкви. Тому до Київської Митрополії Української Православної Церкви надходять звернення з різних країн з проханнями відкрити українські православні парафії. Очевидно, що багато наших співвітчизників повернуться на

Батьківщину, але немало їй залишиться на постійне проживання за кордоном. У зв'язку з цим, Собор висловлює глибоке переконання, що Українська Православна Церква не може залишати своїх вірних без духовної опіки, має перебувати поряд з ними в їхніх випробуваннях і організовувати церковні громади в діаспорі. Необхідним є і надалі розвивати місію за кордоном серед православних українців задля збереження ними своєї віри, культури, мови та православної ідентичності.

9. Усвідомлюючи особливу відповідальність перед Богом, Собор висловлює глибокий жаль у зв'язку з відсутністю єдності в українському Православ'ї. Існування розколу Собор сприймає як глибоку болючу рану на церковному тілі... Але навіть у таких кризових обставинах Собор не втрачає сподівання на відновлення діалогу... Собор виражає глибоке переконання, що запорукою успіху діалогу має стати не тільки бажання до відновлення церковної єдності, але й щире прагнення вибудовувати своє життя на засадах християнської совісті та моральної чистоти [10].

Як видно із зазначеного вище, Собор не лише офіційно висловив засудження війни Росії проти України, але й свою незгоду з позицією патріарха Кирила стосовно війни, а також прийняв ряд постанов, які свідчать про повну самостійність і незалежність УПЦ від МП, зокрема можливість засновувати парафії у діаспорі, відновлення миротворіння, тощо, що є ознаками автокефальної Церкви. Про це зазначив Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський Антоній у своєму зверненні до духовенства та вірних Хмельницької єпархії УПЦ від 03 червня 2022 р. (№54), коментуючи постанови Собору: «За результатами роботи Собору УПЦ було ухвалено низку рішень, які свідчать не тільки про адміністративну незалежність, яка існувала до того, а й про повне відокремлення від Московського Патріархату. Тепер фактично Статут УПЦ за своїм змістом стає Статутом повноцінної автокефальної Церкви ...» [13].

У постановах Собору було зазначено необхідність негайного рішення ще однієї проблеми – це єднання українського Православ'я та відновлення діалогу з Православною Церквою

України, а відповідно і зі Вселенським Патріархом. У висвітленні цього питання важливим буде згадати статтю ректора Київських духовних шкіл – архієпископа Сільвестра (Стойчева), оприлюднену 26 травня 2022 року на сайті Київської духовної Академії, де зазначені основні умови, за яких можливе єднання Православних Церков в Україні, що є важливою передумовою діалогу. «На яких принципах можливий діалог між УПЦ та ПЦУ» [11] - таку назву носить ця стаття, де, зокрема, зазначено, що: «Діалог є необхідним, бо він єдиний шлях до здолання конфлікту... Взаємна повага є основним фундаментом діалогу. У процесі діалогу неприпустимі взаємні ультиматуми та спроби поглинути опонента» [11]. Архієпископ Сільвестр тут висловлює ще одну важливу думку, що УПЦ і ПЦУ, навіть при повному визнанні одна одної, ще довгий час існуватимуть як дві, визнані одна одною, різні церковні структури на одній території і це є нормальним процесом об'єднання. Тобто, іншими словами, об'єднання не може бути механічним, формальним та насильним, а те, яким саме буде це співіснування, залежить від нас і діалог має стати проявом доброї волі і зумовлювати механізм пошуку спільних рішень.

У будь-якому випадку, процес єднання двох гілок розколотого Українського Православ'я має бути позбавленим взаємних образ та звинувачень. Так, є неприпустимим використання назви «РПЦ в У» конфесії, яка має статутну назву «УПЦ», це стосується і перекручувань офіційних титулів предстоятелів обох юрисдикцій.

Ще одним принципом, на якому має будуватися діалог – це неприпустимість втручання у цей процес політичних сил. Як писав Блаженіший Митрополит Київський і всієї України Володимир ще у 2012 році «...проблема церковних розділень має вирішуватися винятково у пастирському ключі. Ми розуміємо занепокоєність державних органів церковною ситуацією в Україні. Звичайно, для української влади пріоритетом є консолідація суспільства, а церковні розділення цьому перешкоджають. Однак неможна вирішувати церковні проблеми політичними методами. Допомога Держави не має бути втручанням у внутрішньоцерковні справи» [11]. Тут є неприпустимим тиск органів місцевої влади на

священнослужителів та релігійні громади з вимогою міняти юрисдикцію – такі дії ніяк не вписуються у концепцію Європейської держави, а церковна єдність, заснована на політичних гаслах, ніколи не може стати міцною...

Слід зазначити і те, що у діалозі потрібно відмовитися від голослівних звинувачень усіх священнослужителів та вірних УПЦ у державній зраді. Такі звинуваченні повинні мати докази. Якщо хтось зі священників УПЦ здійснив злочини проти України, вони мають бути розслідувані належним чином і доведені у суді, «...але неможна звинувачувати у державній зраді усе релігійне об'єднання, яке нараховує тисячі громад і сотні монастирів. Чисельні віруючі нашої Церкви сьогодні захищають Україну зі зброєю в руках... надається допомога біженцям та вимушеним переселенцям. І тому діалог має бути саме церковним діалогом, тобто діалогом між християнами заради досягнення заповіданої Господом Ісусом Христом єдності. У практичній площині, взаємоповага і відмова від тиску на опонента мають бути у тому, щоб на час діалогу слід заявити про мораторій на переводи і захоплення церковних споруд. Але наявність діалогу завжди краще, ніж його відсутність... Ми, як християни, не маємо забувати, що єдність Церкви – це особливий дар, якого ми постійно просимо в Бога...» - пише у своїй статті архієпископ Сільвестр [11].

Як видно із приведених вище тез статті, УПЦ в особі своїх деяких представників виступає за конструктивний діалог з ПЦУ, не вбачаючи ворогів у співбратах у Христі. Також слід зазначити, що на місцях є випадки, що взаємини між духовенством та вірними обох гілок однієї конфесії представляють собою більш глибоке єднання, ніж про те заявляють офіційні спікери. Звісно, є особи, які звикли говорити лише в ультимативній формі, називати опонентів «розкольниками», або «колаборантами», але маю переконання, що більшість давно не вбачає ворогів один в одному.

Говорячи про Православну Церкву під час війни, слід торкнутися ще одного питання – це факти звернення місцевих органів самоврядування до Президента та уряду країни про заборону діяльності УПЦ.

Як відомо, у багатьох областях України (це стосується Хмельницької, Вінницької (затверджено проект заяви), Львівської, Волинської, Тернопільської, Кіровоградської областей, тощо) місцеві органи самоврядування прийняли вказані звернення. Звісно, такі звернення свідчать про цілком природне небажання народу мати будь-які зв'язки з країною-агресором. Проте, як зазначалося вище, Українська Православна Церква після Собору 27.05.2022 року є повністю відмежованою від Московського Патріархату і такі звернення не є об'єктивними.

З приводу проекту такої заяви управління Вінницької єпархії УПЦ звернулося до місцевої обласної ради з офіційним листом, у якому було спростовано звинувачення у пособництві державі-агресору. Ось деякі тези з цього листа: «Священнослужителі та віряни Української Православної Церкви у Вінницькій області є громадянами України, абсолютна більшість з них народилась на цій землі і всі вони люблять свою Батьківщину. Священнослужителі і віряни УПЦ масово допомагають нашим військовим ЗСУ, а також надають прихисток і допомогу усім постраждалим від агресії Росії. Парафіяни УПЦ служать у лавах Збройних Сил України, захищаючи нашу країну від ворога. Велика кількість вірян УПЦ працюють у різних сферах і закладах, допомагаючи своїй країні вистояти під час війни. Ці люди сплачують податки, підтримують економіку країни, проводять активне соціальне служіння, а найголовніше — моляться за весь український багатостраждальний народ і настання миру в Україні. Багато вірян УПЦ свідомо залишаються в Україні під час війни, тому що люблять свою рідну землю і бачать своє майбутнє і майбутнє своїх дітей саме тут.

Більшість членів комісії (всього 11), ймовірно, свідомо наводять наклеп на вірних УПЦ. «Свою позицію депутати пояснюють тим, що УПЦ МП ідеологічно обґрунтовує та підтримує війну, а також виправдовує військові злочини, які скоює росія на території України.» — йдеться у повідомленні на сайті обласної ради. Напевне увесь світ вже бачив, що Предстоятель УПЦ Блаженніший Митрополит Онуфрій засудив агресію Росії та дії президента Путіна ще в перший день війни... Невже на 10-й місяць

повномасштабної війни про це не знають депутати, які приймали рішення на комісії?

Якщо хтось з вірян чи служителів Української Православної Церкви має антиукраїнську позицію чи порушує закони України — несе особисту відповідальність за свої вчинки і порушення. Офіційна позиція Церква виголошується в рішеннях Священного Синоду чи Собору (Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року, на якому прийнято новий Статут).

Як громадяни і жителі України, просимо депутатів обласної ради не розпалювати релігійну ворожнечу під час війни, підіграючи ворогу в такий важкий для країни час. Закликаємо дотримуватись Конституції України, яка гарантує вільне віросповідання усім громадянам. Сьогодні усі разом повинні працювати на перемогу України...» [12]. Дана позиція єпархії є спробою об'єктивної оцінки ситуації і консолідації суспільства всередині країни. Знаковим у листі є те, що на офіційному рівні, вкотре, представники УПЦ проявляють патріотизм, та називають речі своїми іменами: ворога ворогом, а війну війною, що у випадку ведення якоїсь таємної інформаційної підтримки агресора було б неможливо в принципі.

Як видно з означеного вище, ганебну позицію Московського Патріархату щодо підтримки війни в Україні рішуче засуджує священство УПЦ, переживаючи тяготи війни разом з українським народом, який від Церкви відокремити неможливо, оскільки парафіянами Церкви і громадянами країни є ті ж самі люди. Звісно, проросійський вплив на УПЦ з боку Московського Патріархату був, це слід визнати об'єктивно, але не слід у важкі часи звинувачувати духовенство і вірних УПЦ у пособництві ворогу – це лише роз'єднує народ усередині країни.

Окремим питанням нашого дослідження є заяви патріарха Кирила і спікерів РПЦ щодо війни в Україні можна, які без особливих проблем можна знайти у відкритих джерелах. Їх аналіз повинен скласти тему окремої аналітичної праці, адже у проповідях сьогоднішніх ідеологів руського мира є чимало нових наративів, кожен з яких жодним чином не пов'язаний із Христом та Його вченням, але є цинічною маніпуляцією та навіть єрессю, мета якої підтримувати військову риторику будь-якою ціною, вершиною чого

є слова патріарха про відпущення гріхів російським воякам, які підуть воювати в Україну (гарний аналіз даної промови зробив український вчений Сергій Шумило у статті «Православний шахідизм» та неоязичницька теологія війни московського патріарха Кирила» [14]), а також чисельні вислови стосовно «подвигу» загиблих військових капеланів армії РФ (особливо відомого протоієрея Михайла Васильєва) та співчуття родинам загиблих представників окупаційної влади (наприклад усім відомого Кирила Стреміусова та ін.). Загальним знаменником цих наративів є думка патріарха, що священник може здійснити «подивг» не заради Христа та Його заповідей, а заради примарних «традиційних цінностей», «допомоги людям», «виконання боргу», тощо. Такий «послух» має на увазі повне й німе підкорення начальству та ідеологічну лояльність владі. За словами відомого публіциста та аналітика Сергія Чапніна, в означених проповідях «...воскресає радянське розуміння «жреця громадянської релігії, де «ідеалом є поєднання любові до батьківщини і до Церкви...». Як пише Сергій Чапнін на своїй сторінці у Фейсбук, «...це і є те саме християнство без Христа, про яке попереджав Володимир Соловйов у «Трьох розмовах». Пострадянське православ'я...» [16].

Однозначно, те, про що каже патріарх Московський жодним чином не має відношення до Православ'я і такого відступлення від християнського віровчення РПЦ не знала за всю свою історію. «Зокрема, проголошені ним ідеї «відкуплювальної жертви» загиблих російських солдатів є нічим іншим, як запозиченням ідей шахідизму з радикально-фундаменталістських течій ісламського світу, за якими воїн (муджахид) у разі загибелі під час війни з «невірними» (джихад) отримує автоматичне прощення гріхів та потрапляє до раю.

При цьому «гарантією» потрапляння у «рай» вважається боротьба саме з «невірними», а не з власними одновірцями, як це має у випадку з Кирилом Гундяєвим, який по суті закликає до знищення православної пастви...» - зазначає Сергій Шумило [14].

Підсумовуючи, слід зазначити, що війна змінила український народ та трансформувала Церкву, яка є зрізом суспільства. Не бажаючи мати навіть молитовний зв'язок з

Московським патріархатом, який підтримав військові дії Росії проти України, УПЦ оголосила про повне відмежування від МП на Соборі 27 травня 2022 року, залишаючись нести тягар війни разом з українським народом.

На фоні жахів війни, яка згуртувала українське суспільство, намітилися тенденції до єднання і українського Православ'я, причиною розділення якого стала непримирима позиція Московського патріархату щодо надання Томосу ПЦУ Вселенським патріархом Варфоломієм у 2018-му році, та налагодження міжконфесійного діалогу.

Виклики, перед якими стало українське Православ'я у військовий час є важкими. На цьому тернистому шляху будуть помилки, але первинною задачею Церкви завжди було завжди здійснювати молитву за народ, Державу та військо, проповідувати Євангеліє, а також бути відкритою і щиро намагатися розв'язати існуючі суперечності.

Слова колишнього Папи Римського Бенедикта XVI, які він писав відносно II Світової війни, дуже співзвучні з сучасною ситуацією в Україні та її підтримки іншими державами: «... вступом союзників у війну нам знову повернули свободу і закон. Якщо коли-небудь в історії і можна говорити про «bellum iustum» («справедливу війну» - лат.), то саме у цьому випадку... Такі міркування важливі тому, що на прикладі реального історичного процесу вони показують несприйнятливість абсолютного пацифізму... Але найважливішим висновком із сказаного є те, що мир і закон, мир і справедливість взаємно нероздільні. Коли руйнується закон, коли несправедливість бере гору, тоді мир опиняється під загрозою...» [7;131]. Насправді, ці слова можна цілком справедливо застосувати до ситуації в Україні, коли на захист миру та справедливості стали усі прогресивні держави, які допомагають Україні вистояти у цій війні.

«Не бувай переможений злом, а перемагай зло добром» (Рим. 12, 21) [2; 1264] – пише апостол Павел, – ці слова визначають християнське відношення до усього, що відбувається. І завершу словами митрополита Олексія, які він виголосив стосовно німецьких руйнувань під час II Світової війни: «Ми набули силу

переносити випробування. Ми здатні перемогти у собі будь-який страх. Але непереборним є відчуття відризи до руйнівників наших вікових святинь, до катів, які стратили дорогих нам побратимів і родичів. Справедливий народний суд і праведний суд Божий ми закликаємо на їхні злочинні голови...» [9; 36] - ці слова влучно характеризують реакцію і нашого українського народу на те, коли у ХХІ-му столітті проти нас Росія веде жорстоку загарбницьку війну, вбиваючи людей, руйнуючи країну, та зухвалою брехнею виправдовуючи свої дії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Афанасій Великий. Послання Аммуна монаху.
https://azbyka.ru/otechnik/Nikodim_Milash/pravila-svjatyh-ottsov-pravoslavnoj-tserkvi-s-tolkovanijami/126
2. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового заповіту. УБО, 2002.
3. Говорун Кирило, архімандрит. «Молчание — такое же преступление». Інтерв'ю.
<https://meduza.io/feature/2022/03/18/molchanie-takoe-zhe-prestuplenie>
4. Онуфрій, Митрополит Київський. Звернення до вірних УПЦ та усіх громадян України 24.02.2022.
<https://news.church.ua/2022/02/24/zvernennya-blazhennishogo-mitropolita-kijivskogo-vsijeji-ukrajini-onufrija-virnix-ta-gromadyan-ukrajini/>
5. Основи соціальної концепції УПЦ.
<http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ua>
6. Пінчук Андрій, священник. "Чекаємо від священноначалія, що вони визначаться: вони з Україною чи з Кирилом та Путіним"
https://lb.ua/news/2022/04/21/514023_svyashchennik_upts_mp_andriy_pinchuk.html
7. Рацингер Йосиф. Цінності в часи перемін. Львів, «Місіонер», 2006.
8. Сергій Чапнін <https://www.facebook.com/chapnin>

9. Симанський Олексій, патріарх. Слова, промови, послання, звернення, доповіді. – М., 1948.

10. Собор УПЦ 27.05.2022 р. Постанови. <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnja-2022-roku/>

11. Стойчев Сільвестр, архієпископ. На яких принципах можливий діалог між УПЦ та ПЦУ. <http://kdais.kiev.ua/event/stattya-rus-26052022/>

12. Управління Вінницької єпархії УПЦ. Звернення до депутатів облради. <https://33kanal.com/news/197178.html>

13. Фіалко Антоній, митрополит. Звернення до духовенства та вірних Хмельницької єпархії УПЦ від 03.06.2022 № 54.

14. Шумило Сергій. «Православний шахідизм» та неоязичницька теологія війни московського патріарха Кирила. <https://www.radiosvoboda.org/a/kyrylo-hundyayev-ruskyu-myr-ideolohiya-viyny>

15. Шумило Сергій. Фальшиві «пророцтва» як виправдання війни: сектантські містифікації московського патріарха Кирила. <https://www.radiosvoboda.org/a/falsyfikatsiyi-patriarkha-kyryla-teolohiya-viyny/32118062.html>

16. Чапнін Сергій. <https://www.facebook.com/chapnin>

Даниленко В.М.,
доктор історичних наук, професор
(м.Київ)

Романюк І.М.,
доктор історичних наук, професор
(м.Вінниця)

Зінько Ю.А.,
кандидат історичних наук, професор
(м.Вінниця)

ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ В 1932-1933РР. І ЙОГО ВИЗНАННЯ СВІТОМ

У статті розглянуто актуальне питання визнання світовим співтовариством Голодомору 1932-1933рр. геноцидом українського народу. У дослідженні проаналізовано на основі сучасних джерел шлях який пройшло українське суспільство, щоб донести світові трагедію України ХХ століття – голодомор, який мав всі ознаки геноциду.

Ключові слова: Україна, Голодомор, геноцид, селянство, проблеми, світ, визнання, пам'ять.

Щороку у листопадові дні весь світ віддає належну шану тим, хто був позбавлений життя під час неоголошеної війни проти українства – жадливого за своїми розмірами та людиноненависницькою суттю Голодомору – геноциду 1932 – 1933 рр. Нині в Україні тривають жалобні заходи, пов'язані з 90-річчям однієї з найстрашніших сторінок у новітній історії світу.

Факт голоду і його наслідків в Україні в 1932–1933 рр. ретельно приховувався комуністичною верхівкою СРСР і його правонаступницею Росією тривалий історичний період. Але знання про нього завдяки подвижницькій діяльності зарубіжних учених, як Роберт Конквест, Джеймс Мейс, Роман Сербін, українських – як Володимир Василенко, Станіслав Кульчицький, Василь Марочко, сотень українських дослідників, краєзнавців, постійно

поповнювалися і розширювалися. Робити це було нелегко, оскільки злочинний комуністичний режим знищив документи, підтасовував статистику, ліквідував демографію, як науку, опустил «залізну завісу» між собою і світом, щоб відомості про голодомор в Україні не проникали на Захід. Тепер про цей злочин написано майже 20 тисяч книг, брошур і статей.

Однак світ не забував цю трагедію українського народу, про його спротив московській політиці винищення народів. Рафаель Лемкін, автор концепції геноциду, яка лягла в основу всіх сучасних міжнародних і національних правничих актів, був першим із фахівців міжнародного права, який визначив злочини сталінського комуністичного режиму проти українців як геноцид та проаналізував геноцид в Україні в контексті міжнародного права. У 1953 р. у своєму зверненні «Радянський геноцид в Україні» він довів, що Голодомор разом з такими антиукраїнськими акціями радянської влади, як русифікація, ліквідація українських церков, винищення української інтелігенції, масові депортації, розкуркулення, «фрагментація українського народу шляхом поселення в Україні чужинців і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі», масові вбивства українців, заслання у Сибір тощо є радянським геноцидом українців[1].

Голодомор – єдина подія XX століття, яку можна порівняти з двома іншими, найбільш дослідженими, випадками геноциду: геноцидом вірмен у 1915 р. та Голокостом, знищенням євреїв нацистським режимом Німеччини у роки Другої світової війни. За даними українських учених, які використовують різні методики підрахунку, в Україні внаслідок вчиненого геноциду загинуло не менше 3,9 млн. осіб. Є в історіографії й інші, значно більші цифри.

В історичній науці існують різні підрахунки кількості людей, які загинули внаслідок Голодомору 1932–1933 років в Україні. Відповідно і міжнародні організації, різні країни називають різні цифри загиблих. Найбільш стримані оперують цифрою 3,5 млн. осіб. В резолюції Сенату Австралії йдеться про 7 млн. українців, які загинули від голоду. У постанові Державних Зборів Угорщини – про 7 млн. жертв, серед них 3 млн. дітей. В резолюції Палати представників Конгресу Колумбії також називається цифра

в 7 млн. Ця ж цифра дається і в резолюції Асамблеї Республіки Португалія. В резолюціях Федерації муніципалітетів Каталонії та міськради м. Таррагона (Іспанія) фігурує цифра «більш ніж 10 мільйонів». В законі Законодавчої асамблеї провінції Онтаріо (Канада) зазначено, що «майже 10 млн. українців стали жертвами штучного голоду під час Сталінського режиму, коли у розпал голоду щоденно помирали 25 тис. осіб». У резолюції Палати представників Конгресу США зазначається, що «в 1932 та 1933 роках від 7 до 10 мільйонів українців загинуло за бажанням сталінського режиму у колишньому Радянському Союзі, який спланував та організував голод в Україні з метою подолання спротиву нації перед колективізацією та комуністичною окупацією». Сенат штату Пенсильванія (США) у своїй резолюції називає цифру 10 млн. загиблих. Міська управа м. Дербі (Велика Британія) – 7 млн. осіб.

У спільній заяві делегацій 65 держав-членів ООН зазначається, що Великий голод 1932–1933 років в Україні забрав життя від 7 до 10 млн. «ні в чому не винних людей та став національною трагедією українського народу»[2,с.18].

І в науковому, і в політичному просторі України і світу, як бачимо, наводяться різні дані про кількість загиблих українців в період Голодомору. Це значить, що проблема має і далі досліджуватися. «Окремі західні і донедавна російські історики, які досліджують обставини «голоду в СРСР», – пише відомий дослідник проблеми Василь Марочко, – не визнають Голодомор в Україні геноцидом українців. Вони використовують термін «український Голодомор», але як територіальну відмінність «загальносоюзного голоду». Історики-«ревізіоністи», які поблажливо висвітлюють функціонування сталінського тоталітарного режиму, обрали за аргумент зухвале твердження: Сталін не виголошував службового наказу нищити українців навмисно створеним голодом[3,с.6]. Звісно, Сталін хоча й був диктатором, тираном, але не самовбивцею.

Отже, крапку ставити рано, як у цій, так і в інших критичних питаннях української історії.

За останніми даними (на листопад 2023 р.) Голодомор в Україні 1932–1933 років офіційно визнали геноцидом українського народу 32 держави світу. В процесі «визнання» чітко виділяються три етапи:

- 1) 1991 – 2006 рр.
- 2) 2006 – 2021 рр.
- 3) 2022 – т/час

Чому такий поділ? Тому, що процес визнання за кордонами України в 1991–2006 роках відбувався без України. Глибока асиміляція українського суспільства, колонізаційна свідомість українців помножені на засилля російської агентури у владних структурах України, слабкість української державницької провідної верстви не давали можливості Україні, зокрема Верховній Раді, визнати Голодомор – геноцидом.

В очах міжнародної спільноти Голодомор актом геноциду першою визнала Естонія. Це була заява Рійгікогу (Парламенту) від 20 жовтня 1993 року [4,с.18]. Прикметно, що 21 квітня 2023 року Естонський парламент одноголосно першим ухвалив рішення про визнання сучасних дій російських збройних сил та військово-політичного керівництва російської федерації геноцидом українського народу.

Другою країною світу стала Австралія. Резолюція Сенату від 28 жовтня 1993р. Резолюція Сенату від 31 жовтня 2003 р. і Заява Палати Представників від 22 лютого 2008р. Далі в хронологічному порядку. Канада, Резолюція Сенату від 20 червня 2003 р. Акт Палати громад від 28 травня 2008 року, Угорщина , Постанова Державних Зборів від 26 листопада 2003 року, Литва, Заява Сейму від 24 листопада 2005 року, Грузія, Документ Парламенту від 20 грудня 2005 року, Польща, Постанова Сенату від 16 березня 2006 року, Закон Сейму від 14 грудня 2006р[4,с.18].

В Україні, перед тим як офіційно визнати Голодомор геноцидом, відбулася Помаранчева революція, низка наукових конференцій різного рівня, звернень Президента України, Верховної Ради, постанов, розпоряджень, видані Укази Президента Віктора Ющенка «Про вшанування жертв та постраждалих від голодоморів в Україні» (4 листопада 2005 р.) та «Про відзначення у

2006 р. Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій» (12 жовтня 2006 р.). В останніх двох документах йшлося, зокрема, про прискорення підготовки та подання законопроекту щодо політико-правової оцінки голодоморів в історії українського народу, здійснення додаткових заходів щодо визнання міжнародною спільнотою Голодомору 1932–1933 років в Україні як геноциду українського народу та однієї з найбільших трагедій в історії людства. Указами Президента України програмувалося також прискорення утворення Українського інституту національної пам'яті, проектування та спорудження Меморіального комплексу пам'яті жертв Голодомору[1].

Нарешті, двадцять восьмого листопада 2006 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про Голодомор 1932 – 1933рр. в Україні», в якому зафіксовано: «Стаття 1. Голодомор 1932-1933рр. в Україні є геноцидом Українського народу. Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932 – 1933 років в Україні визнається порушенням над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним» [5,с.10].

За це не проголосували лише члени фракції Партії регіонів та Комуністичної партії України. Наша держава стала восьмою у світі, яка визнала у себе Голодомор – геноцидом власного народу.

Далі трагедію українського народу визнали геноцидом Республіка Перу, Резолюція Конгресу від 19 червня 2007р., Парагвай, Декларація Сенату від 25.10.2007р., Еквадор, Резолюція Національного Конгресу від 30.10.2007р., Колумбія, Резолюція Палати Представників Конгресу від 21.12.2007р., Мексика, Постанова Палати Депутатів Національного Конгресу від 19.02.2008р., Латвія, Декларація Сейму від 13.03.2008р. [4,с.18].

2006-2021 рр. - наступний етап визнання світом страшного лиха в Україні. В цей період Голодомор в Україні визнали геноцидом 9 країн, в тому числі США, Польща, Перу, Парагвай, Еквадор, Колумбія, Мексика, Латвія, Португалія.

22 травня 2009 року Служба Безпеки України порушила кримінальну справу за фактом вчинення геноциду в Україні 1932 – 1933 років за ознаками злочину, передбаченого ч.1.ст.44 (геноциду)

Кримінального кодексу України, з метою розслідування обставин масового вбивства голодом українських селян.

Слідством було зібрано 330 томів кримінальної справи, доведено 1890 свідків, проведено 24 судові експертизи. До справи долучено 5000 архівних документів, встановлено було 857 масових поховань жертв геноциду.

У січні 2010 року Апеляційний суд міста Києва розглянув цю кримінальну справу і констатував факт геноциду в Україні в 1932-1933 роках.

Своєю постановою від 13 січня 2010 року суд визнав організаторами вчинення тяжкого злочину геноциду Й.Сталіна, В.Молотова, Л.Кагановича, П.Постишева, С.Косіора, В.Чубара і М.Хатаєвича. У зв'язку з тим, що ці особи померли, суд закрит кримінальну справу щодо цих осіб, які умисно організували геноцид українського народу [6, с.8].

У квітні (27) 2010 р. Президент України В.Янукович виступаючи на сесії ПАРС у Страсбурзі публічно заперечив положення закону ухваленого Верховною Радою України 2006 р., який визнав Голодомор 1932-1933 рр. геноцидом українського народу.

Більше того, депутати зареєстрували навіть проект нової редакції закону «Про Голодомор в Україні 1932-1933 рр.», де «Партія Регіонів» публічно пообіцяла викинути, за словами першого заступника голови фракції партії регіонів Михайла Чечетова це страшне слово «геноцид» [7,с.1].

Регіонали хотіли внести потрібні їм зміни до закону якнайшвидше, щоб урятувати Януковича, який інакше не зможе визнати судового процесу за позовом проти нього Володимира Волосюка. Хмельничанин подав позов проти Президента за висловлювання у Страсбурзі. Адже глава держави прямо порушив норми закону про Голодомор, в якому, зокрема сказано: «Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні як геноциду визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності українського народу і є протиправним [7,с.2].

У 2016 р. президент П.Порошенко оголосив, що Україна відновлює зусилля щодо міжнародного визнання Голодомору

геноцидом. Інститут національної пам'яті та МЗС готували інформаційні матеріали, щоб розповідати світові про те, чим був Голодомор і чому саме його слід кваліфікувати як злочин геноциду [8,с.5].

В грудні 2016 року Верховна Рада розглянула проект постанови «Про звернення Верховної Ради України до демократичних держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні злочинам геноциду українського народу». Доповідачем з цього питання був голова Комітету з питань культури і духовності Микола Княжицький «Ми звертаємось до парламентів інших країн із проханням визнати Голодомор геноцидом. Так як це робив український парламент та парламенти багатьох наших союзників. Нині в часи російської агресії, це особливо важливо для України і для кожного громадянина...[9,с.1-2].

Третього березня 2017 року Парламент Португалії ухвалив рішення про визнання Голодомору в Україні геноцидом. Плюс в тому році була зроблена заява Ватикану(там немає парламенту), яка може вважатися визнанням [8,с.5]. Одинадцятого грудня 2018 року Палата Представників Конгресу США визнала голодомор геноцидом українського народу.

Загарибницька війна Росії проти України різко прискорила процес визнання Голодомору в Україні геноцидом українського народу. Якщо за 30 років незалежності України факт геноциду українців визнали 17 держав (станом на 24 лютого 2022 р.), то за час війни станом на 21 червня 2023 р. – 15 держав (6 у 2022 р. і 9 у 2023 р.). Серед них Німеччина, Італія, Нідерланди, Словаччина, Франція, Хорватія, Велика Британія, Болгарія, Бразилія, Словенія, Бельгія.

Голодомор офіційно визнали геноцидом і церкви: Католицька, Українська греко-католицька, Константинопольська православна церква, Православна церква України, ще раніше – Українська автокефальна православна церква. Свою шану жертвам Голодомору висловили Папа Римський Іван Павло II та Папа Римський Бенедикт XVI [4,с.18].

Визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні геноцидом українського народу визнано і на міждержавному рівні, зокрема Балтійською Асамблеєю. Таким він визнаний у рамках авторитетних міжнародних організацій як Рада Європи, ОБСЄ, Рада з прав людини ООН, ООН, ЮНЕСКО.

У листопаді 2022 р. Верховна Рада прийняла Постанову «Про Звернення Верховної Ради України до парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932–1933рр. геноцидом українського народу» Ухваленою Постановою Верховна Рада звернулась до парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932–1933рр. геноцидом українського народу [10,с.2]. 24 листопада 202 р. до них приєдналися парламенти Молдови, Румунії та Верхня палата парламенту Ірландії [11,с.2]. 30 листопада 2022 року Німецький Бундестаг ухвалив резолюцію, якою визнавав Голодомор геноцидом українського народу.

15 грудня 2022р. Європейський парламент визнав, Голодомор – штучний голод 1932 – 1933 рр. в Україні, «спричинений зумисною політикою радянського режиму». – геноцидом українського народу. Оскільки його було скоєно з наміром знищити групу людей шляхом зумисного створення життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення. У документі вказано, що всі обставини створення штучного голоду в Україні у 1932 – 1933 рр. відповідають ознакам геноциду, зафіксованих у Конвенції ООН щодо запобігання та покарання цього злочину.

Євродепутати вказали на те, що дії росії в нинішній війні проти України: «знищення її енергетичної та сільськогосподарської інфраструктури, блокування експорту українського збіжжя та викрадення мільйонів тонн зерна – створюють підґрунтя для повторення масового штучного голоду, особливо для африканських країн, які залежать від постачання українського зерна.

Оскільки радянські злочини не отримали вчасно чіткої правової та моральної оцінки міжнародної спільноти і в росії відбулася «героїзація тоталітарного радянського режиму», російська федерація перетворилася нині на «державу – спонсора тероризму й державу, яка застосовує терористичні методи», йдеться в резолюції [12,с.1].

Того ж самого дня [15 грудня 2022р] Сенат Чехії визнав голодомор геноцидом Українського народу. Нижня палата парламенту ухвалила таке рішення ще в квітні 2022 року[12,с.2].

Вже в нинішньому 2023 році процес визнання продовжився. Першого лютого 2023р. парламент (Національні збори) Болгарії, десятого березня Палата Представників парламенту Бельгії, двадцять третього березня парламент(Альтинг) Ісландії, двадцять дев'ятого березня Національні збори Франції, двадцять третього травня Парламент Словенії, двадцять дев'ятого травня Палата громад парламенту Великої Британії, чотирнадцятого червня Палата депутатів Люксембургу, двадцятого червня Парламент Словаччини, двадцять восьмого червня Парламент Хорватії, сьомого липня Палата представників Нідерландів, двадцять сьомого липня Сенат Італії , тринадцятого жовтня 2023 року Парламентська асамблея Ради Європи у складі представників 46 держав визнали Голодомор 1932-1933 рр. геноцидом українського народу. 25 жовтня Парламент Уельсу (Senedd Cymru) ухвалив заяву, якою Голодомор 1932-33 рр. в Україні визнається геноцидом українського народу.

У низці країн світу рішення про засудження злочину геноциду в Україні ухвалювалося на регіональних та муніципальних рівнях: окремих штатів, провінцій, областей, міст, автономних спільнот (Країна басків, Ічкерія, 32 штати США) та ін.

В XX столітті Україна пережила три геноциди: Голодомор 1932–1933 років, Голокост і депортацію кримських татар. Їх вивчення потребує залучення нових документів, і не тільки прихованих у бункерах Російської Федерації, а й тих, які знаходяться в архівах, бібліотеках, музеях країн далекого і близького зарубіжжя, в тому числі тих, які стали на шлях деколонізації – Казахстану, Середньої Азії, Кавказу[2,с.19].

Україна і надалі буде прагнути розширити спектр країн, які визнають Голодомор в Україні 1932–1933 років геноцидом українського народу. Це потрібно для відновлення правди, історичної й правової справедливості. Це певною мірою виконання громадянського обов'язку перед пам'яттю мільйонів людей, перед підростаючим поколінням. Правда потрібна для відновлення

причинно-наслідкових зв'язків історичного процесу, виявлення призвідників і творців Голодомору. Це потрібно для неповторення в майбутньому подібних злочинів. У листопаді 2022 р. Верховна Рада прийняла Постанову «Про Звернення Верховної Ради України до парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933р. геноцидом українського народу».

На відміну від України Росія в минулому і тепер сповідує ідеологему «загальносоюзного голоду», заперечувала і заперечує геноцидну складову Голодомору. 20 листопада 2015 р. стаття Рафаеля Лемкіна «Радянський геноцид в Україні» внесена в Росії у Федеральний список екстремістських матеріалів. Така ж доля спіткала й низку праць українських дослідників. Восени 2017 р. Росія відмовилася визнавати Голодомор в Україні 1932–1933 років як історичний факт[3,с.6].

Методом жорстокого Голодомору Росія прагнула змінити природу українців, знищуючи їх, і передусім сільське населення – носіїв національних традицій, звичаїв, культури, способу життя. Як зазначає журналістка Олександра Бойко, «свій злочинний характер Москва проявляє і сьогодні щодо українців. І сьогодні вона здійснює геноцид українців, і це стало можливим не в останню чергу через те, що свого часу цивілізований світ, у своїй більшості, тягнув з визнанням Голодомору геноцидом, загравав з Москвою, закриваючи очі на її злочини»[13].

Сучасна загарбницька війна Росії проти України показала, що імперії не вдалося і, очевидно, уже ніколи не вдасться змінити ідентичність українців, «денацифікувати» українське суспільство. Запорука цього – вільна, демократична незалежна Україна у спільці і єдності з цивілізованим світом.

Список використаних джерел та літератури:

1.Рафаель Лемкін: радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами) / Міжнародний благодійний фонд «Україна 3000», в рамках програми «Уроки історії»; ред. Роман Сербін; упоряд. Олеся Стасюк. – Київ: Майстерня книги, 2009.

2. Даниленко В; Зінько Ю; Романюк І. //Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXXV Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. 10 листопада 2023р / ред.кол.: Ю.А.Зінько(відп.редактор), С.Ю.Юзвак, В.О.Гребеньова(відп.секр.) та ін. Вінниця, 2023. С.14-20.

3.Марочко Василь. Йосип Сталін – фельдмаршал Голодомору: геноцид повертається // Слово Просвіти, 23 лютого – 1 березня 2023, № 8 (1195).

4. В очах міжнародної спільноти // Голос України, 2013. 23 листопада.

5. Косів М. Злочин проти Землі і Неба // Голос України. 2010, 4 вересня С. 10-11.

6. Юхновський І., Тіліщак В. Свічка незгасима//День, 2010, 4-5 червня.

7. Лопух І. І геноциду – як не було...//Експрес, 2010. 19-26 серпня.

8. Пащенко В. ФСБ засекретила архіви КГБ до 2044 року// Урядовий кур'єр, 2017. 29 листопада С.5.

9. Голодомор, як геноцид нашого народу, мають визнати всі країни // Голос України. 2016. 8 грудня.

10. Верховна Рада України звернулася до парламентів держав світу про визнання Голодомору 1932-1933 років геноцидом українського народу // Голос України, 2022. 18 листопада С.2.

11. Чорна С. Трагедія народу й мільйони жертв не маємо забути // Голос України. 2022. 26 листопада. С.2.

12. Європарламент визнав Голодомор злочином геноциду // Урядовий кур'єр. 2022 16 грудня.

13.Бойко Олександра. Чому для України важливо, щоб світ визнав Голодомор 1932–1933 років геноцидом // Інтернет-ресурси [Режим доступу]: <https://suspilne.media/323184-comu-dla-ukraini-vazlivo-sob-svit-viznav-golodomor-1932-1933-rokiv-genocidom/>

Зелінський Р.М.,
(сmt. Літин, Вінницька обл.)

РЕТРОСПЕКТИВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Російсько-українське військове протистояння бере свій початок з XII століття. Росії на той час ще немає, але її зародок в Ростово-Суздальському князівстві вже претендує на першість у Київській Русі. Місцевий князь Андрій Боголюбський, прагнучи посісти київський престол, у 1169 році вчиняє тотальне руйнування та грабунок Києва. Це був "перший великорос", який розпочав тисячолітню війну зі всім українським.

Черговою віхою кривавого шляху Московії стали війни з Литвою в XV-XVI століттях за київську спадщину. В цей час Київська Русь внаслідок роздробленості припинила державне існування, а українські землі поділили між собою Литва та Польща. Велике князівство Литовське, Руське та Жемайтійське, виходячи вже з самої назви, було своєрідною конфедерацією, де українські (руські) землі жили повноцінним національним життям. Проте Московське князівство розпочало з Литовською державою війни, претендуючи на значну частину українських (руських) земель. Оскільки українська (руська) політична еліта та військові формування Великого князівства Литовського брали активну участь в цих війнах, є підстави віднести до них складову російсько-українського (московсько-руського) збройного протистояння. Адже боротьба йшла за київську спадщину.

Отже виділимо окремі етапи цих збройних змагань, наслідком яких був переділ спірних теренів між воюючими сторонами. Зокрема в результаті війни 1492-1494 років від Литовської держави до Великого князівства Московського на умовах Вічного миру (1494) відходять Верховські князівства (у верхів'ї Оки). Внаслідок війни 1500-1503 років Велике князівство Литовське втрачає біля третини своєї території на користь Московії в тому числі Чернігово-Сіверщину. Війна 1507-1508 років

закінчується поверненням Москвою Литві Любеча з навколишніми дрібними містами але більшість Чернігово-Сіверщини залишається у складі Московського князівства. В ході війни 1512-1522 років Москва завойовує Смоленськ. Після війни 1534-1537 років до Московії відходить Себеж, а Литва оволодіває Гомелем. В подальшому у Лівонській війні 1558-1583 років відзначились активною участю українські козаки проти московської агресії. Московія тут зазнала поразки і відмовилась від завойованих територій у Лівонії та Полоцьку, а шведам віддала Нарву, Ям, Копор'є, Іван-город. Українські землі в цей час входять до Речі Посполитої, а українські козаки воюють проти московства на боці поляків і литовців [1, с. 25]

Під час, так званої, смути в Московському царстві українські козаки беруть участь у 1604-1608 роках в збройній боротьбі за царський престол на боці самозванців-Лжедмитріїв. Проект фальшивих синів Івана Грозного провалився. А новоспечений цар Василь Шуйський знову визнає за Швецією Іжору, міста Ям, Копор'є, Карелу.

Військова кампанія Речі Посполитої в Московське царство у боротьбі королевича Владислава за московський трон відзначена активними козацькими рейдами 1609-1615 років по Московії. Козаки відіграли неабияку роль в перебігу бойових дій. Однак поляки зазнали поразки, а московити обрали царем Михайла Романова.

Проте ідея посісти московський престол не полишила королевича Владислава і поляки вирушають 1618 року в похід на Москву, бойову міць якого складає українське козацтво на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним. Мрія поляків знову не збулася, але від Московського царства відійшли до Речі Посполитої Чернігово-Сіверщина та Смоленщина. Згодом внаслідок Смоленської війни 1632-1634 років за участі українських козаків ці землі знову залишаються у складі Речі Посполитої.

Переяславська рада 1654 року та Березневі статті оформили українсько-московський військово-політичний союз. Але не встигло висохти чорнило на цьому документі, як цього ж року розгортається протистояння між договірними сторонами. З 1654 по 1659 рік

триває збройна боротьба між Московією та Гетьманщиною за впливи в Білорусі. Наслідком цього став перехід під контроль козаків теренів Південно-Східної Білорусі та частково Мінського, Вітебського і Смоленського воєводств.

Чергова війна Московії проти Гетьманщини 1658-1659 років відзначена блискучою перемогою гетьмана Івана Виговського над московитами 1659 року у Конотопській битві. Намір Виговського відірвати Гетьманщину від Москви та долучити до Речі Посполитої на правах суб'єкта держави потерпів поразку. Московія обмежила на нових договірних засадах права Гетьманщини. [1, с. 36]

Антимосковське повстання 1666-1668 років зазнало поразки, а Москва закріпила за собою Лівобережжя. Наступна московська військова агресія проти Правобережної України 1674-1676 років придушила наміри Петра Дорошенка об'єднати Гетьманщину з обох берегів Дніпра та підтвердила свою зверхність над Лівобережною Україною.

Інше антимосковське повстання Петра Іваненка 1692 року також було невдалим. Малочисельні загони запорожців на чолі з новопроголошеним гетьманом Іваненком (Петриком) та союзним татарським військом були розбиті гетьманом Мазепою.

Згодом гетьман Іван Мазепа очолить боротьбу Гетьманщини за незалежність 1708-1709 років, наслідком якої стане поразка шведсько-українського війська. Ця боротьба знайде продовження у визвольному поході Пилипа Орлика 1711 року. Однак спочатку успішне просування Правобережжям українських козаків за підтримки поляків і татар закінчиться невдало.

Українська Народна Республіка (доба Центральної Ради та Директорії), Українська держава, які утворилися на уламках Російської імперії виборюватимуть право на незалежність в боротьбі з червоною Росією. Українсько-більшовицькі війни 1917-1921 років не принесуть успіху українцям - національно-визвольні змагання зазнають поразки. На окупованій території України більшовики утворюють квазідержаву Українську Соціалістичну Радянську Республіку, яка 1922 року стане складовою частиною СРСР.

Ідея незалежності, за яку боролися вояки та діячі УНР не згасла. Національно-визвольна боротьба Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії з радянським режимом триватиме з 1941 до середини 1950-х років. Ця боротьба відзначена багатьма героїчними сторінками, і спрямована проти підрозділів Червоної армії, НКВД та компартійного апарату. Після Другої світової війни 1945 року боївки УПА продовжують підпільну боротьбу, яка триватиме аж до сер. 1950-х років. Проте сили воюючих сторін нерівні, і націоналістичне підпілля згасає, а карально-репресивна машина Радянського Союзу знищує та репресує останніх учасників ОУН-УПА. [1, с. 48]

1991 року Україна відновлює незалежність. Згодом 1997 року укладено договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією. Проте на шляху партнерства між державами опиняється чимало каменів спотикання. Найбільший з них - це небажання Росії випустити Україну зі сфери свого впливу, що проявилось в активному спротиві європейській інтеграції України. Помаранчева революція 2004-го та Революція гідності 2013-2014 років стали тривожними сигналами для кремлівського керівництва щодо виходу України з російської орбіти. Тому при підтримці п'ятої колони в Україні у березні 2014 року Росією анексовано Автономну Республіку Крим, а у квітні 2014 року на території Донецької та Луганської областей сепаратистськими силами за участі російських військ проголошено, так звані, Донецьку та Луганську народні республіки. Це стало початком російсько-української війни на сході України. Радою безпеки і оборони України 13 квітня 2014 року оголошено Антитерористичну операцію [2], яка тривала до 30 квітня 2018 року. Потім введено Операцію об'єднаних сил, керівництво якою доручено Об'єднаному оперативному штабу ЗСУ[3]. Новий етап російсько-української війни почався 24 лютого 2022 року широкомасштабним військовим вторгненням російських військ на територію України.

Отже ще з XII століття московщина намагається поглинути українське буття. Тому що не може допустити існування Українства без московської зверхності. Сучасна війна за незалежність України

є прямим продовженням кількасотлітнього протистояння українського світу московській експансії [1, с. 10].

Список використаних джерел та літератури:

1. В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко. «Братня» навала. Війни росії проти України ХІІ–ХХІ ст. Київ, ПП Брехуненко Н.А., 2016. 247 с.

2. Указ Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4052014-16886> (дата звернення: 26.12.2023 р.).

3. Указ Президента України від 30 квітня 2018 р. № 116 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4052014-16886> (дата звернення: 26.12.2023 р.).

Лазаренко В.І.,
завідувач відділу українознавства
(м.Вінниця)

РОЛЬ ОСВІТЯН ВІННИЧЧИНИ В СТАНОВЛЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Як свідчить історія освітяни на різних етапах розвитку суспільства відігравали важливу, а часом вирішальну, роль в тих чи інших подіях. Маємо приклади сподвижницької діяльності української інтелігенції, яка зробила вагомий внесок у здобуття Україною незалежності.

Озираючись у минуле аналізуємо тогочасні події, завдяки яким Україна перетворилась з колонії у державу, оцінюємо роль наших співвітчизників, які стали до боротьби за незалежність.

Автор статті, будучи уродженцем Житомирщини, представляє на сьогодні Вінниччину, якій присвятив значну частину свого життя, тому вважаємо за доцільне продемонструвати роль освітян Вінниччини у становленні незалежності України. В чутті єдиної української родини у вир громадсько-політичної боротьби поринули кращі представники всіх куточків України. Їхня життєдіяльність на цьому поприщі здебільшого тісно перепліталась. Прикладом цього є життєвий шлях Володимира Муляви, про якого йтиметься нижче. Адже пан Володимир також працював у вищих навчальних закладах Житомирщини.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років Вінниччину, як і всю Україну, сколихнула хвиля патріотичного піднесення. Національно свідомі громадяни не могли миритися з існуючою на той час тоталітарно-комуністичною системою, тому стали активними учасниками мітингів, пікетувань, акцій протесту.

Важливе місце у цьому процесі слід відвести таким громадським та політичним структурам, як Народний Рух України за перебудову, Демократична партія України, Товариство української мови ім. Т.Г. Шевченка, товариство «Меморіал», фундаторами яких здебільшого були працівники освіти.

У вирі тогочасних мітингуючих пристрастей вперше у Вінниці було піднято синьо-жовтий прапор у 1990 році. Цьому передувала низка інших подій. Зокрема, у 1989 році відбулась установча конференція Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка, засновником якого був Бардин Михайло Богданович, член крайового проводу Народного Руху, голова «Просвіти» у 1992–1993 роках. У 1990 р. утворено обласну організацію Демократичної партії України, яку очолив Мулява Володимир Савович, викладач Бердичівського педагогічного інституту, Житомирського сільськогосподарського інституту та викладач філософії Вінницького педагогічного інституту. Будучи непримиримим поборником національних інтересів українського народу він в цьому ж році розпочав голодування під гаслом «КПУ – вийми руки з народної кишені», яке тривало 28 днів і стало значним чинником руйнації тоталітарного режиму Вінницького краю.

Серед засновників обласної організації Демократичної партії України був Нижник Олександр Іванович, викладач Вінницького політехнічного інституту, який також був і співзасновником та головою Народного Руху, керівником та ведучим дискусійного клубу «Істина».

Однією з найактивніших на той час громадських сил було Товариство української мови ім. Т.Г. Шевченка, яке з дозволу ректора Вінницького політехнічного інституту Б. Мокіна базувалось у стінах цього закладу. Першим його головою на Вінниччині став відомий поет-публіцист Бортняк Анатолій Агафонович. Серед активних членів товариства були викладачі Вінницького педагогічного інституту Анатолій Подолинний, Михайло Пастушенко, Микола Кравець, викладач Вінницького політехнічного інституту Леонід Філонов та інші. Проведення просвітницької роботи, спрямованої на пробудження національної свідомості у громадян, відстоювання політичних та економічних прав України в рамках проведення масових заходів, забезпечення спостереження за референдумом 1 грудня 1991 року – основні напрямки діяльності цієї громадської організації на той час.

В такому ж напрямку працювало і товариство «Меморіал», до активістів якого належали Іван Пелюшенко, Сергій Коряцький,

Анатолій Малигін, Людмила Кароєва, Сергій Бурлєєв, Олександр Голіченко та інші.

Потрібно згадати активних лідерів Народного Руху на Вінниччині – Івана Зайця, Степана Вовка, Олега Колесника, Миколу Кравця, Леоніда Бровченка, Володимира Вовкодава, Володимира Титаренка, Ларису Корнієнко та інших. Необхідно віддати належне депутату Верховної Ради України, члену Народної Ради, також викладачеві Вінницького педагогічного інституту, Арсену Зінченку, який і з трибуни парламенту, і в самому вирі подій вагомо підтримував земляків вінничан.

Результатом їх зусиль та багатьох інших їхніх соратників стало досягнення омріяної українцями мети – здобуття Україною незалежності. Сьогодні ми усвідомлюємо, що на новітньому етапі історії переважна більшість громадян стали прихильниками ідеї національної незалежності, про що свідчать результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року. Разом з тим ми все ж таки віддаємо належне нашій інтелігенції, а передусім освітянам, які стали рушієм цього процесу, пробудили почуття національної свідомості у наших співвітчизників.

Тому на сьогоднішньому етапі державотворення ми по-належному оцінюємо їх роль в розвитку українського суспільства. Вони роблять також вагомий внесок у відстоюванні незалежності нашої держави в умовах російсько-української війни, як зі зброєю в руках, так і просвітницьким словом.

До славної когорти інтелігенції Вінниччини належав Горбович Микола Якимович, який був ініціатором творчого підходу до суспільних змін, в тому числі шляхом господарських та економічних нововведень.

Обов'язково маємо пам'ятати виборювачів незалежності України, вінничан Володимира Сім'ячка, Йосипа та Василя Гуриних, Валерія Палія, Григорія Патрака, Михайла Каменюка, Валерія Лазаренка, Леоніда Бровченка, Віталія Гусара, Михайла Стрельбицького, Валерія Кульматицького, Мирослава Баландюка, Івана Козела, Василя Берка, Олександра Карпенка, Степана Дровозюка, Віталія Лавриненка, та багатьох-багатьох інших, про яких маємо написати ще історію. Але саме вони пробудили

національну свідомість, що різниться від етнічної державницьким спрямуванням, називається національною ідеєю. Інтелігенція має дбати саме про велику перспективу держави та поступальний її рух.

Захист національної державної ідеї на ідеологічній ниві та на фронті – прямий обов'язок освітян та інтелігенції. Наші освітяни мають чітко доносити думку громадянам України про те, що для побудови справжньої незалежної держави України замало, щоб державні посади та кафедри університетів посіли українці за походженням. Вони можуть також виявитися носіями імперської ментальності, що показали численні приклади колаборантства в часі теперішньої російсько-української війни. Державними та інтелектуальними лідерами України повинні стати носії української державної свідомості незалежно від національності. Успіх нового відродження залежить від знищення російського імперіалізму у збойному протистоянні та від оновлення національної державно-адміністративної та інтелектуальної еліти, а також від успішного використання творчого потенціалу усіх етнічних груп України.

Вважають, що еліта усякого народу складає кілька відсотків його загальної чисельності і самовідновлюється протягом одного покоління, тобто 25-30 років. В наш час відбувається бурхлива трансформація українського народу в сучасну націю. І збройна російська агресія активно сприяє згуртуванню нації. Національна ідея міцніє, розвивається як на полі бою, так і в мирному середовищі. Державницька свідомість українців стає життєвим кредом в умовах сьогодишньої боротьби з російським окупантом. Як сказав свого часу Павло Загребельний: «Коли народ хоче поставити монумент власної могутності й величності, він не повинен копіювати іноземців, а розвивати власний геній. Не пригнічувати його» [4].

А великий подвижник і фундатор української національної ідеї XX століття В'ячеслав Липинський казав, що вільна Україна можлива лише за умов переходу на українські державницькі позиції саме правлячої верстви колишньої УРСР. [2]. Отже перед українським народом лежать два шляхи: справжня побудова незалежної держави або колоніальний статус в північно-східного сусіда.

Створення вищезазначених суспільно-політичних організацій та діяльність провідних освітян Вінниччини задля утвердження історичної правди на основі прагматизму та документальних джерел вчили зацікавлених у творенні української незалежної держави вести розмову на історичну тему, саме з позицій українського державницького погляду та підносили патріотичні настрої громади Вінниччини.

Побудувати сучасну українську державу, вберегти її від російського окупанта можуть лише справжні дієві патріоти. Виховати українця, беззастережно відданого нації та справі національної державності, - це першочергове завдання української інтелігенції. Тож нехай кожному українському інтелігенту-патріоту ляже в основу його діяльності кредо Михайла Драгоманова, висловлене ним напередодні ХХ століття: «Освічені українці, як правило, трудяться для всіх, тільки не для України та її народу: треба не кидати української справи. Треба усвідомити, що кожна людина, яка виїжджає з України, кожна копійка, що витрачається не для українських цілей, кожне слово, сказане не українською мовою, є марнуванням часу та капіталу українського народу, а за даних обставин кожна втрата є безповоротною».

Список використаних джерел та літератури:

1. Г. Гончарук. Народний Рух України. Історія. 1997 р. - К. Парламентське видавництво, 2011. - 136 с.
2. Гришко В. В'ячеслав Липинський і його творчість. — Нью-Йорк: Булава, 1961. — С. 87
3. Драгоманов М.П. Собрание политических сочинений. — М., 1908. — Т.1, 2. С. 551.
4. Загребельний П. Український шлях. Лекція в циклі «Публічні лекції в Могилянці» // Психологія і суспільство, № 1, 2004 р. — С. 514.
5. П. Гай-Нижник. Виникнення перших політичних партій в УРСР. Утворення Народного Руху та його позиція щодо Союзного договору (1989-1991). -К., Гілея, 2012. - 57 с.

Лисий А.К.,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Вінниця)

ВІННИЦІ 660 + ТИСЯЧІ РОКІВ

У статті йде мова про історію заснування міста Вінниці. Аналізуються результати археологічних розкопок. Розглядаються різні версії походження назви міста.

Ключові слова: *В'ніца, річка Бог, Старе місто, Кемпа, Ольгерд, Коріатовичі, Литовський замок, Отамановський В. Д.*

У цьому, 2023 році минає 660 років від першої згадки в літописах про столицю Брацлавщини – Вінницю. Але зрозуміло, що виникненню міста передувало тривале освоєння середнього Побужжя різноплеменним населенням ще від часів кам'яного віку. З середини X ст. історія уличів і тиверців невіддільна від історії Київської Русі, до складу якої вони увійшли.

Після взяття Києва монголо-татарами (1240 р.) ця територія «піддалась татарам» [1, с. 18]. Дослідник історії Поділля В. Д. Отамановський відзначає, що, не дивлячись на татарську зверхність і князівські чвари, наприкінці XIII ст. складаються сприятливі умови для повторного заселення Середнього Побужжя з північних районів Русі [2, с. 39]. Найвірогідніше, тоді й повернулося в околиці Вінниці давньоруське населення.

Тим часом у протистояння з татарською ордою успішно втрутилися литовські лицарі. Після вдалого походу на Київ литовські загони рушили до Подільського краю. 1362 року вони завдали нищівної поразки об'єднаним силам татар на Синій Воді (Синюсі). Як відомо, історіографічна традиція XIX – XX ст. першу писемну згадку про Вінницю пов'язувала з перемогою литовців саме у цій битві.

З метою захисту відвойованого в ординців Подільського улусу, Великий князь литовський Ольгерд передав землі Побужжя чотирьом синам свого брата Коріата – Юрію, Олександрю,

Костянтину та Федору. Коріатовичі «...все города умурували и всю землю Подольскую осели». Оскільки Коріатовичі з повагою ставилися до стародавніх місцевих звичаїв і поводитися на землях Поділля не як завойовники, а як люди, що шукали порозуміння з місцевим населенням, то вони наказали зводити замки біля вже існуючих поселень, бо «...тогда в Подольской земли не был ни один город ни деревом рубленный, а ни камением будованный...».

Під час розкопок на староміській Замковій горі археологічною експедицією ІА НАН України у 2005 році було виявлено рештки будівель сер. XIII – поч. XIV ст. Співставлення цих археологічних даних з відомостями про відокремлення Брацлавщини від Орди дозволило окремим дослідникам говорити про існування міста-центру ще напередодні литовської експансії *.

Деякі сучасні дослідники намагалися «удревнити» початок панування Коріатовичів на Поділлі більш ніж на два десятиріччя (з 1340-х років), щоправда Вінницький замок як типовий окружний центр адміністративного управління руських земель своїх традиційних хронологічних позицій не змінив [3, с. 103].

«Город» Коріатовичів («Литовський замок») виник поблизу вже існуючої «осади». В. Д. Отамановський доводив це так: «... Коріатовичі збудували вінницький замок біля осади Вінниці, що існувала тут ще перед Коріатовичами. Коріатовичі лише використали цю давню осаду в своїй системі оборони й військово-адміністративної організації яко матеріальну базу для утримання фортеці. Вони саме тут вибрали місце для замку, бо саме тут, *на лівому березі Богу, в районі Староміського плато*, вони знайшли найкращу в околиці природничу оборонність» [2, с. 121]. До речі, сучасні дослідники історії Кам'янця-Подільського зауважують, що Кам'янець як фортеця зобов'язаний Коріатовичам «своїм заселенням і зміцненням оборонних укріплень» [4, с. 12].

В. Д. Отамановський, як і його попередники (Н. Молчановський, М. Білінський, В. Гульдман, Ю. Сіцінський), «розташовують» першу Вінницьку фортецю на скелястому пагорбі сучасного Старого міста, в районі вулиць Замкової, Синьоводської та Бузького узвозу, що по ліву руку від Палієвого яру.

У 1545 р. ревізор Волинсько-Подільських замків секретар короля Сігізмунда-Августа Лев Тишкевич уже застав Вінницьке укріплення у надзвичайно жалюгідному стані. «До того ж замок і вельми малий є, і деревом дуже тонким роблений, і ще про замкові стіни, право одні дюри, і не знаю, де інше так просто замок зроблений був, як цей тутешній, не лише людям в час пригоди від навального противника немає де запертися і оборону звідти вчинити, але й бидло страшно заперти, бо скільки живу, такого простого і слабого замку українного не бачив» [5, с. 330].

Вивчаючи історичну топографію міста та його замків, А. М. Секретарьов дійшов іншого висновку: «место у Веніці» і «город» (укріплення) існували в гирлі ріки Віннички навпроти о. Кемпа задовго до побудови т. зв. «Литовського замку» над Бугом. І лише близько 1512 р. замок переноситься нижче за течією ріки, на пагорб біля Миколаєвської церкви (тобто на територію освоєну у XIII ст)» [6, с. 9].

На жаль переконливі археологічні дані з цього дискусійного питання відсутні. Ні в районі теперішніх густо забудованих вулиць Кармалюка і Євгена Коновальця та кондитерської фабрики, ні на скелястому пагорбі ліворуч мосту на Старе місто, де практично повністю знищено культурний шар кар'єром та старим кладовищем, провести результативні археологічні розкопки дуже важко. У 2006 році друга Вінницька експедиція Інституту археології НАН України та Інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського здійснила спробу продовжити дослідження середньовічних старожитностей на пагорбі «Литовського замку» та у деяких інших пунктах м. Вінниці (городище на території лікарні ім. акад. О. Юшенка, о. Кемпа, пагорб поблизу р. Віннички). У трьох розкопах на Замковій горі було відкрито залишки кількох наземних споруд з печами і відкритими вогнищами, ями, фрагменти глиняного посуду другої половини XIII–XVI ст., уламки залізних і кістяних речей тощо. Керівник експедиції Л. І. Виноградська припускає, що тут протягом XIII–XVI ст. розташовувалось поселення, але залишки укріплень зафіксувати не вдалося. Очевидно, це пов'язано з тим, що обидва замчища – їх цитадельні частини – було знищено у XIX ст.

кар'єрами: піщаним – у гирлі Віннички та гранітним – на Замковій горі. Тому не виявлено решток оборонних споруд й поблизу гирла р. Віннички (трапилася лише середньовічна кераміка). На о. Кемпа знайдена кераміка XVI–XVII ст. Щоправда, археологічні розкопки 2006 року підтвердили існування у XIII–XVI ст. невеликого городища-форпосту поблизу лікарні ім. Ющенка, вали якого споруджені за давньоруською традицією (дерев'яні кліті із заповненням обпаленою глиною і землею).

Таким чином, аналіз археологічних та історичних даних дає підстави припустити, що поселення, від яких бере початок Вінниця, виникли щонайменше за століття до побудови замку Коріатовичами у XIV ст. Л. І. Виноградська припускає поліцентричність «города Веніци». Дійсно, давньоруські (давньоукраїнські) гради були складними адміністративно-територіальними та господарськими утвореннями, в яких було декілька укріплень з посадами. Іноді також декілька переправ, походження осередків на «кінцях» тощо, а провідну економічну роль відігравало сільське господарство та його обслуговування. В. Г. Отамановський переконливо довів, що Вінниця являла насамперед земельну громаду, і, можливо, в цьому полягає ключ до розв'язання загадки еволюції міста.

У тісному зв'язку з проблемою зародження стародавньої Вінниці перебуває питання походження назви міста. Традиційно історики називають три версії:

1) Вінниця дістала свою назву від *винниця* – так колись називали винокурні (гуральні), яких тут, слід гадати, мало бути чимало;

2) назва міста походить від слова *в'но*. В'но – нерухома власність, яка отримувалася через «посаг» (весільний обряд) у спадок або подарунок;

3) похідною назвою для поселення стала річка Вінничка, у гирлі якої й сформувалося місто.

Найбільш вірогідною з них вважається та, що зв'язана з давньоруським словом «в'но» - посаг, придбання Коріатовичами цієї місцини від свого дядька Ольгерда. З розвитком мови внаслідок певних фонетичних процесів слово «В'ница» перейшло у «Вінниця» [7, с. 76].

Дещо іншу думку має сучасний вінницький історик Микола Дорош. Він вважає, що «ми тепер переконливо і впевнено можемо твердити, що назва древньої Вінниці, без найменшого сумніву, має давнє язичницьке походження. Ймення міста од Венича – бога місцевих слов'янських племен.

Отже, такий Бог існував на Русі до введення Християнства. З приходом нової релігії стара, поганська викорінювалася. Однак литовці-язичники були ще її носіями, тому й безперешкодно продовжили в часі її побутування, колонізувавши наші території на берегах Богу»[8, с.47-48].

Список використаних джерел та літератури:

1. Вінниця: історичний нарис. Вінниця, 2007. 304 с.
2. Отамановський В. Д. Вінниця в XIV-XVII століттях: історичне дослідження. Вінниця, 1993. 464 с.
3. Виноградська Л. І., Потупчик М. В., Царенко С. О. Походження та датування міста Вінниці // Вінницька газета. № 109 від 13 вересня 2005 року. С. 6.
4. Шабульдо М. Ф. Юго-Западная Русь в составе Великого княжества Литовского. К., 1987. 370 с.
5. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського. Кам'янець-Подільський, 2003. 278 с.
6. Косаківський В.А. Ревізія Вінницького замку 1545 року // Подільська старовина. Вінниця, 1993. 350 с.
7. Секретарьов А. М. Топографія міста Вінниці і його замків у XIV-XVIII ст. // Матеріали I Вінницької науково-практичної конференції . Вінниця, 1993.
8. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. К., 1972. 778 с.
9. Микола Дорош. Вінниця: Витоки. Реалії. Вінниця, 2023. 176 с.

Махоніна А.О.,
здобувачка вищої освіти
(м.Київ)

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОПАГАНДИ У ВЕДЕННІ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО – УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

У нашу еру сучасних технологій та соціальних мереж, людина стає надзвичайно вразливою до недостовірної інформації. Неправдива інформація часто використовується в психологічних операціях та пропаганді. Тому, для можливості протистояння пропаганді, необхідно дослідити її суть і час, коли та стала активно використовуватися як небезпечна зброя, спрямована на людину. У більшості випадків пропаганда фокусується саме на методах впливу. Зараз це потужний інструмент, який здатний змінювати наше навколишнє середовище, давати змогу окремим людям будувати та руйнувати, не роблячи при цьому жодного пострілу. Єдиний спосіб захиститися від інформаційних атак сьогодні - це мати надійний щит знань і критичного мислення. А знання можна здобути з минулого досвіду, який варто досліджувати.

Загальне поняття «пропаганда» описує стихійне, неорганізоване використання засобів спілкування та механізмів соціально-психологічного впливу однієї групи людей на інших з метою підпорядкування їх собі або створення сприятливих умов для власного існування і діяльності. З цього визначення можна зрозуміти, що для керування свідомістю окремої особи чи групи необхідна кваліфікована робота пропагандистів. [1]

Термін "пропаганда" може застосовуватися до різних задач і сфер діяльності, включаючи:

- політичну діяльність;
- боротьбу за лідерство;
- конфлікти між етносами;
- переговорний процес.

Пропаганда може використовуватися для зміни психологічних характеристик людей, їх поглядів, думок, настроїв,

мотивів, установок та поведінкових стереотипів, а також для впливу на групові норми, масові настрої та суспільну свідомість в цілому. За таким підходом, пропаганда стає важливим інструментом в будь-якому політичному або військовому конфлікті, де важливо впливати на суспільство і його уявлення для досягнення стратегічних цілей. [2]

Основні цілі пропаганди можна поділити за декількома показниками. Наприклад, пропаганда в мирний, воєнний і післявоєнний час. Також за об'єктами на яких направлена психологічна війна - це цивільне населення, військові, вище військове керівництво і його союзники. Зрозуміло, що в залежності від об'єкта або періоду особливості психологічної війни відрізняються своїми методами. Наприклад, у воєнний час, основні завдання – це нейтралізація пропаганди ворога, розпалювання недовіри до влади в середині країни противника, деморалізація війська противника.

Вплив на об'єкти також різний і залежить від ситуації. Якщо ми говоримо про вплив на цивільне населення, то його можна поділити на роботу зі своїм населенням та населенням противника. Методи цієї пропаганди полярні. Для населення власної держави необхідна особлива інформаційна і пропагандистська робота.

Основними завданнями при роботі зі своїм населенням є:

- Підняття бойового духу населення і особового складу військових частин;
- Зупинка пацифістських настроїв серед військових і населення;
- Контрпропаганда, яка направлена проти пропаганди опонента;

Основними завданнями при роботі з населенням противника є:

- Деморалізація населення і війська противника та його союзників;
- Дискредитація вищого керівництва в очах населення противника та його союзників;

- Розпалювання серед табору противника пацифістських настроїв. [3]

Сучасній Україні довелося зіткнутися з активними ворожими атаками, як ззовні, так і зсередини країни. російська пропаганда використовується для маніпулювання масовою свідомістю, формування специфічного образу України та впливу на політичні погляди населення. Одним з ключових методів російської пропаганди є створення фальшивих або перекручених інформаційних повідомлень, які спрямовані на зміну громадської думки та створення негативного уявлення про українське керівництво, суспільство, армію та культуру. Це може включати поширення фейкових новин, маніпуляцію фактами та зображення подій у сприятливому світлі для російських інтересів. Така пропаганда створює додаткові напруження в українському суспільстві, підриває довіру до власної держави та розвиває відчуття невпевненості в майбутньому. Наприклад, розповсюдження ідеї, що Україна - фашистська держава, або звинувачення українських владних структур у воєнних злочинах, є складовою частиною російської пропаганди, спрямованої на дискредитацію української держави та посилення соціального розколу. Важливо зауважити, що російська пропаганда використовує різні канали комунікації, включаючи телебачення, інтернет, соціальні мережі, інформаційні агентства, для максимального охоплення аудиторії. Це дає змогу ширше поширювати дезінформацію та впливати на погляди громадян. [4]

російська інформаційна війна проти України має багато відтінків і може бути тлумачена по-різному. російська інформаційна активність виявляє тенденцію до адаптації до обставин; кожен наратив відзначається власними уточненнями, враховуючи всі його особливості. Відсутня модель, яка може служити для розуміння сучасних наративів російської інформаційної війни проти України. Замість того, щоб стримувати інформацію, російська федерація часто перенасичує ЗМІ інформацією, надаючи переважну кількість даних про одну подію, яка вміло поєднана з дезінформацією. Ці ЗМІ-кампанії спонукають сильні емоції, просувають культуру страху та генерують паніку. Кожен матеріал має свій

публіцистичний стиль. Деякі матеріали слідкують за урівноваженими поглядами і уникають емоцій. Інші розпалюють ненависть до українського народу та змальовують українців як маніпуляційні інструменти заходу, зрадників, злочинців, фашистів та екстремістів, в той час як сепаратистів описують як "справжніх патріотів", маніпулюючи громадською думкою та політичними переконаннями населення країни. Метою сучасної російської пропаганди проти України є дискредитація влади, політики, економіки та культури країни.

Ключовими наративами російської пропаганди є історії про те, що Україна не є повноцінною державою, що для неї необхідна зміна режиму та скоро відбудеться "третій Майдан", про відродження фашистських або нацистських практик в Україні та про її русофобію, армія України описується як зграя злочинців, а солдати НАТО виступають на боці української держави. Російські ЗМІ поширюють вивчені пропагандистські повідомлення Кремля, подаючи їх таким чином, щоб вони узгоджувалися між собою. Серед методів російської пропаганди – акцент на емоціях, створення ворога, необ'єктивний підхід до інформації, вигадкування теорій, які "пояснюють" цю подію без реальної емпіричної бази, "whataboutism" (звернення до аргументів Заходу проти нього самого) та інше.

У війні ЗМІ стають реальною зброєю. Просочення ідеології «руського міра» сприяло інформаційній агресії рф. Тому такий вплив був найбільш дієвим там, де українська ідентичність була найменш представленою, – у Криму та на сході України. У війні інформаційна безпека виступає одним із пріоритетів у справі захисту державного суверенітету і незалежності України, національних інтересів, консолідації суспільства та відновлення територіальної цілісності. Для досягнення своїх політичних і військових цілей росія виявила навички використання асиметричної та інформаційної діяльності (обман, інформаційно-психологічні операції, соціальні медіа, пропаганда на базі супутникового телебачення та старі методи радянського типу). Загалом пропаганду можна окреслити як зумисне фальшиве поширення викривленої інформації та фактів для впливу на масову

аудиторію, її емоційний та психологічний стан, зміну суспільної думки в інтересах пропагандиста. Стосовно України та російської пропаганди варто зауважити, що тут йдеться не лише про пропаганду, а й таке явище, як «війна наративів». До наративів можна зарахувати: «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'яті хлопчики», використання Україною заборонених озброєнь. Ключовим завданням використання наративів є заміна об'єктивних уявлень цільової аудиторії про характер конфлікту тими ідеями, що потрібні агресору. Варто зауважити, що метою російської пропаганди швидше є підрив у суспільстві європейських цінностей, водночас не пропонуючи власні. До того ж зусилля російської пропаганди є добре узгодженими, спрямованими, мають щедre фінансування, проте поки майже не зустрічають ефективного опору.

Політичний аналітик П. Бурковський (Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва) зазначає, що «пропагандистські зусилля контрольованих російською владою ЗМІ(друкованих та електронних) щодо висвітлення подій в Україні впродовж 2014–2016 років були важливим інструментом легітимації та втілення російських планів із підриву єдності українського суспільства та знищення української держави». ЗМІ рф підтримують правлячу еліту та її цілі. Такими цілями, зокрема, є посилення розколу в українському суспільстві та серед країн ЄС. російська федерація створювала різноманітні наративи проти України та Заходу залежно від подій в Україні та світі. рф прагне повернути втрачені зони впливу, здійснюючи гібридні удари проти західного світу. Український дослідник І. Тодоров слушно зауважує, що, проаналізувавши офіційні документи росії (Воєнну доктрину, Доктрину інформаційної безпеки та Концепцію зовнішньої політики), можна стверджувати: для рф сучасний світ є світом протистояння, методи якого поширюються на різні сфери, в тому числі і інформаційну політику. Дослідник наголошує на тривалому, спланованому, складному й послідовному характері інформаційно-психологічних операцій росії. Початковим етапом інформаційної війни є активне розроблення комплексів та методів впливу на людську свідомість. Наступний етап – поширення стереотипів, які є

особливо ефективними, коли їх поширюють разом із порівнянням, тобто йдеться про те, що порівнюють якісь факти у часовому вимірі. Одноманітність повідомлень та одночасне їх повторення/поширення різними можливими каналами можуть свідчити про пропагандистський характер роботи російських ЗМІ.

російська інформаційна кампанія в Україні має на меті дискредитацію влади, політики, економіки та культури країни. Її наративи спрямовані на дестабілізацію психологічного клімату та переконання у тому, що Україна є "державою, що не відбулася". Це песимістичне уявлення про країну призначене знищити підтримку внутрішню та міжнародну для реформ, спрямованих на збільшення незалежності від Москви. Важливо рано виявляти й аналізувати російські наративи, які можуть сигналізувати про потенційно агресивну поведінку. Це дасть можливість розробити стратегію протистояння російській пропаганді, альтернативні наративи та ефективніше протидіяти дезінформації. Кремлівська дезінформаційна кампанія проти України використовує різні методи, адаптуючи свої послання до різних аудиторій, чи то на сході України, чи в Західній Європі. Інформація, поширювана російськими медіа, спричинила формування стереотипів і супроводила реальний військовий конфлікт, що призвів до жертв і руйнування економіки, а також загрози територіальній цілісності та суверенітету України.

У зв'язку з російською інформаційною кампанією в Україні, очевидно, що раннє виявлення та аналіз цих елементів у російських наративах, що сигналізують про потенційну агресивну поведінку, має вирішальне значення. Метою сучасної російської пропаганди щодо України є дискредитація влади, політики, економіки та культури країни. Кінцевою метою таких наративів є дестабілізація України психологічно та підштовхування до переконання, що Україна є нескладеною державою.³ Таким песимістичним ставленням до України Росія сподівається підірвати як внутрішню, так і міжнародну підтримку реформам, які зробили б Київ менш залежним від Москви. Наративи підтримуються ключовими документами російської державної політики.

Це може служити основою для розробки альтернативних наративів у боротьбі з російською пропагандою в майбутньому. Дезінформаційна кампанія кремля, спрямована проти України, використовує різноманітні методи, адаптуючи своє послання до різних аудиторій, чи то на сході України, чи в Західній Європі. Інформація, яку подають російські мас-медіа про Україну, призвела не лише до формування стереотипів, але й активно підтримувала підготовку і реалізацію реальної, "гарячої" війни, що вже привела до багатьох жертв, руйнування перспективних сфер економіки та реальної загрози територіальній цілісності та суверенітету України. Підхід російської пропаганди був обдуманим і раціональним, відображаючи гнучкість і відкритість до змін сценарію, реагуючи на конкретні ситуації. [5]

Ціле десятиліття Україна перебуває на передовій у протистоянні російській інформаційній війні. Анексія АР Крим, конфлікт на Донбасі, пряма агресія — це не лише війна на землі, але й боротьба із масштабною інформаційною атакою, яка поширює дезінформацію миттєво. Інформаційні маніпуляції, створені кремлем, вражають своєю нелогічністю та емоційністю. Хоча Україна не є першою країною, яка стикається з кремлівською дезінформацією, тут вони відбуваються в контексті прямої військової агресії. Це викликає необхідність ретельного вивчення проблеми та розробки стратегії адекватної реакції.

Україна активно протистоїть російській пропаганді шляхом розвитку медійної грамотності серед населення, підвищення інформованості про методи маніпулювання та роботу з медіа. Також проводяться кампанії з контрпропаганди, спрямовані на розкриття фейкових повідомлень та пояснення суті подій. У цій ситуації важливо розвивати критичне мислення серед громадян та підтримувати незалежність ЗМІ, щоб запобігти проникненню відвертої пропаганди та зберегти інформаційну свободу в країні. Для ефективного захисту, необхідно вивчати пропаганду, тому тема залишається актуальною на сьогоднішній день.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевців М., Гончарук К. Пропаганда як соціально-політичне явище : проблеми розуміння.. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 1. С. 119–122.
2. Герасименко О. Основні особливості позитивістського, психоаналітичного і соціологічного підходів до визначення поняття “політична пропаганда”. Grani. 2022. Т. 25, № 3. С. 88–92. URL: <https://doi.org/10.15421/172242> (дата звернення: 21.11.2023).
3. Левенець Ю., Шаповал Ю., та інш. Політична енциклопедія. Київ : Парлам. Вид-во, 2011. 808 с.
4. Words and Wars: Ukraine facing Kremlin propaganda. – К.: KIC, 2017. – 124 p. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Words-and-Wars.-Ukraine-Facing-Kremlin-Propaganda.pdf> (дата звернення: 21.11.2023).
5. Юськів Х. Наративи російської пропаганди в Україні. Вісник Львівського університету. 2020. № 30. С. 226–232.

Медвідь Ф.М.,
доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук
(м.Київ)

Твердохліб А.І.,
аспірант
(м.Київ)

Красун А.Р.,
здобувачка вищої освіти
(м.Київ)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ДУХОВНА ДЕТЕРМІНАНТА ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ XX - XXI СТОЛІТЬ

Сучасна українська держава відбулася завдяки консолідуючій силі державницької національної ідеї. З проголошенням незалежності України значно зростає роль української національної ідеї як духовної детермінанти консолідації сучасної української нації, розбудови демократичної держави і творення структур громадянського суспільства.

Поняття „українська ідея” першим запропонував П.Куліш, який вкладав у нього усвідомлення, розуміння людини належності до свого народу, його культури і віри [1, с.155; 2, с. 249-263]. Пізніше цей термін зустрічається у М.Драгоманова, С.Рудницького та в інших українських мислителів, але вже у значно ширшому розумінні.

Українська національна ідея виникає разом з виникненням самої України і проходить ряд етапів у своєму розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінює форму, сферу дії, функціональне призначення і глибину вираження. Вона виступає складним соціально-культурним, політичним феноменом, що служить консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського національного відродження, яке має комплексний характер і виступає як цілісний процес становлення і розвитку власної національної державності, пробудження національної

самосвідомості і гідності, розвитку національної культури і мови, утвердження економічної незалежності. Суть його полягає в реалізації національної ідеї та втіленні в ній національного інтересу у всіх сферах життєдіяльності української нації. Пріоритетом національного відродження виступає досягнення національної незалежності і побудова Української соборної демократичної держави. На теперішньому етапі консолідації української модерної нації важливим є об'єднання в рамках національної ідеї, національного відродження та реального процесу виживання, де інтегративною виступає екологічна ідея [3, с.377; 4, с.221-229].

Українська національна ідея виходить з автохтонності української нації і формується на базі екзистенціально-гуманістично орієнтованої національної ментальності українського народу. Вона базується на глибокому усвідомленні приналежності кожного українця до української національної спільноти, ідентифікації його з цією спільнотою, формуванні уявлень про її типові риси, етнічну територію, мову, уявлення про її історичні та духовні цінності. Важливою рисою української національної ідеї є її укоріненість в історичному минулому, піклування про історичну долю нації в теперішньому, а значить — розуміння суті нерозв'язаних проблем, національних інтересів, поступу українського народу [5, с.93].

Як основа функціонування української нації, серцевина її духовних інтересів і наріжний камінь її соціально-політичних прагнень, українська національна ідея виступає всеохоплюючою і означає державність, власновладність, суверенітет і соборність. Суть її полягає у вираженні прагнень українського народу до свободи, до завоювання економічної, політичної і культурної незалежності та повнокровне утвердження репрезентувати себе самостійно у міжнародних зносинах.

Історичне призначення української національної ідеї не вичерпується проголошенням незалежності України. Необхідність суспільної консолідації не втрачає своєї актуальності. Навпаки, зі здобуттям Україною незалежності вона набула сили вищого імперативу. Народ, суспільство можна згуртувати тільки на ґрунті всеохоплюючої, зрозумілої і близької кожному національної ідеї.

Тепер - справа за розбудовою Української соборної держави, радикальним перетворенням суспільства і завершенням процесу консолідації української модерної нації, що є кінцевим виявом національного відродження.

Найсуттєвішим складником української національної ідеї, враховуючи попередній історичний досвід, є соборність і державність України, тобто прагнення жити разом у самостійній державі, що, єдине, зможе забезпечити всі інші складники народної мрії включно зі свободою і справедливістю. “Тільки державне існування нації, – писав М.Сціборський, – вповні здійснює і посилює чинний характер самої національної ідеї. Тому основне завдання нації полягає в поширенні її державних меж насамперед на цілий, пов'язаний з нею, етнографічний простір. За цим промовляє не тільки духовна й фізична неподільність нації, але й усі підстави її будуччини. Немоżliвість чи невміння досягнути свого державного об'єднання позбавляє націю передпошилок дальшого належного росту, а навіть спроможності правильно виконувати свої життєві функції”[6, с.79].

Поступове входження України до європейських і євроатлантичних структур вимагає осмислення власної ідентичності, випрацювання системи національно-державних інтересів та геополітичних пріоритетів, що лягає в основу української перспективи, яка базується, на наш погляд, на тисячолітній історико-культурній і господарській традиції, спадщині українського народу, на тягlostі і перервності української державності.

Сьогоднішнє українське суспільство - це складне перехідне суспільство, яке вимагає системи базових вартостей, визначених економічних і соціокультурних орієнтацій. В силу цього надзвичайно важливою проблемою виступає соціокультурна ідентифікація України, тобто усвідомлення своєї тотожності з певною культурною моделлю на основі національної ідеї [7, с.364].

На думку одного з фундаторів вітчизняної націології проф. Л.Ребета протягом тривалого часу релігійна ідея виступала консолідуючою силою суспільства. В нових історичних умовах

наприкінці XIX ст. цю функцію “перейняла національна ідея” [8, с.132].

Продуктивним є , на наш погляд, розгляд структури української національної ідеї з трьох шарів: державницького, етнічного і політичного, кожний з яких має власну історію становлення, політичні та етнонаціональні інтереси, стратегію розвитку[9, с.65-66].

Українська національна ідея як “духовно-національний чинник” [10, с.19]. розглядається дослідниками в контексті християнства “відбитком національної свідомості, комплексу почуттів, соціально-філософських надбудов, відображає прагнення народу осягнути свою місію - стати самовладним рушієм історичного поступу [11, с.30-31].

Значення поняття „національна ідея” залежить від того, як ми розуміємо процеси етногенезу і націогенезу, базову категорію „нація”[12, 13], яка є підставовою, оскільки спирається на довготривалу інтелектуальну традицію зясування його змісту, тобто які із об’єднувальних чинників (політичні, економічні, культурні, релігійні, правові) вважають суттєвими стосовно саме даної нації. Нація, віддзеркалюючи багатство етнопсихологічних, культурно-історичних і соціально-побутових форм людства, уособлює його горизонтальну диференціацію. Саме нація, на відміну від соціальної страти, класу, демографічної, конфесійної чи інших груп є наймасштабнішою і найбільш стійкою, внутрішньоструктурованою групою інтересів, що здатна витворювати окреме суспільство.

В сучасному світі роль націй весь час зростає, оскільки вони все виразніше виступають як базові елементи людського співтовариства, головні дійові особи політики та історичного процесу [14, 15]. Нація як спільнота етнополітична характеризується високим рівнем консолідації, самоусвідомлення і прагнення до творення власної національної держави.

Аналіз категорії „національна ідея” ми розглядаємо з позиції політичної суб’єктності української нації, тобто українська нація постає творцем власної держави, яка використовується нацією як інструмент реалізації внутрішньої і зовнішньої політики, що базується на національних та національно-державних інтересах та

виходить з них. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що являє собою сучасна українська нація у вузькому значенні слова, як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживають в Україні, та в широкому значенні – як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, її члени – громадяни України, тобто мова йде про політичну націю.

Можна погодитись з думкою тих дослідників, що для нації як етнополітичної спільноти (політичної нації) інтереси зосереджені передусім у сферах політики і культури [16, с.47-50]. Тому для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності у властивій саме цій нації формі, тобто у формі реалізації національної ідеї.

До цієї думки схиляється і В.Кафарський, стверджуючи, що національна ідея задає певні моделі політичної поведінки націям та їх елітам, тому що вона „є істотним фактором формування політичної суб'єктності нації” [17, с.65].

Національну ідею не можна зрозуміти без врахування особливих умов життя народу протягом його історії. Вона відображає глибинний рівень національної свідомості, виступає всіма формами рефлексії нації (людини) над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування [18, с.45]. Вона відображає також сукупність ціннісних орієнтацій нації, спрямування мислення народу, здатність відчувати і діяти співзвучно національним інтересам. Національна ідея, виступаючи як своєрідний духовний стан народу, його менталітет, формується залежно від традицій, культури нації, всього середовища буття людини і водночас сама впливає на них, існує як «животворна свідомість», як джерело культурно-історичної динаміки нації. Національна ідея виступає духовним каталізатором національного відродження і вищим проявом політизованої національної свідомості.

Національна ідея – це синтез духовного буття і духовної творчості народу, сконцентрована національна свідомість, вираз уявлень нації про спосіб і головний напрям власного самоствердження, про те, як і заради чого вона існує, яке її місце

серед інших народів, в чому її специфіка і цінність для людської цивілізації.

Реалізація національної ідеї постає як національний ідеал, що має інтегративний характер і спрямований на позитивний результат. На ґрунті національної ідеї відбувається національна мобілізація, потенційна чи реальна участь людей, що належать до нації, у спільних діях.

Національна ідея у поєднанні із загальнолюдськими цінностями й ідеалами стає чинником національної консолідації на державотворчій основі, сприяє формуванню національної єдності в процесі досягнення закладених у ній цілей та цінностей, що поділяються усіма або більшістю членів спільноти.

Національна ідея включає в себе прагнення до оптимального само влаштування нації, до організації господарського, політичного, духовного, культурного життя народу у властивих саме йому формах. Сучасний стан осмислення процесу становлення та змісту української національної ідеї знайшов своє відображення в ряді публікацій останніх років, зокрема в працях І.Бичка, В.Бебика, М.Головатого, В.Рибкала, С.Вовканича, В.Горського, Я.Грицака, О.Гриніва, С.Гелея, Я.Дашкевича, В.Жмиря, М.Жулинського, О.Забужко, В.Іванишина, Ф.Канака, А.Карася, Ю.Канигіна, З.Ткачука, В.Кафарського, Кирилюка Ф. П. Кралука, А.Колодій, І.Кресіної, В.Лісового, В.Лизанчука, С.Макарчука, І.Макаровського, В.Мороза, Л.Нагорної, А. Наконечного, В.Пасічника, М.Поповича, Я.Радевича-Винницького, Ю.Римаренка, С.Римаренка, М.Розумного, О.Рудакевича, В.Сабадухи, В.Сергійчука, А.Свідзінського, М.Томенка, А.Фартушного, А.Черненка, О.Шморгуна, Л.Шкляра та численних матеріалах, розміщених у періодичних виданнях та збірниках публікацій.

Політико-правові засади генези і становлення національної ідеї як детермінанти державотворчих процесів розроблені нами [19, с.217-224; 20, с.93-98; 21, с.23-26; 22, с.363-368; 23, с.346-351; 24, с.52-60; 25, с.35-43; 26, с.280-288; 27, с.29-40; 28, с.394-405; 29, с.80 - 86; 30, с. 236-247; 31, с.36-39; 32, с.22-24; 33].

Аналіз праць вітчизняних дослідників, що присвячені національним особливостям українців, їх способу буття, психіки,

національного характеру і свідомості, самої національної ідеї засвідчує, що широко застосовується метод так званих „генетичних досліджень”, який вимагає розглядати об’єкт дослідження в процесі його зародження, становлення та зміни під дією чинників різного характеру. Такий підхід дає можливість, на наш погляд, врахувати найширшу кількість зв’язків досліджуваного явища з іншими, глибше з’ясувати їх взаємозв’язки та взаємовпливи і повністю відповідає національним традиціям осмислення гуманітарної проблематики.

Виходячи із нинішнього стану українського державотворення, національна ідея у сучасній своїй кореляції може виконувати, на думку І.Кресіної, функції духовної основи саморуку й поступу українського суспільства за певних умов [34, с.350].

Для сучасної України є характерним феномен нігілізму, зокрема, національного [35, с.145-147], що має свої історичні причини, пов’язані з історичним буттям українського народу як колонізованого етносу.

Серед численних самовизначень людини чільне місце посідає національна самоідентифікація, тобто висока національна самосвідомість, оскільки нація для сучасної людини виступає фундаментальною, життєво важливою історичною спільнотою. «Є тільки один історичний шлях досягнення вищої вселюдськості, до єднання людства (шлях національного зростання і розвитку, національної творчості), - писав Микола Бердяєв. – Вселюдськість розкриває себе лише під виглядом національностей. Денаціоналізація є ... чистісінька порожнеча, небуття» [36, с.99].

Вищим рівнем і способом становлення особистості є її національне етнічне самовизначення, усвідомлення національної ідеї, що стає базовою рисою її світогляду та самосвідомості. Кінцевим підсумком такої соціалізації і є формування національної ідентичності особистості. Можна погодитися з дослідницею Н. Лавриченко, що національна самоідентифікація розгортається на трьох рівнях формування людської визначеності – біогенетичному, соціально-психологічному та культурно-історичному [37, с.286].

Важливо зауважити, що біогенетичні визначення є наслідком природного процесу народження дитини і дістаються їй

як генетичний спадок, батьківська кров, що засвідчують про приналежність до певного етносу (роду-племени).

Нігілізм щодо біогенетичних підвалин етнічної визначеності особистості та спільноти, як показує практика, призводить до втрати почуття особистої приналежності до будь-якого етносу та втрати національної орієнтації щодо місця та ролі народу в історичному часі та просторі. Це явище добре описане в літературі і виражається у комплексах життєвої меншовартості, “назадництва”, національного самоприниження і самобичування, набуваючи розквіту в ідеях космополітизму та етнічної асиміляції. Забуття природних меж і визначень свого ества призводить і особистість, і націю до духовної убогості та занепаду.

Комплекс меншовартості, - на думку дослідників, - це найтяжча спадщина, з якою ми вийшли з багатовікового блукання пустелями бездержавності. Ця спадщина сковує ходу, налягає на плечі, спонукаючи до принизливої пози вічного скаржника, сліпого плаксія, недолугого, як сказав би Іван Франко, паралітика на узбіччі світового прогресу. Саме з цих позицій йде пошук аргументів та оправдань нехтування і зради інтересів власного народу, прислужництво перед більш сильними сусідами, замилювання усім “не нашим” і висміювання, чи навіть обплівування “свого”, безоглядне запозичення і механічне копіювання чужих способів життя, суспільного ладу, культурних цінностей та традицій.

На соціально-політичному рівні національна самоідентифікація особистості означає формування вивіреного досвідом багатьох генерацій психологічних засад людського ества, чуттєвості, волі та інтелекту, освоєння універсуму загальнонаціональних значень, зафіксованих, зокрема у національній мові, який стає ціннісно-смісловим підґрунтям духовного світу особистості.

Найяскравішим ціннісним вираженням самобутніх індивідуально-національних рис особистості є національні особливості світогляду, світоспоглядання, світорозуміння та ставлення до світу, що формують національну унікальність життєвих позицій та активності людини.

На культурно-історичному рівні національна самоідентифікація характеризується становленням національного типу характеру і реалізується у дійовій співучасті та причетності особистості до життя етносу [37, с.87-88].

Отже, українська національна ідея, що поєднує в собі державність, власновладність, суверенітет і соборність виступає і сьогодні важливою духовною детермінантою подальшої консолідації сучасної української нації, розбудови демократичної держави і творення громадянського суспільства України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Куліш П. Хутірська філософія і віддалена від світу поезія // Хроніка 2000. 3-4 (5-6).- К.: Довіра, 1993. С.110-147.
2. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І. Історіософська концепція Пантелеймона Куліша в контексті українського національного відродження // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.- К, 2019. Вип. 29. С.249-263.
3. Медвідь Ф. Український етнос: екологічні реалії і перспективи // Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер, 2000. С.367-377.
4. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І. Екологічна безпека України // Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навч.пос.: у 2-х ч.: Ч.І./ В.А. Омельчук, М.П.Стрельбицький, С.Г.Гордієнко та ін.: за заг.ред. А.М.Кислого, і М.П.Стрельбицького. К.: МАУП, 2021. С.221-229.
5. Медвідь Ф. Християнські засади української національної ідеї // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. Львів: ЛІВС при НАВС України, 1999.- №3(11). С.91-94.
6. Сціборський М. Націократія. Прага, 1936.
7. Медвідь Ф. Взаємозв'язок національної і релігійної ідей в контексті релігійно-духовного життя України // Вісник УАДУ. 2003. №1. С.363-368.
8. Ребет Л. Теорія нації. Львів: Державність, 1997. 190 с.

9. Римаренко Ю.І., Шкляр Л.Є., Римаренко С.Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 264 с.
10. Шморгун О. Основний зміст поняття „українська національна ідея” // Розбудова держави. 1997. №6. С.10-19.
11. Реснт О.П., Лисенко О.Є. Українська національна ідея і християнство. К., 1997. 124 с.
12. Касьянов Г.В. Теорія нації та націоналізму: Монографія. К.: Либідь, 1999. 352 с.
13. Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: Смолоскип, 2000. 872 с.
14. Бочковський О. Вступ до націології. К.: Генеза, 1998. 144 с.
15. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII – початку XIX ст. // Україна. Наука і культура. Вип. 25. К., 1991. С. 159-167.
16. Колодій А.Ф. Національний вимір суспільного буття. Львів: Астролябія, 2008. 368 с.
17. Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. Івано-Франківськ: Плай, 1999. 336 с.
18. Медвідь Ф., Чорна М. Політико-правова доктрина Миколи Міхновського (до 150-річчя від дня народження) // Юридичний вісник України. №15-16. 2023. 17 -30 квітня. С.34-37.
19. Медвідь Ф.М. Українська державницька ідея Івана Франка: сучасне прочитання /Ф.М.Медвідь, Т.О.Курчина, А.І.Твердохліб // Галичина. Науковий і культурно-просвітній красназавчий часопис. Івано-Франківськ, 2017. Ч.28. С.217-224.
20. Медвідь Ф.М. Філософсько-правовий вимір ідеї соборності України // Ф.М.Медвідь, А.І.Твердохліб, М.В.Урбанський // Соборність як фундаментальна складова ідеології українського націоналізму. Матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 16-17 квітня 2021 р./ О.М. Сич. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2021. С.93-98.
21. Медвідь Ф.М. Проект слов'янського союзу Кирило-Мефодієвського товариства: історіософсько-правові засади (до 175-річчя заснування)/ Ф.М.Медвідь, А.І.Твердохліб, М.В.Урбанський//

Круглий стіл з наноди 175-річчя заснування Кирило-Мефодіївського товариства, 17 грудня 2020 р. Тези доповідей. Київ: ІІ НАН України, 2021. С.23-26.

22.Медвідь Ф.М. Взаємозв'язок національної і релігійної ідеї в контексті релігійно-духовного життя України// Вісник УАДУ. К.: Вид-во УАДУ, 2003. №1.С.363-368.

23.Медвідь Ф.М. Українська національна ідея в контексті релігійного життя періоду політичної модернізації// Вісник Львівського університету. Філософські науки. 2003. Вип.5. С.346-351.

24. Медвідь Ф.М. Національна ідея в системі соціокультурних вимірів української перспективи // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. К.:ТОВ „XXIII СТОЛІТТЯ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР”, 2004. Вип.17.С.52-60. 25.Медвідь Ф.М. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів// Політичний менеджмент. 2005. № 1 (10). 2004. С.35-43.

26. Медвідь Ф.М. Національна ідея в системі соціокультурних вимірів української перспективи// Українська перспектива: свідомісні та соціокультурні виміри. К.: Українська Видавнича Спілка, 2005.С.280-288.

27. Медвідь Ф.М. «Ідеал національної самостійності» Івана Франка в контексті зростання політичної суб'єктності сучасної української нації// Іван Франко і Митрополит Андрей: Мойсеї українського народу. Міжнародна наукова конференція 1 грудня 2006 року. – К.: ПП Сергійчик М.І., 2006.С.29-40.

28.Медвідь Ф.М. «Ідеал національної самостійності» Івана Франка в контексті Універсалу національної єдності // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.. І.Ф.Кураса НАН України: Збірник наукових праць. – К:ІПіЕНД, 2007. Вип.. 34. (підсекція «Курасівські читання»). С.394-405.

29.Медвідь Ф.М. Ідея національного поступу у творчості Івана Франка // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня -1 жовтня 2006 р.) Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. Т.1.С.80-86.

30. Медвідь Ф.М. Українська національна ідея як духовна детермінанта державотворчих процесів в Україні // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір: Матеріали круглих столів та конференцій, проведених Національним інститутом проблем міжнародної безпеки впродовж 2008-2009 років / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. К.: ВД «Стилос», 2010. С.236-247.

31. Медвідь Ф.М. Українська національна ідея як державотворча детермінанта: питання теорії та історії/ Ф.М.Медвідь, А.М.Медвідь // Українознавчий альманах. Випуск 2. – К: ВПЦ «Київський університет», 2010. С.36-39.

32.Медвідь Ф.М. Українська національна ідея в структурі забезпечення національної безпеки / Ф. М.Медвідь, Доносо Варгас Сантьяго Феліпе, М.Ф. Чорна // «Національна ідея та правосвідомість в умовах трансформації сучасного українського суспільства» : Збірник доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції / Міністерство освіти і науки України, Національний університет державної податкової служби України. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016.С.22-24.

33. Медвідь Ф.М. Пророк національного відродження. Політико-правова доктрина Тараса Шевченка // Юридичний Вісник України. Загальнонаціональна правова газета. 2014. - № 9 (974). 1-7 березня.

34. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз): [Монографія]. К.: Вища шк.,1998. 392 с.

35. Лютий Т.В. Нігілізм: антологія ННЩО.- К.: ПАРАПАН, 2002. 296 с.

36. Бердяев Н. Судьба России. М.: Изд-во МГУ, 1990. 256 с.

37. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 214 с.

Мельников Д.О.,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Вінниця)

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ — ВИДАТНИЙ ТЕОРЕТИК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

5 квітня 2024 року виповнюється 142 роки від дня народження видатного політичного діяча, історика, соціолога, публіциста, теоретика українського консерватизму, провідника ідеї української державності Вячеслава Казимировича Липинського.

Враховуючи те, що за радянських часів його ім'я згадувалось з довічним, як здавалось, тавром «буржуазний націоналіст», «ворог народу», «контрреволюціонер», для більшості людей він був невідомим. В незалежній Україні про нього почали говорити, писати, дискутувати щодо його політичних переконань та настанов. Варто зазначити, що ця постать є неймовірно суперечливою. Пристрасна любов до України спонукала його говорити і писати гірку правду про свій народ, при цьому далеко не з усіма твердженнями Липинського можна погодитися. Твори мислителя вражають творчим даром, який зумів майже століття тому означити найглибші коріння наших політико-духовних проблем та спробував окреслити шляхи їх розв'язання.

Спочатку декілька слів з його біографії. Народився 5 квітня 1882 року в селі Затурці Володимирського повіту Волинської губернії (тепер Володимирський район Волинської області). Батько — Казимир Липинський, володів невеликим родовим маєтком. Дитячі роки хлопчини минули у рідному селі, серед чудової поліської природи.

Спочатку він навчався вдома, потім в житомирській, луцькій та київській гімназіях. Після закінчення київської гімназії В. Липинський деякий час служив у драгунському полку в Кременці. Але скоро він залишив військову службу і вступив до Краківського університету, спочатку на агрономічний, а потім на філософський

факультет. Згодом він продовжив навчання в Женевському університеті, удосконалюючись в історії та філософії.

Після завершення освіти у 1908 році Липинський повернувся в Україну і оселився на хуторі Русалівські Чагарі біля Умані, де починає активно займатися науковою роботою. Першою працею молодого вченого стала монографія про Данила Вратковського, яка була опублікована 1909 року в українському часописі «Літературно-науковий вісник». Наступна праця - «Шляхта на Україні, її участь в життю українського народу в перспективі історії» стала помітним явищем в тогочасній історіографії.

З 1910 року Липинський знову у Кракові, де продовжив заняття науковою діяльністю.

Друге повернення вченого в Україну було викликане подіями Першої світової війни. Як офіцер запасу, Липинський брав участь у бойових діях, але через хворобу невдовзі був переведений до тилової частини.

З перших днів революції він включився в активну політичну боротьбу, українізував свою військову частину в Полтаві. Але підтримки з боку Генерального секретаріату у військових справах України не отримав.

У 1918 році гетьман П.Скоропадський призначив Вячеслава Липинського послом до Австрії. В 1919 році він прибув до Рейхенау, щоб уже більше ніколи не повернутися в Україну.

В еміграції Липинський став головним ідеологом української державності, обстоюючи монархічні засади. Він вважав, що Українська держава має бути синтезом культурних досягнень Заходу і Сходу, і разом з тим традиційних основ свого існування. Влітку 1920 року Липинський заснував Союз хліборобів-державників, бо саме в цій верстві бачив рушійну силу побудови Української держави.

1926 року В. Липинський очолив кафедру політології і соціології в Українському науковому інституті в Берліні. Тут він написав ряд статей, які були опубліковані в книзі «Релігія і церква в історії України», розпочав роботу над історіософською працею «Гетьманство — теорія української трудової монархії». Але важка

хвороба перервала напружену творчу працю вченого. 14 червня 1931 року, під час лікування в Австрії, Вячеслав Казимирович Липинський пішов із життя.

Основні теоретичні засади українського державотворення були закладені ним в його праці «Листи до братів-хліборобів». В ній він послідовно обстоював ідею незалежної української державності, підкреслював, що тільки власна держава, збудована українською нацією на основі етнографічної території, врятує націю від економічного розпаду та кривавої анархії. Лейтмотивом його творчості є слова: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути».1

Обґрунтовуючи ідею створення незалежної української держави, В. Липинський на перший план спочатку висував її демократичний характер, вважаючи, що тільки демократія може стати твердою опорою державності. Згодом, аналізуючи причини невдачі української національної революції 1917-1920 рр., він був глибоко розчарований народницькою елітою, яка розуміла демократію як необмежене народовладдя під проводом Рад і отаманів та виявилася нездатною вирішити нагальні проблеми державного будівництва. Тому форму державності для України В.Липинський шукав поза демократією, більшовицькою диктатурою та націоналізмом. Такою формою він вважав конституційну монархію.

На думку В. Липинського, кожний народ мусить пройти період монархії, відсутність якої на теренах України була причиною неоформлення власної державної організації впродовж століть. Він вважав, що монархія має виступати консолідуючим чинником українського суспільства й відповідає державницькій традиції, започаткованій ще Б.Хмельницьким, що це має бути трудова, правова і спадкова монархія на чолі з гетьманом. Без гетьманату, здатного примирити конфліктуючі політичні угруповування, кожне з яких вважає, що його позиція єдино правильна, вони «будуть боротися за владу і паплюжити одне одного, як це завжди бувало».

Допомагати гетьману, на думку вченого, повинна національна аристократія, під якою він розумів найкращих людей

нації без огляду на їхнє положення і стан (це можуть бути представники робітництва, селянства, шляхти, інтелігенції тощо). Як же знайти цих найкращих, найздібніших організаторів, тих хто б міг управляти українською державою? Відповідаючи на це питання, Липинський критикує демократично-народну систему, вказує на те, що найкращих організаторів знайти і залучити до державної праці не може навіть найкраща виборна влада, бо вона перш за все рахується не з талантом людини, а з її партійним цензом. На думку В. Липинського тільки той, хто стоїть понад всякими виборами й понад всякими партіями – той хто зацікавлений у зрості, в скріпленні, а не використанні держави, хто несе за цю державу не часову, а постійну аж до смерті і навіть по смерті перед своїми нащадками відповідальність – тільки Господар Монарх захоче й зможе тих найкращих організаторів знайти, поставити їх до державного діла, а негодящих – від роботи усунути! Діло Монарха, вказує вчений, зорганізувати армію й державну адміністрацію; діло Народу уладнати найкраще своє життя й свою працю в селах, містах, у полях і фабриках. Саме під таким гаслом Вячеслав Липинський пропонував будувати Українську Державу.

У своїх «Листах до братів – хліборобів» В. Липинський визначає три основні ідеї і три методи організації для розв'язання проблем українського державного будівництва, що існують у новітню добу, це: демократія з республікою; охлократія з диктатурою та класократія з правовою – «законом обмеженою і законом обмежуючою» монархією. Вчений вважав, що лише третя із зазначених форм організації суспільного життя є придатною для України.

Аналізуючи переваги і вади демократичної республіки, він називав вибори до демократичних парламентів політичною бутафорією, коли долю країни вирішує кількість голосів виборців, а не якість, яку може виробити, на його думку, лише здатність до режисерства громадського життя у формі класократії з монархією.

Обґрунтовуючи ідею щодо неможливості побудови демократичного суспільства в Україні без попереднього стану монархічного правління, Липинський звертається до досвіду демократії існуючого в США. Там, на думку вченого,

демократичний республіканський лад не проявляє своїх негативних якостей тому, що правляча американська верства спирається на стару монархічну консервативну традицію, і що брак монархії вона надолужує зміцненням політичної влади президента.

Вузловими пунктами своєї української політичної програми вчений називає поняття територіального патріотизму української нації і українського консерватизму, які на його думку, здатні перебороти внутрішні органічні слабкості українства. Українську націю, стверджував В. Липинський можна найкраще об'єднати на ґрунті територіального патріотизму тобто пробудження почуття солідарності і єдності між усіма постійними мешканцями української землі, незалежно від їхнього етнічного походження, соціально-класової приналежності, віросповідання, соціально-культурного рівня. Україна має стати батьківщиною для всіх своїх громадян. Почуття любові до рідного краю – української землі, як до органічної цілісності, вважав Липинський, є необхідною і єдиною можливістю того найтіснішого у світі зв'язку людей, що зветься нацією.

Важливою умовою побудови і формування української нації В. Липинський вважав її релігійну єдність. На його думку тільки християнська етика спроможна створити моральний клімат, необхідний для державного будівництва. Наголошуючи на животворчій силі релігії, яка може примирити українство, спрямувати його до зміцнення держави, від водночас застерігав проти церкви, пристосованої до політичної кон'юктури, наголошував, що тільки та церква може піднести національний прапор боротьби за волю, яка не служить політиці.

Помилковими були його думки щодо необхідності тісного економічного і воєнного союзу суверенної України з росією і Білоруссю. Хоча він досліджував історичне минуле цих країн, стосунки між ними, передбачити імперську сутність російської держави, її прагнення оволодіти нашими землями він не міг.

Таким чином, ідеї, твердження Вячеслава Казимировича Липинського щодо державотворення в Україні можуть стати предметом розгляду сучасних політиків, державних діячів, вчених, всіх тих, хто не байдужий до його деяких думок щодо будівництва

незалежної української держави. Деякі з них, як нам здається, не можуть бути реалізовані а сучасній Україні, але інші, які відповідають сучасним реаліям політичного життя країни, можуть в нього вживатися.

Мерзлюк Л.В.,
аспірантка
(м.Київ)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У РОЗБУДОВІ ПУБЛІЧНО-ГРОМАДСЬКИХ ПАРТНЕРСТВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Українська мова, багата і виразна, є не лише інструментом спілкування, але й ключовим елементом національної ідентичності та культурного багатства України. У зв'язку із сучасними викликами і завданнями, що постали перед державою в досягненні сталого розвитку роль української мови стає особливо важливою в розбудові публічно-громадських партнерств. Ця мова не просто засіб спілкування, вона є фундаментальним чинником, який об'єднує громадян, забезпечує доступ до інформації та визначає культурну самобутність нації. українська мова впливає на створення та підтримку публічно-громадських партнерств, спрямованих на досягнення сталого розвитку України. Роль української мови у сприянні формуванню та підтримці громадських партнерств, спрямованих на досягнення сталого розвитку України.

Варто зазначити, що українська мова відіграє важливу роль в розбудові публічно-громадських партнерств для забезпечення сталого розвитку держави з кількох ключових причин:

– *комунікація та спілкування*: українська мова є основним засобом комунікації між українськими громадянами, органами влади, та цивільним суспільством. Для публічно-громадських партнерств ефективна комунікація є ключовою, оскільки вони об'єднують різні групи інтересів для спільної діяльності в напрямку сталого розвитку;

– *вплив на формування ідентичності*: мова грає важливу роль у формуванні ідентичності громадян та їхнього почуття належності до держави. Використання української мови в публічно-громадських ініціативах підсилює національну самосвідомість та сприяє об'єднанню громадян навколо спільних цілей;

– *забезпечення доступу до інформації*: використання української мови у публічних ініціативах та проєктах дозволяє забезпечити доступність інформації та участь громадян у рішеннях, що стосуються їхнього життя та держави загалом;

– *збереження культурної спадщини*: українська мова є важливою складовою культурної спадщини України. Вона відображає історію, традиції та цінності українського народу. Збереження та розвиток мови сприяє збереженню і розширенню культурного багатства країни;

– *зміцнення національного єднання*: використання української мови в публічно-громадських партнерства сприяє зміцненню національного єднання, оскільки вона є основою спільного мовного простору для всіх українців [3].

Слід додати, що українська мова грає важливу роль у розбудові публічно-громадських партнерств для забезпечення сталого розвитку держави, сприяючи ефективній комунікації, формуванню ідентичності, забезпеченню доступу до інформації, збереженню культурної спадщини та зміцненню національного єднання.

Доречно наголосити, що вона є невід'ємною частиною національної культурної спадщини, також відіграє важливу роль у підтримці та збереженні різноманітних культурних особливостей різних регіонів і місцевостей. Використання української мови в різних частинах країни сприяє розвитку різних культурних виразів і традицій, що важливо для підтримки та збереження культурного розмаїття України.

Також важливо зазначити, що підтримка освіти та науки через використання української мови важлива, оскільки ця мова є офіційною мовою навчання в багатьох українських школах і університетах. Забезпечення можливості отримання освіти на рідній мові сприяє підвищенню якості освіти і підготовки фахівців у різних галузях, що важливо для соціального, економічного та інтелектуального розвитку країни [2].

Варто підтримати думку вчених В. Боголюбова, М. Клименка, Л. Мельника та О. Ракоїда [1], що підтримка мовної культури включає в себе збереження та розвиток української мови,

що сприяє підвищенню рівня мовної освіченості серед населення. Ця підтримка охоплює правильне використання мови, розвиток літературного стилю в мовленні та запобігає її втраті автентичності. Українська мова відіграє важливу роль у міжнародному спілкуванні та дипломатії, і її збереження і розвиток допомагає Україні встановлювати зв'язки з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Таким чином, українська мова грає важливу та багатогранну роль в розвитку України та в підтримці сталого соціокультурного і економічного розвитку держави. Вона сприяє ефективному спілкуванню, формуванню національної самосвідомості, збереженню культурної спадщини, підвищенню мовної культури населення та підтримці прав мовних меншин. Крім того, українська мова має значення на міжнародному рівні, допомагаючи Україні спілкуватися з іншими країнами та міжнародними організаціями. Збереження та розвиток української мови є ключовим аспектом національного розвитку та утвердження України на світовій арені.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боголюбов В. М., Клименко М.О., Мельник Л.Г., Ракоїд О.О. Стратегія сталого розвитку. К.: ВЦ НУБІПУ, 2018 р. С. 446
2. Драгомирецька Н., Піроженко Н., Матвеєнко І. Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку : Одеса 2017р.URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_26_02_18.pdf
3. Коваль В. В., Котлубай В. О., Арафтеній А. М. Державно-приватне партнерство як інститут розвитку соціального капіталу в умовах децентралізації економіки України. Економіка та підприємництво. 2019 р. № 1(106). С. 24-30. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2019_1_6

Михайленко С.М.,
кандидат історичних наук
(м.Яготин, Київська обл.)

ПЕТРО ВАСИЛЕНКО: НЕЗЛАМНИЙ БОРЕЦЬ ЗА СВОБОДУ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

У статті проаналізовано життєвий шлях справжнього борця за незалежність України Петра Василенка. Розкрито його творчу спадщину як поета, публіциста та редактора підпільних видань ОУН і УПА.

Ключові слова: Петро Василенко, УПА, національно-визвольні змагання, упівська поезія.

Побутує міф, що в Українській Повстанській Армії (УПА) за незалежність України воювали лише галичани та волиняни. Проте, це зовсім не так, оскільки значний відсоток в УПА становили вихідці з центральної та східної України. Один із них – уродженець Полтавщини, Петро Власійович Василенко, відомий під псевдонімами «Волош», «Гетьманець», «Полтавець».

Народився Петро Василенко у 1921 році в селі Війтовці Пирятинського повіту Полтавської губернії (нині це село територіально входить до складу Київської області) у багатодітній родині. З дитинства формувався свідомим українцем, його батько Влас Василенко – колишній моряк Чорноморського флоту – був учасником визвольних змагань часів Української революції 1917-1921 років. Доля батька склалася трагічно. У 1936 році він був звинувачений «во вредительстве», арештований органами НКВС і засланий на 10 років до Сибіру. Мати зосталася сама із чотирма дітьми. Найстаршому Петрові випала відповідальна місія допомагати матері утримувати сім'ю в тяжкі роки злиднів та голоду. Незважаючи на збиткування над родиною «ворога народу», десятирічку майбутній поет закінчив відмінником, але медалі, ясна річ, не отримав.

Після закінчення середньої школи Петро Василенко вступає до Педагогічного інституту, багато читає, пише вірші, друкується в місцевій пресі. Отримавши диплом по закінченню інституту, працював учителем в середній школі на Полтавщині.

У часи німецької окупації Петро Василенко став підпільником, долучившись до осередку ОУН(б) в м. Яготині під керівництвом працівника міської управи Міхеля Пруца. Згодом став одним із керівників осередку.

Разом із своїм дядьком Андрієм Дзюбою у кінці 1943 року переїхали до м. Любачева на Закерзонні, працювали в Маслосоюзі, активно долучившись до культурного життя. Очевидно, вони налагоджували зв'язки з націоналістичним підпіллям.

На Закерзонні Петро Василенко став вояком УПА, політвиховником сотні (в подальшому куреня) «Месники» й редактором публіцистичного журналу «Лісовик». Взагалі він був редактором багатьох підпільних видань ОУН та УПА.

Писав вірші, що склали підпільну книжечку книжечку «Мої повстанські вірші» (1945). Крім журналу «Лісовик», друкувався у виданнях Крайового осередку пропаганди, писав оповідання, гуморески. Не дійшла до нас його «Ода вождю», присвячена Євгенові Коновальцю. Вірш Василенка «Марш месників» був покладений на музику та став гімном Куреня.

Неодноразово Петро Василенко брав участь у бойових діях проти польсько-більшовицьких військ. У своєму репортажі «Пригода під час маршу» він розповідає про бій сотні УПА під селом Которинами з більшовицькою розвідкою, в якому сам брав участь як чотовий сотні.

«Месники» активно протидіяли польсько-радянській операції «Вісла», котра передбачала депортацію українців із місць їхнього проживання. «Полтавець» загинув у бою 22 червня 1946 року. Є дані, що на грудях він зберігав рукопис другої поетичної збірки – «У боротьбі за волю».

Після здобуття Україною незалежності поезії П. Василенка були перевидані у книгах «Мої повстанські марші» (1996) і «Мої повстанські марші. Від Полтави до Ярослав, від Дніпра по Сян.

Спогади, вірші, пісні» (Львів, 2006), упорядкованих Миколою Петренком.

Таким непростим, але в той же час яскравим, сповнений самопожертви та звитяги, виявився життєвий шлях Петра Василенка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Василенко П. Мої повстанські марші / Ред.-упоряд. М. Дубас, М. Петренко. Львів: б. в., 1996. 55 с.
2. Горинь В. Нові сторінки життєпису поета-упівця. Василенко Петро («Волош» – «Гетьманець» – «Полтавець»). Мої повстанські марші. Від Полтави до Ярослава, від Дніпра по Сян. Спогади, вірші, пісні / упоряд. М. Петренко. Львів: Ліга-Прес, 2006. 142 с.: фото.
3. Ротач П. Поет УПА, полтавець Петро Василенко // Полтавський вісник. 1996. 9-16 травня.

Набок М.М.,
кандидат філологічних наук, доцент
(м. Суми)

ТВОРЧИСТЬ КОБЗАРІВ ТА БАНДУРИСТІВ СУМЩИНИ ЯК ВИЯВ ДУХОВНОЇ СТІЙКОСТІ В УТВЕРДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

На Сумщині традиційне кобзарське мистецтво й бандурне музикування представлено іменами кобзарів ХІХ–поч. ХХІ століть Семена Кошового, Остапа Вересая, Каленика Рожка, Федора Гриценка-Холодного (Коваленка), Григорія Кожушка, Степна Пасюги, Єгора Мовчана, Євгена Адамцевича, Ігоря Рачка, Анатолія Абрамова, Дмитра Андрусенка, Григорія Спиці, Івана Бедрина, Ігната Безпалого, Андрія Волошенка, Івана Кравченка, Івана Запороженченка, Валентина Заворотька, Макара Циганенка та ін. Вони не лише пробуджували й утверджували в свідомості своїх сучасників та прийдешніх поколінь українців приспане колоніальними режимами почуття національної честі та гідності, але й передавали у спадок молодому поколінню кобзарів та бандуристів свій особливий «співоцький» спосіб мислення й сприйняття світу, репертуар, знання, навички гри на традиційних кобзарських інструментах. Наприклад, на ярмарку у Ромнах Остап Вересай зустрів кобзаря Євхима Андріяшівського і став навчатися у нього. Коли через рік Євхим Андріяшівський помер, Остап Вересай пішов у науку до Семена Кошового в с. Голінка поблизу Ромен. З Антоном і Трифоном із Великих Бубнів Роменського повіту та Потапом із Нової Греблі Лохвицького повіту (тепер Роменський район) підтримував зв'язки Іван Кравченко-Крюковський. 20 липня 1832 р. поблизу Ромен від кобзаря Івана Стрічки Платон Лукашевич записав думу «Самійло Кішка», а 22 липня 1845 р. у шинку в Борзенці під Ромнами від Каленика Рожка Пантелеймон Куліш записав думу «Удова» [1, с. 271]. У ХХ на поч. ХХІ століть кобзарський звичай нашого краю продовжили і примножили Степан Пасюга, Єгор Мовчан, Є. Адамцевич, Ігор Рачок, Олександр Триус

та ін. Від кобзарів XIX– поч. XX століть вони перейняли і передали новим поколінням народних співців-музикантів твори традиційного репертуару, зокрема, думи «Удова і три сини», «Три брати азовські», «Маруся Богуславка», «Невільницький плач», «Олексій Попович», історичні та соціально-побутові пісні тощо. Разом з тим у їх репертуарі маємо замовчувані за советських часів пісні «Хортиця», «Старе життя України», «Про зруйнування Запорізької Січі» «Пісню про Конотопську битву», легендарний «Запорізький марш» тощо. Від Євгена Адамцевича «Запорізький марш» перейняв Микола Мошик. Василь Жованик від Ігоря Рачка перейняв «Пісню про Конотопську битву», яку виконував ще ад'ютант Симона Петлюри Михайло Теліга. Психологічною основою та метою цієї спадкоємності є «співзвучність духовного простору цих творів та духовного світу їх виконавців і слухачів, національні особливості їх світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світопопартування, світовираження та світоствердження, насамперед, відчуття гострої потреби у спротиві злу і насильству, вразливість до них, виформовані українським народом упродовж тисячоліть боротьби наших далеких і ближчих предків за свою землю і волю, формування на цих підставах питомо національної духовної досконалості української людини, її національної стійкості як питомо національної громадянської та суспільно-політичної позиції» [2, с. 7].

Одним з видатних кобзарів Сумщини був Єгор Мовчан із с. Велика Писарівка (1.06.1898–22.03.1968). Народився в сім'ї наймита. З дитинства втратив зір. Кобзарського мистецтва вчився у С. Пасюги. Його репертуар складали думи «Невільницький плач», «Про удову і трьох синів», «Про самарських братів», багато історичних та жартівливих пісень. З кобзою за плечима незрячий кобзар обійшов сотні сіл, ніс у маси народні пісні та думи. Співав про тяжку долю людей та їх багатовікову боротьбу з ворогами. Був учасником першої республіканської наради кобзарів і лірників 1939, брав активну участь в роботі утвореного тоді державного ансамблю кобзарів [3, с. 167]. Люди завжди горнулися до Єгора Мовчана, бо у ньому «жив гайдамацький дух кобзарів, посаджених на палі у Кодні, і тих, кого замордували більшовики, запросивши нібито на

з'їзд, а потім у лютий мороз викинули у яр, облитий водою, де вони, старі, немічні, незрячі знайшли свій кінець. І той біль, жадання помсти кривдникам, волення до духовно незрячих, до ошуканого народу вибухали громами, застереженнями, благаннями під час виконання «Невільницького плачу», «Марусі Богуславки», «Думи про втечу трьох братів з города Азова, з турецької неволі», пісень про Байду, Хмельницького, Максима Залізняка, легендарну Бондарівну, творів Шевченка. І, як свідчать спогади, те зачіпало за живе, єднало в одне ціле – історію, кобзаря, слухачів» [4, с. 4–5]. Незважаючи на переслідування й загрози життю, Єгор Мовчан мріяв про незалежність. Ось як про це у своїх спогадах писав Микола Федієнко: *«Але над усе любив Україну, жив нею, мріяв про її незалежність. Так-так! Саме про незалежність. І це в кінці 50-х років, і це сільський старець. Таким був спосіб його думок. І все те підсвідомо виливалось у виконуваний ним твір, надто ж думи чи історичну пісню, формувало неповторну манеру виконання, зворушувало серця і душі слухачів, викликаючи у їх глибинах щось ніжно таємниче, щось національне»* [4, с. 30]. Той спосіб думання й виконавська манера Є. Мовчана глибоко вразили Миколу Федієнка й пізніше стали основою його способу життя і мислення. Тут варто згадати слова Миколи Федієнка про те, як Є. Мовчан мріяв, щоб після закінчення музичного училища він зміг відкрити клас бандури у нього на батьківщині. Ці слова Є. Мовчана стали для Федієнка пророчими, адже після закінчення музичного училища він одержав призначення до Сум і тут понад 10 років навчав земляків Мовчана гри на бандурі [4, с. 30].

Як і Єгор Мовчан, своїми світоглядними життєвими принципами та ідеалами вирізнявся й роменський кобзар Євген Адамцевич (1.01.1904–20.11.1972). У дитинстві осліп. Жив у Ромнах. Навчався в школі для сліпих у Києві. На бандурі вчився грати у роменського кобзаря Мусія Петровича Олексієнка. Учасник Республіканської наради кобзарів і лірників у 1939 р. У репертуарі – українські народні історичні пісні (про Байду, Морозенка, Палія, Супруна), родинно-побутові, гумористичні та сатиричні пісні, пісні літературного походження (на слова Т. Шевченка, М. Вороного, Я. Щоголева, О. Олеса, В. Чумака, Д. Загула, М. Некрасова, П.-Ж.

Беранже та ін.) [3, с. 5]. З глибини віків Євген Адамцевич перейняв і передав нам безсмертний «Запорізький марш» – музичний твір, в якому возвеличено відвагу, лицарство, непереможність українців у боротьбі за свою волю та незалежність. Хоча кобзар і був незрячим та не мав спеціальної освіти, проте у спогадах слухачів постав як мудрий народний філософ. У житті вмів віднаходити істинне, непересічне, мислив категоріями особистого та загальнонаціонального, відкидаючи дріб'язкове, нещире, примітивне й маловартісне. Жив бідно, але знав те, як зазначають його слухачі, чого у ті часи годі було вичитати у книгах. Тож, як народний мудрець, вів за собою інших людей. Ось як згадує про це Михайло Полуян: *«Тоді, живучи у глибоких злиднях, я не міг зрозуміти хлоп'ячим розумом кобзаря, чого у його піснях постійно звучить глибока туга знедоленого народу, коли навкруги: і в дитячому садку (до якого я ходив), і у школі, де я почав навчатися, всюди гучно лунало, як ми щасливо живемо і щиро завдячуємо вождеві за щасливе дитинство. А кобзар тужив за долею Морозенка, за яким «вся Вкраїна плаче»»* [5, с. 23]. Євген Адамцевич, як особа множинна й багатогранна, мав нерозривний зв'язок з віковичними традиціями історичного й духовного життя українського народу. Виконуючи народні пісні, кобзар щиро й ненав'язливо єднався зі своїми слухачами, тоді як влада всіляко його переслідувала. Про переслідування кобзаря згадує і його донька Тетяна. Пригадується їй, коли батько з майбутнім зятем поїхали до міста Миколаєва. Там до нього підійшов чоловік та владно наказав: «Кобзарь, сыграй!». На що Євген Адамцевич відповів: «Уже обід, а я ще й не снідав». Той чоловік каже: «А ты знаешь, кто я такой?». Кобзар: «Когда б я бачив, то знал бы». Чоловік: «Я – начальник милиции». Кобзар: «Путня людина в міліції працювати не буде» [5, с. 10]. Потім начальник наказав відвести Адамцевича в дільницю, щоб прочитати «мораль». Звідти кобзареві вдалося втекти.

На традиційних законах і звичаях формувався й духовний світ кобзаря Ігоря Рачка (25.01.1937). Нашадок козацького роду, він завжди сповідував його духовні цінності та ідеали, тому й став взірцем національної стійкості для українців. Його дядько Степан

Пантелеймонович Рачок у складі армії УНР брав участь у Національно-Визвольних Змаганнях 20–30-х років ХХ століття. Тому в родині панував український дух, національні духовні та ідейні цінності. Вечорами та у храмові дні співали козацьких пісень, читали й обговорювали твори Т. Шевченка, Панаса Мирного, П. Куліша, Б. Грінченка та інших українських письменників. Вихований у національно свідомій українській родині, І. Рачок з ранніх літ разом із батьком ходив на базар, де спостерігав за побутом, звичаями й мовою селян, зустрічався з кобзарями. Будучи учнем 7-го класу слухав на роменському базарі Є. Адамцевича, долучався до кобзарських звичаїв В. Сологуба, якого двічі арештовували та судили за «економічний саботаж», «зрив хлібопоставок» (27 листопада 1937 року був розстріляний). Все це сформувало характер й світогляд І. Рачка. За обставин підсоветської дійсності у репертуарі кобзаря з'являються твори про руйнування московським військом Запорозької Січі «Ой із-за гори, з-за лиману», «Пісня про Конотопську битву», «Пісня про повстанців», «Мазепине поле», «Дума про голод». У виспіваних кобзарем творах закладена глибока філософія національного пробудження від багатовікового ярма. Д. Донцов визначав три прикмети, завдяки яким володарський дух тримає вкупі суспільність, відтак і націю як Рід. Ними є – *шляхетність, відвага і мудрість*. У процесі виконання народних творів, ці характерні особливості українського світосприйняття, світорозуміння і світовираження об'єднують слухача і кобзаря в одне ціле, формуючи спільність у ставленні до Землі, Вітчизни та Майбутнього. Свій досвід, цінності та ідеали І. Рачко передає молодшому поколінню кобзарів. До нього за наукою приїжджають Олександр Триус, Тарас Силенко, Юрко Кочержинський, Юрко Авдєєв, Василь Жованик, які й стають його учнями. Наявність у їх репертуарі дум, історичних пісень, пісенних новотворів засвідчує й про їхні світоглядні позиції, основою яких були патріотизм, почуття національної честі й гідності. З часом Лавіроків хутір, де мешкає І. Рачок, став своєрідним центром кобзарського мистецтва. Сюди приїздили відомий кобзар Георгій Ткаченко, етнограф Іван Гончар, бандурист Микола Товкайло.

Листувався з ним і наш земляк із с. Артюхівка Роменського району Григорій Нудьга та інші діячі освіти, культури та мистецтва.

Творчість кобзарів та лірників, зокрема і Сумщини, високо оцінюють і чужоземні студенти, які навчаються в Сумському державному університеті. Наприклад, прослухавши українську народну думу «Маруся Богуславка» у виконанні Єгора Мовчана, студенти з Близького Сходу звернули увагу на образ кобзаря, який є для них уособленням усієї України. Таке розуміння образу виконавця думи ґрунтується на вивершенні *колективного* над *одиничним* у світосприйнятті арабських народів. Для Халіда Абусамри з Палестини, наприклад, він є історією України, бо розповідає про її героїв: *«Кобзарі – це історія цієї країни. Вони розповідають про героїчне минуле. Українці повинні пишатися кобзарями. Як і герої народних дум, так і кобзарі страждали: їх переслідували, вбивали. Але вони не зламалися і продовжують розповідати про своїх героїв»* [6, с. 60]. Студенти з Туреччини у відгуках зазначили, що кобзарі та бандуристи виспівують хоробрих українців, які боролися за свою свободу. Турки, як і українці, теж дуже хоробрі, підкреслюють студенти. Для них війна, то стиль життя. Зокрема, Озан Ілдиз сприймає дії та вчинки козака Голоти, Івана Коновченка, самарських братів як такі, що мають у собі ідею служіння батьківщині: *«Герої дум – це люди честі та совісті. Вони борються за своє і своїх людей. Честь для турецького чоловіка та дівчини дуже важлива. У нас є й чоловіче ім'я Опир, що в перекладі означає «честь»»* [7, с. 32–33]. Студенти підкреслюють, що дума вчить, дума виховує. Кобзар так глибоко передає зміст та образи своїх героїв, що слухачі уявляють перед собою ментально близькі ціннісні образи (образи героїв дум як втілення совісті, обов'язку, честі, гідності, відповідальності). Образи поля, степу повертають їх до рідної землі, рідного дому, де ростуть оливки тощо. На думку турецьких студентів, таких повчальних творів у сучасному житті їм не вистачає, бо те, що колись було *haram* (гріхом), зараз поступово стало втрачати свій зміст.

Таким чином, кобзарі та бандуристи у повсякденному житті були живим втіленням найвищих людських чеснот й державницького світогляду, тому поза всяким сумнівом, що саме на

таких засадах маємо відроджувати кобзарсько-лірницьку традицію й сьогодні та двією пропагувати її за кордоном.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вертій О., Г. Діброва. Характерник із Лавіркового (матеріали до життєпису кобзаря Ігоря Рачка). *Сумський краєзнавчий збірник* / упоряд. О. М. Корнієнко, В. О. Артюх. Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2016. 406 с.
2. Вертій О. Світогляд кобзарів та бандуристів, особливості побутування їх мистецтва. Архів О. Вертія. 12 с.
3. Жеплинський Б. М., Ковальчук Д. Б. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник. Львів: Галицька видавнича спілка, 2011. 316 с.
4. Єгор Мовчан: спогади, статті, матеріали. Науково-популярне видання. Суми : Собор, 1999. 64 с.
5. Євген Адамцевич: спогади, статті, матеріали. Науково-популярне видання / упоряд. Олексій Вертій, Григорій Діброва, передмова Олексія Вертія. Суми : Собор, 1999. 64 с.
6. Набок М., Абусамра Х. Етнопсихологічні особливості зображення героїв в українських народних думах та фольклорі мусульманських народів (на прикладі Палестини та Йорданії). *Традиційні музичні інструменти кобзарів і лірників: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю* / упор. К.П. Черемський. Харків: Видачець Олександр Савчук; НЦНК «Музей Івана Гончара», 2017. С. 54–63.
7. Набок М. Роль оповідача, творця і виконавця у сприйнятті слухачами героїв українських народних дум: пізнання зовнішнього через внутрішнє. *Синергія виконавця і слухача в кобзарсько-лірницькій традиції: збірник наукових праць науково-практичної конференції з міжнародною участю* / упоряд. К. П. Черемський. Харків–Київ: Видавець Олександр Савчук; НЦНК «Музей Івана Гончара», 2020. С. 24–35.

Ніколаєв К.Д.,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
(м.Київ)

СТАН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ: АНАЛІЗ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ПОГЛИБЛЕННЯ ЗАХОДІВ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Екологічна безпека в сучасному світі стає все більшою проблемою, вимагаючи вдосконалення стратегій та заходів державного управління. Оптимізація цих заходів та їх інтеграція в національну ідею може суттєво підвищити ефективність захисту довкілля. Зокрема, використання сучасних сенсорів, систем штучного інтелекту та аналітичних інструментів може значно полегшити виявлення та вирішення проблем в сфері екології. Це може включати в себе відслідковування рівня забруднення повітря, води та ґрунту, а також моніторинг викидів промислових підприємств.

Щоб досягти успішної інтеграції цих стратегій в національну ідею, важливо також залучити громадськість. Свідомість громадян та їхній активний участь в програмах збереження довкілля можуть стати ключовими факторами успіху. Розвиток екологічної культури та освіти може зміцнити підтримку громадськості для прийняття важливих екологічних рішень.

На думку вченого А. Рубана, що варто зазнати декілька основних аспектів, які можна розглядати при аналізі екологічної безпеки та заходів, які вживає держава для її управління:

1. *законодавча основа*: оцінка ефективності законів та політик, спрямованих на охорону навколишнього середовища. Це може включати аналіз сил і слабкості законів, можливостей їх виконання та необхідності оновлення;

2. *інституційна організація*: дослідження структури та ефективності органів державного управління, які відповідають за екологічні питання. Це може включати аналіз координації між

різними відомствами та їх спроможність реагувати на екологічні виклики;

3. *фінансові ресурси*: оцінка виділення фінансових ресурсів на екологічні заходи. Важливо дослідити, наскільки ефективно використовуються кошти та чи є необхідність у більших інвестиціях;

4. *залучення громадськості*: аналіз участі громадськості у вирішенні екологічних питань. Розгляд можливостей підвищення свідомості та активності громадян у збереженні навколишнього середовища;

5. *технологічний прогрес*: розгляд впливу технологічних інновацій на екологічну безпеку. Це може включати аналіз використання чистих технологій, а також їхній соціальний та економічний вплив;

6. *міжнародна співпраця*: оцінка ролі держави в міжнародних екологічних ініціативах та співпраці. Це може включати аналіз партнерства з іншими країнами для спільного вирішення глобальних екологічних проблем [2, с.58-62].

Доречно наголосити, що аналіз ключових аспектів екологічної безпеки та державного управління вказує на важливість гармонійного поєднання різноманітних факторів для досягнення сталої екологічної безпеки. Взаємодія законодавчої основи, ефективності інституцій, належної фінансової підтримки, активної участі громадськості, технологічних інновацій та міжнародної співпраці визначає успішність заходів у сфері екології [3, с.143].

Таким чином, вирішення екологічних викликів потребує не лише ефективних стратегій державного управління, але й активної участі громадян, розвитку інновацій та співпраці на міжнародному рівні. Тільки взаємодія усіх цих факторів може забезпечити сталий та ефективний захист навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел та літератури:

1. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. URL:

<https://niss.gov.ua/news/statti/strategichnyy-analiz-bezpekovocho-seredovyshcha-ukrayiny> (дата звернення 10.11.2023 р).

2. Рубан А. В. Національна безпека як об'єкт державного регулювання. Вісник Національного університету цивільного захисту України. *Державне управління*. № 2, 2018 р. С. 58–62.

3. Шипілова Л. М. Стратегічне планування у сфері національної безпеки: курс лекцій. К: ВПЦ “Київський університет”, 2023 р. С. 143.

Небесний О.О.,

здобувач освіти

(м.Хмельницький)

Науковий керівник: **Парандій В.О.,**

кандидат історичних наук, доцент

(м.Хмельницький)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕЛІТИ У ВІДРОДЖЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Проголошення незалежності у 1991 році – результат того, що українське державотворення не припинялося в ХХ столітті.

Вперше в ХХ столітті Україна проголосила незалежність 22 січня 1918 року IV Універсалом Української Центральної Ради. Держава проіснувала 3 роки. Це був час безперервної боротьби за її збереження. Вже тоді Україна мала всі ознаки держави: територію, окреслену кордонами, герб, військо, грошову систему, мову, налагоджені дипломатичні відносини з іншими державами.

Через рік – 22 січня 1919 року – відбулася не менш вагома подія – об'єднання Української Народної Республіки (УНР) і Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) в одну державу. Ця злука продемонструвала можливість цивілізованого демократичного збирання територій в єдину суверенну державу.

Через низку зовнішніх (війна на кілька фронтів) та внутрішніх (неготовність політичної еліти) причин ця державність була нетривалою. Проте сам факт існування незалежної соборної держави відіграв вирішальну роль у подальшому розвитку українського визвольного руху. Його учасники протягом наступних десятиліть боролися зі зброєю в руках чи ненасильницькими методами за відродження Української самостійної соборної держави.

Знову українська держава постала 15 березня 1939 року – проголошення незалежності Карпатської України. Державу довелося відстоювати у боротьбі із союзником німецьких нацистів – авторитарною Угорщиною. У 1939 році українці на Закарпатті

першими у міжвоєнній Європі зі зброєю в руках стали на захист своєї свободи проти союзників Німеччини.

30 червня 1941 року у Львові Організація українських націоналістів (ОУН(б)) проголосила Акт відновлення Української Держави. Цей процес охопив всю територію західних областей, Житомирську та західні райони Київської області, де представники ОУН (похідні групи) проголошували Акт на велелюдних зборах. У відповідь нацисти масово арештовують українських патріотів. Зважаючи на це, ОУН переходить у підпілля і розпочинає антинацистський рух опору, а вже в кінці 1942 року створюється Українська повстанська армія.

Ще десять років після поразки Третього Рейху і закінчення Другої світової війни УПА виборювала незалежність України у протистоянні з комуністичним тоталітарним режимом.

Роль українського війська, де б воно не перебувало і в яких умовах не доводилося боротися, була визнанальною.

Після Листопадового зриву частина вояків-учасників рейду створила в грудні 1921 р. під командою П. Петрика Волинську Повстанську армію, яка вела боротьбу проти більшовицької влади в Україні аж до 15 жовтня 1922 р. У березні 1923 р. 65 учасників ВПА було розстріляно, а десятки ув'язнено до тюрем і таборів.

Після розпуску таборів у 1923–1924 рр. частина військовиків намагалася адаптуватися в країнах перебування, дехто переїхав до інших країн Європи, США і Канади, тисячі навчалися у вузах Чехо-Словаччини, інші поверталися в окуповану більшовиками Україну. В цьому їм певну фінансову допомогу надавали міжнародні організації, а також українські еміграційні організації Польщі.

Державний центр УНР в екзилі ставив завдання зберегти організаційні основи українського війська і тому значна частина патріотично налаштованих українських військових емігрантів не припинила боротьби за українську державність, а згуртувалася в різних комбатантських організаціях, які з метою прислужитися подальшій боротьбі за майбутню незалежну українську державу, намагалися розширити й осучаснити свої фахові військові знання, піднести загальноосвітній рівень, займалися збиранням,

систематизацією та виданням воєнно-історичних матеріалів та спогадів безпосередніх учасників військових подій.

Ці громадські об'єднання вояків співпрацювали з військовим міністром. Так, на обліку в 1932 р. перебувало майже 900 підстаршин і 4 тис. старшин, з них 60 служили в арміях країн Європи, частина вступила до УВО та ОУН і проводили активну політичну діяльність [8, с.83].

Також еміграційні кола підтримували партизансько-повстанський рух в Україні і після невдач Другого Зимового походу. Адже усенерівська опозиція не була знищена до початку 30-их років, а окремі її учасники пережили терор і переслідування аж до війни 1941 р., або ж повернулися в еміграцію, діючи весь час у середовищі повстанців в Україні. Деякі з них мали відносини з національною опозицією в рядах КП(б)У, сприяли діяльності «Козачої ради». 3 березня 1922 р. було ліквідовано «Козачу раду» й УНРівську контррозвідку. Було притягнуто до суду 245 осіб, а найбільш активних учасників – розстріляно.

Смерть С. Петлюри значно змінила статус військових українських емігрантів. Так, 24 серпня 1926 р. Голова Державного Центру УНР А. Ливицький і міністр військових справ ген. В. Сальський направили Ю. Пілсудському Меморандум, в якому, проаналізувавши міжнародну ситуацію, вказали на потребу допомоги українській еміграції для утримання, швидкої мобілізації та відродження української Армії [7, с.22].

Невдовзі на зустрічі представників Генштабу Війська Польського і ДЦ УНР було вирішено проблеми: надання матеріальної та технічної підтримки; служби колишніх старшин Армії УНР в польському війську; матеріальної допомоги українським старшинам, редакції журналу «Табір», Федерації товариств колишніх вояків Армії УНР.

Наприкінці 1926 р. ДЦ УНР створив штаб військового міністра (генерал В. Сальський), який складався з трьох відділів: І – організаційний, що займався реєстрацією, вихованням та підготовкою українських військових до майбутніх акцій; II – розвідувальний, який підтримував нелегальні зв'язки з Україною, організовував невеликі таємні осередки для збройної боротьби; III –

агітаційно-пропагандистський, займався підготовкою і переправою пропагандистських матеріалів в Україну. Для реалізації планів з відновлення українських збройних сил, укладених ще за життя С. Петлюри, були залучені старшини, які в 1924 р. закінчили Академічні курси при Генштабі Армії УНР. Після опрацювання Штабом стану військової еміграції і проведення її обліку, ДЦ УНР заявив польській владі, що на випадок спалаху нової війни впродовж 30 днів має можливості організувати 100 тис. українську армію, мобілізуючи в її ряди українців з Волині та Східної Галичини.

При цьому ДЦ УНР мав надію на молодіжну спортивну організацію Галичини «Луги» на чолі з полк. Армії УНР Р. Дашкевичем, яка проводила активну військову підготовку української молоді і проповідувала українську національну ідею.

Впродовж 1926–1938 рр. військове міністерство, його спецслужба (О. Виговський) і Генштаб (ген. В. Куш, П. Шандрук та полк. П. Валійський) відігравали значну роль, вони отримували регулярну матеріальну і технічну допомогу Генштабу війська польського.

Штат ДЦ УНР нараховував не більше десятка осіб, які відповідали за ті напрямки діяльності, які в екзильних умовах можна було проводити з більшою чи меншою ефективністю.

Зокрема, за сприяння співробітників II відділу військової спецслужби ДЦ УНР сотника В. Раєвського та полк. І. Литвиненка в кінці 1932 р. – на початку 1933 р. на Поліссі було створено невелику таємну організацію антипольського та антирадянського спрямування – Українське Національне Відродження. Організатором і керівником УНВ був Тарас Боровець, який в своїх спогадах стверджував, що УНВ ставила перед собою завдання реорганізуватися в майбутньому у військово-революційну формацію.

Голова ДЦ УНР А. Лівіцький та його однодумці розуміли, що необхідно було готувати ґрунт для майбутніх дій, підтримувати зв'язок з Україною, інформувати своїх симпатиків та однодумців про існування ДЦ УНР в екзилі та його діяльність. Все це могло проводитися лише спеціальними службами або органами з

аналогічними функціями, тому на військове відомство було покладено завдання: «підтримувати зв'язок поміж вояцтвом, яке опинилось за кордоном, і з Україною, слідкуючи пильно за всім тим, що там діється, ширючи серед українського громадянства наші державницькі ідеї» [10, с.37].

Проте не всі працівники спецслужби військового відомства погоджувалися з ДЦ УНР щодо тактики та методів боротьби за незалежну державу, які враховуючи об'єктивні реалії, тимчасово відкидали відкриту збройну боротьбу. Але керівник спецслужби М. Чеботарів наголошував, що лише «зброя і кров... Шлях до Самостійної України через море крові». Така позиція призвела до відкритого конфлікту між лідерами ДЦ УНР і М. Чеботарьовим, який в січні 1928 р. був звільнений з посади, але одразу ж став керівником «центральної пляцувки «Україна» розвідки Польщі під псевдонімом «Гетьман» [6].

Керівництво військових еміграційних кіл усвідомлювало, що реєстрація старшин, тримання з ними зв'язку, видання для них фахових журналів чи проведення курсів не могли в повній мірі забезпечити відновлення української Армії. Тому, намагалося прилаштувати колишніх старшин Армії УНР на службу в армії Італії, Польщі, Румунії, Франції та Чехо-Словаччини. В 1927 р. поляки обіцяли прийняти до своєї Армії 800 контрактних старшин, але прийняли лише біля сотні. Ця кількість старшин була недостатньою, але боєздатною.

Станом на 1938 р. було 57 старшин-українців у польській, 2 – у французькій і по одному – у фінській і турецькій арміях [3].

Українські еміграційні керівні кола у в своїй роботі враховували і те, що відносини між ними і польськими політичними колами загострилися, тому що, зокрема ДЦ УНР підтримував українське відродження у Карпатській Україні. Так, голова уряду В. Прокопович на початку 1938 р. звернувся з вимогою до Гітлера, Даладье, Муссоліні і Чемберлена взяти до уваги прагнення українського населення в Карпатській Україні жити своїм окремим державним життям.

Характерною рисою діяльності ДЦ УНР у міжвоєнний період була підготовка до створення за сприяння організації

колишніх вояків Армії УНР із відділеннями у Франції, Румунії, Польщі, Чехо-Словаччині, військових формувань, які б за відповідних обставин, включилися у збройну боротьбу за незалежну Україну.

Наприкінці 1938 р. – на початку 1939 р. м. Хуст, за дорученням ДЦ УНР, відвідав М. Лівичський, де запропонував урядові Карпатської України не тільки всебічну підтримку на міжнародному форумі, але зробив конкретну пропозицію, що військова еміграція може дати в розпорядження Карпатської України для організації Армії 4 тис. старшин, більшість з яких українські контрактові старшини польської Армії. Але події пішли іншим шляхом, хоча в останні дні свого існування армія Карпатської України все-таки була очолена старшинами УНР: ген. В. Петровим, полк. В. Филоновичем і С. Єфремовим. Проте вони вже не могли захистити Срібну Землю від хортистської Угорщини.

Під час нападу СРСР на Фінляндію, ДЦ УНР виступив з декларацією солідарності з цією країною, а голова уряду О. Шульгин обговорював з керівниками держави питання створення українського легіону, який зі зброєю в руках боровся би проти військ агресора. Але швидке завершення війни не дало можливості реалізувати ці пропозиції.

Друга світова війна перекреслила плани щодо відбудови української Армії, проте українська військова еміграція включилась у різні структури визвольних змагань. Але всі намагання В. Прокоповича та О. Шульгина переконати Англію і Францію в доцільності орієнтуватися на допомогу українців у цій війні не знаходили в них розуміння і вони не погодилися на формування окремого українського легіону, через протидію польського еміграційного уряду і спротив СРСР, як члена антигітлерівської коаліції. Так ДЦ УНР в екзилі в черговий раз не отримав підтримки своїх «союзників», і мав лише один вихід у тій ситуації – покладатися на власні сили. [4]

Взимку 1940 р. у Варшаві помер ген. В. Сальський і військовим міністром став ген.-полк. М. Омел'янович-Павленко, за активної діяльної якого ДЦ УНР в роки Другої світової війни безуспішно намагався вплинути на німців щодо їх бездумної

політики, спрямованої проти України та українців. 29 червня 1941 р. він у черговий раз виступив проти лінії ДЦ УНР і узяв участь у скликаному ОУН, яка була в опозиції до ДЦ УНР, з'їзді комбатантських організацій в Кракові, де очолив Генеральну раду комбатантів і Воєнно-історичну раду [9].

Сучасні дослідники наголошують, що Українське Національне Відродження виникло з ініціативи ДЦ УНР і було організаційною основою виникнення Поліської Січі, яка в середині 1941 р. становила біля 10 тисяч осіб. Інституційною основою цієї організаційної роботи було Українське Національне Відродження, яке від 22 червня 1941 р. автоматично перестало існувати, а на його місце зродилася Українська Повстанська Армія [1].

В жовтні 1941 р. було створено спільний штаб (командувач Т. Боровець) Української повстанської армії «Поліська Січ» (УПА–ПС). Але в листопаді 1941 р. «Поліська Січ» була роззброєна німцями. Про ці події німецька Служба безпеки 14 листопада 1941 р. доповідала, що УНР під керуванням А. Лівичького досить активна, має своїх прихильників між колишніми старшинами й вояками Армії С. Петлюри». Навесні 1942 р. «Поліська Січ», відновила свою діяльність, а у вересні–листопаді 1942 р. її бійці перейшли на нелегальне становище, щоб продовжувати боротьбу одночасно з німцями і більшовиками. Так зародилася Українська повстанська армія, ядро якої склали близько 700 бійців «Поліської Січі» [5].

Фактично попри заборону з боку керівництва ДЦ УНР шкодити» німцям, поки вони ведуть боротьбу на Сході, отаман Т. Бульба-Боробець все-таки проводив антинімецькі акції на Волині й Поліссі, скерувавши їх винятково проти окупаційної адміністрації. 9 квітня 1943 р. М. Лебідь звернувся з вимогою до Т. Боровця не визнавати ДЦ УНР, а підпорядковуватися Проводу ОУН(Б), але він відхилив ці пропозиції і заявив, що УПА має підпорядковуватись ДЦ УНР в екзилі, а не партійним осередкам. Щоб уникнути непорозумінь, Т. Боровець перейменував (20.07.1943 р.) свої загони на «Українську народну революційну армію». [2]

Наприкінці Другої світової війни новостворений громадсько-політичний центр – Український Національний Комітет

за дорученням голови ДЦ УНР А. Лівіцького і за згодою всіх тодішніх політичних осередків, очолив позапартійний ген. П. Шандрук. 12 березня 1945 р. Президія УНК (у згоді з А. Лівіцьким) видала відозву до українського народу й призначила ген. П. Шандрука командуючим Української Національної Армії, а начальником штабу – начальника Генштабу ДЦ УНР А. Валійського. До її складу ввійшли Українське визвольне військо, Дивізія «Галичина», рештки Другої дивізії під командою колишнього полк. Армії УНР П. Дяченка, частина бійців УНРА Т. Бульби-Боровця та ін., що дало можливість зберегти вояків від репресій більшовиків.

Таким чином, все це свідчить, що українська військова еміграція проводила значну практичну діяльність із збереження та реорганізації інтернованої Армії УНР, з її підготовки до участі у боротьбі за повалення більшовицької влади в Україні. Старшини і вояки Армії УНР у рядах Війська Польського, «Поліської Січі», Української дивізії «Галичина», УПА, УНРА, УНА та інших військових об'єднань боролися за відновлення незалежної України.

У середовищі гетьманської течії в міжвоєнні часи з'явилися діячі, які створили фундаментальні праці з історії національно-визвольних змагань, подали нові ідеологічні теорії з державного будівництва, проаналізували уроки Української революції. Гетьманська течія української військової еміграції напружувала власну концепцію Української революції, яка знайшла своє втілення в історичних та політологічних працях її представників. Їх науково-історична думка збагатила ідею українських визвольних змагань, оскільки чимало концептуальних засад, насамперед, із проблематики національної державності, державного та військового будівництва, збігалися з поглядами іншого крила істориків українського зарубіжжя – еміграції Української Народної Республіки (УНР).

Військова еміграція гетьманського угруповання своєю чисельністю та інтелектуальним потенціалом значно поступалася військовій еміграції УНР. Їй не вдалося утворити таких потужних осередків, які були у республіканців (ДЦ УНР). Проте це не применшує їхнього внеску в загальну справу боротьби за

відновлення незалежності України, соборності її поневолених земель, за її державність.

Вони не просто «імітували державу», вони зберігали інституційну пам'ять, історичну пам'ять, зберігали народні традиції, власну церкву, просували свою ідеологію через еміграційні українські та закордонні ЗМІ, міжнародні політичні та громадські заходи. Аналіз 72 років діяльності переконливо

доводить, що без здобутків військової еміграції, а зокрема ДЦ УНР в екзилі, важко було б уявити процеси осмислення власної історії та розуміння напрямів руху сучасного українського суспільства. Зрештою, Державний центр УНР в екзилі виконав свою історичну місію – він зберігав українську державницьку традицію упродовж непростих десятиліть еміграції, передавши свої повноваження всенародно обраній владі в Україні у 1992 році. [12]

Справжнє значення цієї події в Україні тоді мало хто розумів. У суспільстві, яке пережило політичні репресії, Голодомор, війни, повоєнні переслідування та тотальну заборону на українську історію, був перерваний історичний зв'язок між поколіннями.

Тому ця подія не мала належного резонансу. Про неї досить швидко забули і практично не згадували упродовж багатьох років Незалежності. Дослідження українських істориків досить часто відсували на маргінес і вони не впливали на постімперську суспільну свідомість. Лише російська агресія 2014 року та повномасштабна війна 2022-го змінили запиту суспільства. Важливим є повернення в Україну пам'яті про вояків та уряд УНР, які 1920 року залишали рідну землю, щоб потім – за три чверті століття – символічно повернутися до України, маніфестуючи про незнищенність ідеї української Незалежності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бульба-Боровець Т. Армія без держави (Спогади). Львів, 1993. 166 с. URL: http://zustrich.quebec-ukraine.com/lib/bulba/bulba_052orage.htm (дата звернення: 21.10.2023).

2. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Тарас Боровець. Отаман, загублений у часі. URL: <http://www.cdvr.org.ua/node/1236> (дата звернення: 12.11.2023).
3. Генерал Павло Шандрук (1889–1979). URL: <http://www.galiciadivision.com/personalities/> (дата звернення: 17.10.2023).
4. Губський С. Створення та діяльність державного центру УНР в екзилі (еміграції) 1920–1992 рр. як наочний приклад безперервності державотворчого процесу української нації / Сергій Губський // Українознавство. 2004. Ч. 3-4. С. 137-140. URL: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1916> (дата звернення: 20.09.2023).
5. Рух Опору в Україні в роки Другої світової війни. URL: <http://www.history.vn.ua/book/new/126.html> (дата звернення: 27.11.2023).
6. Сідак В. С. Військова спецслужба державного центру УНР в екзилі та її керівники (1926–1938 рр.). Воєнна історія. 2002. № 1. URL: http://warhistory.ukrlife.org/1_02_8.htm (дата звернення: 19.10.2023).
7. Сідак В. С. Спецслужба держави без території: люди, події, факти (військова розвідка та контррозвідка ДЦ УНР в екзилі 1926-1936 рр.). Темпора, 2003. 240 с.
8. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і суспільно-політичне явище. НАН України, Інститут соціології. К. : Інтел, 1994. 259 с.
9. Чіпка Г. Прапор для Ліги Народів / Галактіон Чіпка // Діло (Львів). 1929. Ч. 219. С. 4.
10. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині / О. Шульгин ; Упоряд. Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко, відп. ред. Г. Й. Удовенко. Автентичне відтворення вид. 1934 р. К. : Юринком Інтер, 1998. 252 с.
11. Яблонський В. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921–1992 роки) / Ю. Шаповал. Український історичний журнал. 2020. Число 6. С. 193-195.

12. Яблонський В. URL: Державний центр УНР в екзилі: три чверті століття на повернення (21.08.2023). Локальна історія (localhistory.org.ua). (14.12.2023).

Сердуніч Л.А.,
(сmt Стара Синява, Хмельниччина)

ГОЛОДОМОР 1930-их. ФАКТИ НА ПІДТВЕРДЖЕННЯ ГОЛОДОМОРУ ЯК ГЕНОЦИДУ

***Анотація:** Наведено численні факти на підтвердження штучності голодоморів, організованих советським режимом, спогади очевидців про голодомор 1930-их років, пік якого припав на 1932 – 33 рік. Свідченнями й фактами авторка статті доводить, що причиною голодоморів була людиновинищувальна політика московинської влади.*

***Ключові слова:** голодомори в Україні, 1932 – 33 роки, очевидці, свідчення, московія як винуватиця голодоморів.*

Виповнюється 90 років, коли масове вимирання людей внаслідок штучного голодомору, організованого советським режимом, досягло піку, себто найбільшої кількості. Голодомори, які штучно створили люди, суттєво різняться від тих, котрі творять природні чинники. Голод від давньоюдейських часів і до розквіту комуністичної системи був ще й методом управління суспільством. Організатори голодоморів у ХХ ст. мали досвід своїх попередників, які прямими погрозами давнім юдеям (про це є у «Біблії») винищували їх голодом і людоїдством за непослух Богові, а насправді – за непокірність владі. У біблійному зверненні до юдеїв (5-а книга Мойсеєва «Повторення закону» 28, 53 – 55) сказано: «І будеш ти їсти плід утроби своєї, тіло синів своїх та дочок своїх». Це звідти, як стверджують дослідники, і йде публічно-прихована нищівна природа всіх голодоморів [1].

Людиновинищувальна політика Леніна й Сталіна, борючись із християнством, узяла від нього вміння штучно створювати голод під приводом непослуху владі для упокорювання та покарання люду, показавши не бачений в історії голодомор [2, с. 5, 35]. Від імени ідеї комунізму більшовики порядкували, наче сатрапи царя Ірода, маніпулюючи долями мільйонів людей. Голод, створений

штучно, став державним і партійним методом, яким людину змушували забувати про вищі речі, а думати лише про їжу. До такого додуматися міг лише сатана в личині Джугашвілі-Сталіна.

Протягом перших 25 років советського ярма було штучно створено три голодомори. Перший мор у 1921 – 23 роках організував і здійснив жид Бланк-Ульянов (він же – Ленін) і тим спричинив (дозволив) і два наступні: 1930-их і 1946 – 47 років. «Голод – чинник прогресивний», – казав він. Ідею голодоморів в Україні підтримував московин (а насправді – жид) В'ячеслав Молотов (Скрябін). Це він сказав Сталінові: «Хахлов і казаков может загнать в калхоз только голод». Таке ставлення до українців підтримували й інші московини. Пізніше чванькуватий маршал Жуков на докір німецького генерала про страшні втрати на фронтах ненавчених, неозброєних юних українців заявив: «А што етих хахлов жалеть? Чем больше их выбьют, тем легче и лучше будет русскому народу и тем меньше надо будет атправлять их в Сибирь».

Більшовицька обіцянка «Землю – селянам!» обернулася тим, що селяни стали безземельними. Навіть іноземні дослідники голодоморів в Україні зрозуміли, за що нищили в Україні селян. Про це писав і американський дослідник голодоморів в Україні Роберт Конквест: «Українських селян нищили не тому, що були селянами, а тому, що були українцями-селянами» [3].

На нараді у ЦК ВКП(б) у грудні 1932 р. з вуст Сталіна прозвучав наказ Постишеву: *«Ти, Паша, призначений туди нами у ролі Головогону (головнокомандуючого голодом) і цією зброєю зробиш більше, ніж Семен кінними арміями»*. Косіор: *«Те, що ми розгромили націоналізм, що, як слід, узялися за роботу на селі, й вирішило успіхи 33-го року...»*. М. Хатаєвич, відряджений в Україну для втілення в життя генеральної лінії партії, відверто заявляв: *«Між нашим режимом і селянством точиться нещадна війна. Це боротьба не на життя, а на смерть. Довелося вдатися до голоду, щоб показати їм, хто тут господар. Це обійшлося в мільйони життів, але система колгоспів вистояла. Ми виграли війну»*. «Ми сазнательна пашлі на голод, ібо нам нужен бил хлеб», – зізнався К. Ворошилов. Промовисті й слова Л. Кагановича про людоїдство серед українців: *«Нехай краще вони самі себе їдять, аніж вони*

будуть істи нас». Виділені фрази – справжня військова термінологія. А ще – оця, з директив і постанов: «наступ соціалізму по всьому фронті», «мобілізація», «про боротьбу з...», «особий отдел», «особое совещаніє» і т. п., – що переконливо засвідчує войовничу політику комуністичної влади проти українців [4, с. 5].

Сам лозунг «Залізною рукою заженемо людство до щастя!» мовив сам за себе. Якщо до щастя, то чому людей треба заганяти до нього примусово? Тож заганяли: нальотами, наскоками, рейдами. І справді «залізною рукою»: ковінками, сокирами, ломами, залізними гаками, заступами, нагаями, багнетами, табірною колючою проволокою, кулями. Протягом кількох місяців спеціальні комісії під керівництвом Кагановича і Молотова викачали в селян усі внутрішні фонди: продовольчий, фуражний, насіннєвий. Спершу забрали землю, прикрившись чужим словом «експропріювати», відтак – реманент, майно, зерно, далі – крупу, квасоллю, останні крихти. Хліб став зброєю. Виливали навіть вариво з горщиків, сяку-таку бевку. І це ще не сплановане винищення?!

Жорсткі й жорстокі закони і заборони призвели до того, що Україна 1932 – 33 років нагадувала морг просто неба: її кордони були підсилені армією, аби не йшла допомога. Введення паспортної системи вдруге закріпачило селян, аби ніхто не міг виїхати. Млини держава теж позакривала, щоб ніхто не молов збіжжя. Підпільно користуватися жорнами і ступками теж забороняли. Їх забирали або розбивали вщент, як і ступи, олійниці... Аби люди не могли рятуватися навіть котами й собаками, було доведено план їх заготівлі. Якби був просто недорід, то чому ж не дати людям хоч найменшу надію на виживання? Останнє зерно держава вивозила за кордон: «Примите дар от советских рабочих». Отже, *дар!* А в цей час мільйони своїх людей мерли. І в них же забирали останнє зерно, яке дехто ще тримав на посівну.

Титул Союзу РСР як найбільшого імпортера зерна був ганебним і злочинним, адже цим бажанням слави відібрано життя у мільйонів своїх людей. 1932 р. у більшості областей був небачений урожай. Деякі спиртові заводи переробляли хліб на горілку, стільки його було. Влада не робила жодного кроку для подолання голоду, а лише посилювала його. Насильницькі комуністичні перетворення

несли простим людям лише страдницькі бідування, горе і смерть. Після поїздки Кагановича в Україну всі жида перебралися до міст. Отже, рідне плем'я рятував. І це – ще не переконливі приклади продуманого людомору?!

Грузин Сталін, поляк Косіор, єврей Каганович, московин Молотов – проти України. Винищення українців вони вели сплановано, системно й послідовно. Передусім знищували наш волелюбний дух, культурно-просвітницький цвіт нації: кобзарів, письменників, учителів, попів. Далі – господарників, за ними – трударів, які не сприймали нові «порядки». А позаяк такими були майже всі, то й почалося масове знищення: мор голодом. З метою замітання слідів смертей спалювали церковні записи, реєстри актів громадянського стану.

Величезну кількість людей забирали місяці 1930-их (зокр., 1932 й 1933-го), які в той час мали неприродні назви. Напр., вересень 1932 року отримав народну назву *розбоєнь*, бо грабували комнезамівці, жовтень – *гарбузень*, бо все зерно забрала влада, залишилися тільки гарбузи, та більше побутувала назва *худень*, бо люди масово худли. Листопад – *пухлень*, грудень – *трупень*, січень – *могилень*, лютий – *людодідень*... Були й інші назви, котрі народжувалися в залежності від становища селян у тому чи іншому краї. Загалом же мені вдалося зібрати їх 18, і це – навіть більше, ніж самих місяців. Людська пам'ять тримає їх досі як ще одне підтвердження штучності голодомору [5, с. 45].

Вдалося зібрати й назви так званого їдла 1933 року, яким рятувалися українці. Декому воно продовжувало життя, а декому й прискорювало смерть. Ось дешиця цих назв: *баланда, бевка, блюваки, волок, затируха, кандьор, колзяники, коржаники, латура, ліплянці, нізчимний бориц, плескачики, припс, хмелики, чибрики, шліхта* й багато інших, що люди змушені були вигадувати їх із нічого: з *хопти, кори, з кользи (ріпаку), з осердя кукурудзяних качанів, з липового листя, зі слимаків, гнилої картоплі*... Побутували ці назви, як і самі т. зв. «страви», саме в роки голодоморів. Й вони – ще одне підтвердження штучності голодомору 1930-их років [6, с. 46].

Штучність голодоморів підтверджують мої країни, які пережили ті страшні часи. Благо, я ще встигла записати ті свідчення з їхніх вуст:

КОЧЕЛАБА Ганна Сергіївна, смт Стара Синява (Хмельниччина), 1920, с. Паньківці: «Страшний суд був! Пекло на землі! Спухлі, страшно дивитися. Збирали ракушки (черепашки) у ставку. Вода холодна, а доводилось по пояс баблятись. У 33-ому померли троє моїх братиків і батько... Їли здохлу худобу. В селі не було чути ніякого шуму, тихо. З коминів не йшов дим: не було що варити. А якщо в когось і задиміє, то туди сходилися всі, хто ще ворушився. Йшли з надією, що щось дадуть. Або й страхом, бо було, що смажили людське м'ясо...».

ШЕСТАВЕЦЬКА (Вовк) Марія Іванівна, 1923, с. Уласово-Русанівка Старосинявський (тепер – Хмельницький) р-н: «Скільки закопали людей! Багацько вигнали з хат! Таке робилося, що страх згадати! Нас розкуркулили, я поневірялась. І дядька Олександра розкуркулили, бо був трудягою. Жив у сусідніх Іванківцях. Забрало НКВД, нема по ниньки. І тітку Катерину в Теліжинцях розкуркулили, заслали в Харківці (наш район). Мама брали воду з криниці вночі прихапці, бо нам не дозволяли. Їли ми ягруст, листя, лободу. Комуністи одбирали, так виконували укази, пропивали все, наживались. Один тут за курку купив хату розкуркуленого. Я пережила голодомори, війну, Німеччину».

КРОТ Андрій Юхимович, 1928 р. н., с. Теліжинці: «Батьки розказували дещо. Зіставляв із тим, що запам'ятав, починав розуміти. Батьки трудилися, як воли, чорно працювали від зорі до зорі, а нічо' не мали. Батько, Юхим Степанович, помер голодною смертю від виснаження у березні 1946 року. Пройшов усю війну, під Берліном був важко поранений, лікувався в Сочі. Повернувся кволим, ще й їсти не було що. Батькова мати трохи підгодовувала його: щодня лишала кварточку молока, якого не вистачало на нас, онуків. А одного разу тато не дійшов до неї з роботи, сів у гайку відпочити і заляк. Голова колгоспу Яків Крот раз був виписав 5 кг гречаної лупи на суп. Другий раз тато пішов, а він сказав: «Як ти їсиш так скоро?», – і не виписав. Їсти не було що, а нас – четверо дітей, мама і тато. Їли «водяники», бо всяка бурда була на воді. Тоді

казали: «Їжте ягли». – «Які ягли?». – «Такі ягли, що без вечері спати лягли». Мама казали, що мене малого сусідка мало не з'їла. Не знаю, хто. Коло нас жила Явдоха Качурівська... На окупованих німцями територіях та й то не мерли від голоду, були картки, а свої фашисти, комуністи, стільки народу виморили!».

БЕРЕЗЮК Текля Григорівна, 1926 р. н., с. Дашківці: «Мерло багацько людей. Ми були корову продали, то купили пуд пашні, аби собі було що їсти. Померли тоді мої дід і баба. Чули, що в Іванківцях якийсь їв дітей» [7, с. 112 – 118]. І таких свідчень, як і інших доказів, пребагато.

Досудове слідство встановило беззаперечні докази того, що в 1932 – 1933 роках Сталін Й. В., Молотов В. М., Каганович Л. М., Постишев П. П., Косіор С. В., Чубар В. Я. і Хатаєвич М. М. організували та вчинили геноцид в Україні, створивши життєві умови, розраховані на фізичне знищення частини української національної групи, використавши для цього наступні механізми та способи.

Імена катів українського народу, яким досі стоять пам'ятники як знущання над пам'яттю жертв, повинні знати всі прийдешні покоління. Знати як катів. Це В. І. Ульянов (Ленін), Лейба (Лев) Давидович Бронштейн (Троцький), Л. Каменєв (Розенфельд), Г. Алфельбаум (Зінов'єв), Йосип Віссаріонович Джугашвілі (Коба, Сталін), Всеволод Балицький, Олександр Вінокуров, Генріх (Єнох) Григорович (Гершеневич) Ягода, Георгій Прокоф'єв, Станіслав Францович Реденс, Карл Мартинович (Едуард Іванович) Карлсон, Хома Акімович Леонюк, Лев Миронов (Каган), Едуард Салинь, Михайло Тимофєєв, Зиновій Кацнельсон, Яків Зельманович Камінський, Борис Козельський (Голованівський), Сергій Пустовойтов, Михайло Маркович Букшпан, Франц Семенович Друкіс, Юхим Хомич Кривець, Ізраїль Давидович Іванівський (Гібшман), Григорій Петровський, Влас Чубар, Приходько, Скрипник, Павло Постишев, Лазар Мойсейович Каганович, Кац, Станіслав Вікентійович Косіор, Мануїльський, Станіслав Реденс, Григорій Маленков, Бухарін, В'ячеслав Скрябін (Молотов), Мендель Маркович Хатаєвич, Вуль, Шепілов, Френкель, Є. Бош, Ш. Грузман, Я. Епштейн, І. Шварц, М. Рухімович, Йон Е. Якір, Д.

Лебедь і їм подібні (жирним виділено прізвища або всевдоніми партійних і советських керівників, керівних співробітників ОДПУ і ДПУ УСРР, організаторів вчинення тяжкого злочину, визнаних Апеляційним судом м. Київ 2010 р.).

За висновком органу досудового слідства, провина Сталіна (Джугашвілі) Й. В., Молотова (Скрябіна) В. М., Кагановича Л. М., Постишева П. П., Косіора С. В., Чубаря В. Я. і Хатаєвича М. М. в організації та вчиненні в 1932 – 33 роках геноциду проти частини української національної групи підтверджують фактичні дані, які містяться в показаннях багатьох свідків.

Обставини проведення насильницької колективізації підтверджують фактичні дані, які зазначені в численних показаннях.

Досудове слідство встановило, що в 1932 – 33 роках за рішенням органів влади на так звані «чорні дошки» в Україні було занесено 735 районів, сіл, хуторів, колгоспів, радгоспів, МТС, кушців і артілей, які існували в сучасних межах адміністративно-територіального поділу території областей України. Про функціонування створених більшовицькою владою загороджувальних загонів та перешкоджання в отриманні голодуючим населенням України допомоги з-за кордону свідчать численні фактичні дані.

Про застосування репресій до голодуючого населення України теж є чимало свідчень, як і про здійснення експорту збіжжя за кордон під час голодомору в Україні в 1932 – 1933 роках. Багато свідчень і фактів – і щодо обізнаності органів комуністичної влади про факти гострої нестачі продовольства для населення України та про голодування людей. Є свідчення й факти про відсутність голоду в суміжних з територією України районах Московії та Білорусі. Чимало свідчень – і про випадки й факти вчинення людоїдства і трупоїдства в 1932 – 33 роки. Безліч свідчень – про масову смертність від голоду та похідних від нього. Зібрано аналогічні свідчення щодо примусового вилучення продуктів харчування, смертності від голоду, вживання в їжу сурогатів.

Провина кожного з організаторів вчинення злочину геноциду підтверджують речові докази й архівні документи.

Справді, голод вразив і Казахстан, Воронежчину, Поволжя і Кубань. Але це ж не випадково, адже саме там компактно жили українці! Правий берег Середнього Поволжя був заселений українцями-переселенцями, а лівий – німцями-переселенцями [8, с. 5, 35]. Саме про цю самосвідомість, українську й німецьку, яка заважала владі, і говорить уже 1933 р. у службовій записці італійському послові в Москві італійський консул у Харкові Серджо Граденіго. Серед факторів, які спричинилися до такої політики, він називає: «переконавання, що «етнічний матеріал» згаданих територій не підходить до комуністичного суспільства» й «усвідомлення того, що для єдності імперії вигідно денаціоналізувати землі, на яких пробудилась українська чи німецька самосвідомість, і заселити їх переважно російським населенням». Він пророчив і майбутній стан України: «Наслідком теперішнього лиха буде російська колонізація України. Україна фактично стане краєм із переважно російським населенням». Він же називає і ймовірну кількість жертв голодомору 1930-их років: 10 – 15 мільйонів.

Офіційним даним радянської історіографії вірити не доводиться. За останніми дослідженнями, кількість жертв, невинно убієнних голодомором лише 1930-их років, становить близько 14 млн людей. Додамо ще 1-ий комуністичний урожай голодомору 20-их років – від 2-ох до 6-ох мільйонів українців, та майже 6 млн третього людомору (1946 – 47 р.). Отже, лише голодоморами комуністи знищили до 25 млн українців! *«Комуністичні мордовані винищили за 20 років в Україні людей всіх шарів української національності бл. 8 млн, з голоду в 1922 і 1923 роках вимерло понад 7 млн, вивезено з України на примусові роботи до 5 млн, разом комуністичне пекло коштувало Україні за 20 років до 20 мільйонів жертв»* [9, с. 283].

Голодомор 1930-их був першим советським голодомором в Україні і другим – за роки більшовицької політики. Якраз роки голодомору (1931 – 34-ий, а подекуди ще й 1935-ий) спровокували цілий сплеск народної творчості, який теж просто так не вигадаєш. Отже, фольклор – це факт підтвердження штучного голодомору. Жажливі потрясіння народу не могли не відбитись у його слові. Відібравши зброю, їжу, залякавши засланнями, в'язницями,

розстрілами, влада не змогла забрати дару мови і здатності творити. І слово заговорило, ставши зброєю. І слово боролось! Ті коротенькі зразки фольклору – це свідки людиновинищувальної епохи ленінсько-сталінської тиранії, бо й нині вони – неоціненні свідчення народного прозріння, свідчення страхіть, які творили сталінські сатрапи щодо українців. По словечку, по прислів'ячку, по приспівочку збиралися ці народні витвори. Вони вражають нас силою викриття і стійкістю духу авторів та носіїв фольклору. Зразки творчості про голодомори, як і людські свідчення, доносять до нащадків правду про масштаби голоду в Україні. Відходять у небуття живі свідки голодомору, та залишаються на папері сумні шедеври тих часів: народні твори про голодомор 1930-их, а також 1921 – 23-го й 1946 – 47-го років. Нині такі зразки фольклору влучно ілюструють людські свідчення, бо й самі – незаперечні свідчення злочинів сталінського режиму. Це – щось більше розпачу, але й більше віри чи відчайдушності. Це – утвердження незнищенності українського народу, його безсмертя.

1. В 33-ому году їли люди лободу.
Пухли-мерли із голоду,
Наче мухи на холоді (наче мухи на ходу).
2. Вставай, Ленін, вставай з ями:
Сталін вмести, Сталін з нами.
Тіло голе, штани в клітку –
Виполняй п'ятилетку.
3. Ой Росія ти, Росія, сука благородна,
Німцям хліб весь віддала, а сама голодна.
4. Чечевицю і горох забирають із панчох.
В селі правлять лайдаки – хай здихають мужики.
5. Мали відро бараболі і жита півпуда –
Все забрали до зернини розпрокляті юди.
6. Чи роби, чи сиди – СОЗ не дасть тобі їди.
7. Без борщу і каші – такі вжитки наші.
8. Був борщ і каша, як була нивка наша.
9. Був хліб і сіль, поки не пішли в артіль. [10, с. 14 – 114].

1932 – 33 року, «коли бракувало в Україні хліба, більшовицька влада не припиняла його експорту: вивезено відповідно 1,72 і 1,68 мільйона тонн збіжжя» [11, с. 57].

Про спрямованість злочину геноциду саме проти частини української національної групи свідчить і такий факт. Відповідно до рішення Політбюро ЦК ВКП(б) і РНК СРСР на місце виморених голодом українців в Одеську, Дніпропетровську, Донецьку та Харківську області було організовано переселення людей з Московії та Білорусі, себто влада здійснювала сплановану заміну етнічного складу сільського населення в Україні.

Масову загибель людей в Україні в 1930-их, особливо у 1932 – 33 роках, внаслідок настання смерті від голоду, виснаження, недоїдання та похідних від них хвороб підтверджують висновки судово-медичних експертиз, проведених за архівними документами щодо реєстрації смертей.

За матеріалами кримінальної справи провину Сталіна, Молотова, Кагановича й інших зазначених вище осіб в організації та вчиненні геноциду в Україні в 1932 – 1933 роках підтверджують і речові докази, архівні документи, які свідчать про виконання на місцях рішень вищого керівництва більшовицької партії. Злочин геноциду в Україні підтверджують і речові докази та документи, які свідчать про здійснення експорту збіжжя з країни в 1932 – 1933 роках.

Масштаби голодомору досі важко усвідомити. Вимерли цілі села, райони, особливо східні та південні. Їх заселяли родинами з інших республік (переважно московитів), що нагадувало окупацію, підкорення окупованих територій. Що голод 1930-их років (і не лише цей!) був спланованим, та ще й помстою, стверджують і дослідники та історики. Напр., В. Ушкуйник: *«Цей розгром України був запізнілою на тисячоліття помстою хозар їх споконвічним ворогам, князь яких, Святослав, так жорстоко розгромив їхню країну»* (965 р.).

Подібних фактів на підтвердження голодомору як геноциду є безліч. Ним є кожне свідчення людини, яка пережила той жах або, не доживши до цих днів, оповіла про пережите своїм дітям чи

онукам. Усі ці й інші факти дають повні підстави визнати, що це був справжній геноцид української нації. Саме – нації.

Крім цього, досудове слідство отримало документальні підтвердження подій в УСРР під час голодомору, які засвідчені в доповідях італійських консульств у Харкові, Києві, Одесі, Ленінграді й посольства у Москві за 1932 – 35 роки. Зокр., у повідомленні італійського консула у Харкові Серджо Граденіго Посольству Італії у Москві «Про голод і українське питання» від 31 травня 1933 р. № 474/106 вказано: *«Голод і далі шаленіє і нищить людей, і просто неможливо збагнути, ... як міжнародна преса може спокійно спостерігати масове вбивство, яке організував радянський уряд. Нема жодного сумніву в тому, що це голод штучний і спеціально створений для того, щоб «провчити селян»»*.

Конвенція ООН «Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства» від 26 листопада 1968 року, ратифікованою УСРР 25 березня 1969 р. (ст. 1), передбачила, що геноцид – це караний злочин, навіть якщо ці дії не вважають порушеннями внутрішнього законодавства країни, де були вчинені (ст. 1 Конвенції) [12, ст. 1].

Перевіривши викладені в постанові органу досудового слідства фактичні обставини справи, апеляційний суд на підставі аналізу й усебічної оцінки зібраних у ній доказів в їх сукупності, зазначив про доведеність та обґрунтованість викладених у постанові висновків про злочин, який вчинили Сталін Й. В., Молотов В. М., Каганович Л. М., Постишев П. П., Косіор С. В., Чубар В. Я., Хатаєвич М. М. і який правильно кваліфіковано за ч. 1 ст. 442 КК України як геноцид частини української національної групи.

Зібраними органом досудового слідства фактичними даними підтверджено, що організований і вчинений Сталіним (Джугашвілі) Й. В., Молотовим (Скрябіним) В. М., Кагановичем Л. М., Постишевим П. П., Косіором С. В., Чубарем В. Я. і Хатаєвичем М. М. злочин геноциду був спрямований не проти представників інших національностей, які теж постраждали від голодомору 1930-их років, але в набагато меншій кількості, ніж етнічні українці, а саме: проти частини української нації.

Орган досудового слідства (СБУ) встановив, що ідеологом, замовником і організатором голодомору в Україні в період 1932 – 1933 років як засобу вчинення злочину геноциду, був Сталін, який відігравав керівну і ключову роль у плануванні злочину, формуванні механізму його вчинення і контролю за його здійсненням. Як Генеральний секретар ЦК ВКП(б), якому підкорялося Політбюро, Сталін був ініціатором усіх принципових партійних рішень з організації голодомору в Україні.

Доведено, що параметри українського голодомору відповідають вимогам положень Конвенції 1948 року. Орган досудового слідства встановив спеціальний намір Сталіна (Джугашвілі) Й. В., Молотова (Скрябіна) В. М., Кагановича Л. М., Постишева П. П., Косіора С. В., Чубаря В. Я. і Хатаєвича М. М.: знищення частини саме української (а не будь-якої іншої) національної групи і об'єктивно довів, що цей намір стосувався саме частини української національної групи як такої.

Причини і мотиви вчинення злочину геноциду (придушення національно-визвольного руху українського селянства та недопущення побудови незалежної української держави), питання про те, де (територія України) і коли (1932 – 33 років) було вчинено злочин, теж знайшли своє підтвердження у матеріалах справи. Голоду як такого не було б, якби Україна була незалежною і якби мала рідну, українську, владу. Нині ж, на думку д. і. н. С. Кульчицького, «знання пов'язаних із голодомором подій не може не привести до переосмислення всієї історії XX століття. Хоч який він болісний, цей процес переосмислення, але він позбавляє людину засвоєних із дитинства фальшивих догм...».

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія, 5-а книга Мойсеєва «Повторення закону», 28, 53 – 55.
2. Голодомори в Україні у XX столітті: Навч. програма / Авт.-уклад. О. І. Неживий. К.: МАУП, 2005.
3. Конквест Р., Жнива скорботи: Радянська колективізація і терор голодом // Дніпро. 1990. №1.

4. Сердунич Л., Вустами правди і болю (Фольклор періоду голодоморів). Хмельницький: Видавництво Сергія Пантюка, 2009, 2010, 120 с.

5. Сердунич Л., Барва смерті – 33-ій (Статті, власні художні твори, свідчення, фольклор про голодомори). Хмельницький: Хмельницька міська друкарня. 2004, іл.

6. Сердунич Л., «Барва смерті – 33-ій». Там само.

7. Сердунич Л., «І слово боролось» (Український фольклор періоду голодоморів; статті та художні твори авторки про голодомори в Україні). – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2018. 140 с., іл.

8. Голодомори в Україні у XX столітті: Навч. програма. Там само.

9. Гальчевський Я., Проти червоних окупантів. Кам'янець-Подільський.: ПП «Медобори-2006», 2011.

10. Сердунич Л., Вустами правди і болю (Фольклор періоду голодоморів). Там само.

11. Сергійчук В., Як нас морили голодом. Вид. 3-є, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М. І. 2006.

12. Конвенція ООН «Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства» від 26 листопада 1968 року.

Сердуніч Л.А.,
(сmt Стара Синява, Хмельниччина)

СВІДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦІВ ГОЛОДОМОРІВ НА СТАРОСИНЯВЦІНІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Голодомори, штучно створені людьми, суттєво різняться від тих, які були створені природними чинниками. Голод від давньоюдейських часів і до розквіту комуністичної системи був методом управління суспільством. Організатори голодоморів у XX сторіччі мали досвід своїх попередників, які прямими погрозами давнім юдеям (про це читаємо у Біблії) винищували їх голодом і людодством за непослух богів, а точніше – за непокірність владі. У біблійному зверненні до юдеїв (п'ята книга Мойсеєва «Повторення закону», 28, 53-55) говориться: «І будеш ти їсти плід утроби своєї, тіло синів своїх та дочок своїх» [1]. Це звідти, як стверджують дослідники, і йде публічно-прихована нищівна природа всіх голодоморів.

Жертвами голодомору 1930-их років в Україні стали від 7 з половиною до 10 млн, за іншими дослідженнями – до 14 млн людей. Точних даних нема, позаяк матеріали перепису населення 1937 р. влада знищила. І саме стільки (13 млн) людей не вистачало в Україні після перепису 1937 року. Приховане Сталіним справжнє число жертв підтверджує факт геноциду. Протягом 10 років: з 1929 по 1939-ий – населення України не лише не зросло, а й значно зменшилося. Знаючи причину цього, рябий люцифер зажадав повторного перепису, сподіваючись, що Статистичне управління здогадається, чого він хоче. Результат виявився тим самим: не вистачає 13 млн осіб. Тоді Сталін просто дописав їх. Ціла чортова дюжина. Сталінська дюжина! Хай це число не видасться перебільшеним, позаяк це – лише прямі втрати, і на цей час воно – найправдивіше, хоч може й зростати завдяки детальнішим дослідженням. Від голодомору загинуло дуже багато молоді, котра могла залишити потомство. Однак точного числа жертв голодомору 1930-их уже не буде, адже нині свідчать переважно діти війни, які

пам'ятають про нього з оповідей батьків. У кращому разі свідчать діти голодомору, яким на початку 1930-их було 4 – 8 років, тож відновити точну кількість померлих і всі імена жертв просто неможливо.

Перепис населення, проведений на моїй Старосинявщині у грудні 1926 р., зафіксував у р-ні 50,7 тисячі людей. До кінця 1932 р. населення району зросло до 52,2 тисячі. Це число було найбільшим за всю історію краю. Та спланований голодомор і репресії змінили ці числа. Перепис 1939 р. підтвердив неухильне зменшення кількості мешканців Старосинявського району. На той час тут жило 49,9 тисячі осіб. А після визволення від німців у районі було 36,8 тис. людей, що на 25% менше порівняно з 1939 р. Станом на 1 січня 1946 р. кількість населення району збільшилась до 42,3 тис., 1950 року – 43,8 тисячі. Далі став переважати зворотній процес. Перепис 1959 р. зафіксував у районі 43 тисяч осіб, 1970 р. – 39,2 тисячі, 1979 – 33 тисяч, 1989 р. – 28 тисяч. Перепис 2001 р. зафіксував 25 тисяч людей. Приблизно такою самою була кількість населення на цій території 170 років тому, за кріпацтва.

Найінтенсивніше населення Старосинявського району зменшувалось у 1960 – 80 роках, коли розвивалася промисловість і міста мали потребу в робочій силі, а народжуваність скорочувалася.

Значно погіршив генофонд нації голодомор 1930-их, повністю знищивши окремі родини, а то й весь рід. І тому тепер у нас нема носіїв багатьох прізвищ. Пізно ми заповзялися досліджувати цю болючу тему: багато свідків відійшли у небуття. А заборона теми голодомору призвела до того, що тепер нема єдності щодо кількості жертв: дані не точні, щороку менші. Напр., в Іванківцях (є свідчення) померло 672 людини, а друковане джерело пише про 41 особу. У моїх Теліжинцях, за підрахунками сучасних мешканців, жертвами голодомору 1930-их стали понад 80 осіб, встановлено 75 імен, з-поміж них – 2 жертви голодного 1946-го. На жаль, і в районній книгозбірні списки далеко не повні: 64 (59) жертв із Теліжинців, де 64 – «встановлено згідно свідчень», а 59 – «заг. кількість згідно архівних документів». Дехто наводить число померлих у районі від голодомору: близько 7 тисяч людей. Нерідко завдання виконують діти або онуки тих, хто чинив мор, тому

виконують його «для галочки». А свідчення – це чи не єдиний і найточніший документ, котрий підтверджує голодомор як геноцид українців.

ЧУКАНЬ Мотря Панасівна, 1918, с. Дашківці: «Як це страшно згадувати! Голод я запам'ятала добре, бо мала вже 15 років. Висохла на скелет. У сім'ї всі попухли. Але я ще й ходила на норму, полола бараки. Щоб не я, то всі вимерли б. Приносила барачків, котрі напрориваю, варила їх, їли гичку. Свині такого їдла не їли б зараз. Гречану полову мололи на жорнах і парили окропом, бурякове насіння мололи. Їли хопту. Вдома всі лежали попухлі. Людям було ще гірше. Було, що вся сім'я вимирала, рід зникав. Як зараз бачу: йде жінка, на дорозі впала і більше не встала. Везуть на кладовисько, а не знаємо, кого: підвода раз за разом торохтіла. А яку тернову хустку виміняла я за 8 барачків! Люди поїли котів, собак. Їли з річки черепашок, прямо коло річки смажили і там же їли, щоб дорогою ніхто не забрав. В Іванківцях був такий Бурлачук. Чули, що з'їв свою дитину... Ще був людоед Заграйчук. Він заманював людей до себе, різав і варив. Нічо' їм не було за те. Хто тоді дивився за цим? У війну ще й старостою був. Але здох собачою смертю... Тепер не знаємо, де ті братські могили, все зрівняли з землею» [2, с. 10].

КРОТ Андрій Юхимович, 1928, с. Теліжинці: «Батьки розказували дещо. Зіставляв із тим, що запам'ятав, дещо починав розуміти. Батьки трудилися, як воли, чорно працювали від зорі до зорі, а нічо' не мали. Батько, Юхим Степанович, помер голодною смертю від виснаження у березні 1946 р.. Пройшов усю війну, під Берліном був важко поранений, лікувався в Сочі. Повернувся кволим, ще й їсти не було що. Батькова мати трохи підгодовувала його: щодня лишала кварточку молока, якого не вистачало на нас, онуків. А одного разу тато не дійшов до неї з роботи, сів у гайку відпочити і заляк. Голова колгоспу Яків Крот раз був виписав 5 кг гречаної лупи на суп. Другий раз тато пішов, а він сказав: «Як ти їсиш так скоро?», – і не виписав. Їсти не було що, а нас – четверо дітей, мама і тато. Їли «водяники», бо всяка бурда була на воді, ріденька. Тоді казали: «Їжте ягли». – «Які ягли?». – «Такі ягли, що без вечері спати лягли». Мама казали, що мене малого сусідка мало

не з'їла. Не знаю, хто. Коло нас жила Явдоха Качурівська... На окупованих німцями територіях та й то не мерли від голоду, були картки. А свої фашисти, комуністи, стільки народу виморили!» [2, с. 12 – 13].

СЕРДУНИЧ Ганна Миколаївна, 1931, хутір Дашківський:
«У голод померли дві мої сестрички. Бідили ми дуже. Мама багато розказували про голодовку, як мучилися. Ми весь час просили «гаму». На хуторі не мерли так, а в Дашківцях дуже (це був один колгосп), бо там не всі записались до нього. В нас усе здавали, що вимагали. А голод 46-го року я вже дуже добре знаю. Їли акацію, перебили котів і собак. Лободу їли, гнилу бараболлю. Почали красти в колгоспі. От звідки почалися крадіжки в держави: своє забирали» [2, с. 18].

КРОТ Ганна Василівна, 1929, с. Теліжинці: «П'ятий рік мені йшов у 33-ому, а пам'ятаю: їли річкових черепашок і черепах. Їх колись було багато в піску коло річки, тепер нема. Скубали і варили всіляку траву. Липове листя рвали, набивали ним мішки, сушили, потім перетирали на порошок або парили в банях у печі, щоб було м'яким, і мама пекли такі лип'яники зелені на воді. Від них аж блювати хотілось, але що ж, як не було що їсти. Зимою було ще гірше. Я ходила в ясла, то щодня старалася щось принести, сама все не здала. А в яслах на стіні висів великий портрет Сталіна. 1932 року помер від голоду татів батько, Тодор Гончарук. Тітка Меланка жила на Полтавщині, то казала, що перед 30-ими роками там був музей про голодовку, яка була 1921 року. Його закрили десь у 30-их роках. Через голод і смерті почалися пошесті, багато людей позаслабали на тиф, я тоже. Дуже поширилася вошивість. Голод – не тітка...» [2, с. 15].

БУЧКО Лідія Петрівна (1925 – 2017), с. Теліжинці:
«Активісти били, якщо хтось намагався приховати хоч маленьку частинку продуктів. І не було ж де ховати. Двоє-троє приходили вночі і вдень, брали все. Тим, хто важко працював у колгоспі, давали баланду. Сторожі-активісти не дозволяли збирати навіть залишені в полі колоски, городину. Примушували йти в колгосп, шукали тих, хто ховався, і змушували працювати. За вказівкою влади грабували людей, а коли ті вже спухлі лежали вдома, то

припиняли ходити. У Теліжинцях найбільше помирали з голоду навесні й у жнива. З'їли хліба – і помирали. На сиріт ніхто й уваги не звертав, хто з них зумів вижити, то ходили по хатах, просили їсти, грабували. А не голодували активісти села Кость Качуровський, Тихон Лисюк. У кого була корівка (їх було дуже мало), той не голодував. Родичі допомагали один одному. В їжу вживали лободу, кропиву, свиріпу, листя агрусу. Їли равликів, черепах, воронячі яйця, пташенят... Торсінгом у нас називали обмін золота на продукти. Тоді 82 людей померло у селі. Влада забрала наш урожай, а керівники держави винні в загибелі стількох людей. Я всім розповідаю про ті страхиття...» [2, с. 17 – 18].

ШЕСТАВЕЦЬКА (Вовк) Марія Іванівна, 1923 р. н., с. Уласово-Русанівка: «Скільки закопали людей! Багацько вигнали з хат! Таке робилося, що страх згадати! Нас розкуркулили, я жила то у Вінниці, то тут, поневірялась. І дядька, Олександра Шеставецького, розкуркулили, бо був трудягою. Жив у сусідніх Іванківцях. Забрало НКВД, нема по ниньки. І тітку Катерину в Теліжинцях розкуркулили, заслали в Харківці (наш район). Мама брали воду з криниці вночі прихапці, бо нам не дозволяли. Що їли? Ягруст, листя, лободу. Свої одбирали, так виконували укази, пропивали все, наживались. Один тут за курку купив хату розкуркуленого. Я напіваоляска, пережила голодомори, війну, Німеччину» [2, с. 15 – 16].

Сумні словесні спогади залишила своїм дітям Соломія Тодорівна Постернак (Гончарук), 1914 р. н., з с. Теліжинці. Ними поділився її син

ПОСТЕРНАК Петро Іванович, 1952 р. н., смт. Ст. Синява: «Мамин батько, дід Тодор, 1932 року помер. Мама – Соломія Тодорівна Постернак (дів. – Гончарук), 24.08.1914 р. н.. У війну мама евакуювалась на Поволжя, бо була активісткою. Батько мій – Іван Пантелеймонович Постернак (21.01.1913 – 24.07.1988), родом із Пиляви. Казав, що в Теліжинцях ще не голод, ось у Пиляві був голод!.. Мама казали, що в голодомор нас рятувала тітка Лукія (чоловік її – Гжесь (Григір) Крот), доки в неї вночі не вкрали корову, завели в гайок і зарізали» [2, с. 16].

ВАСИЛЕНКО Євдокія Мусіївна, 1925 р. н., с. Паплинці:
«Пам'ятаю все! Кілька років дуже трясли людей, забирали все до зерниночки, до нитки. А потім почався голод. Був такий чоловік, що їв дітей, Петро, по-вуличному Лук'янчук, бо батько звався Лук'ян. Петрова донька ходила вулицями і заманювала дітей: «Іди до мене, в мене такі гарні сливки». І нема. Там дитина пропала, там. Раз пішли ті, в кого пропали діти, до нього. В мисках холодець, а в ньому маленькі дитячі пальчики. В баняку посолені стегенця, посмалені голівки. Його забрали і все, не чути досі. Донька залишилася сама. То люди ще й жаліли її, давали їсти. Пізніше працювала секретарем сільради. Ох і злющою була, поплакали ще від неї! Чи то від людського м'яса та ненависть? Рід їхній зупинився... Їде, як бачу, грабарка (великий віз) із мерцями. Ноги висять, белембаються, з них вода скрапує – опухлі були. Йдемо ззаду воза, а вздовж поскрапувано. «То ноги плакали», кажемо... Яюсь іду, а в рові, бачу, лежать напівмертві люди. Чую, тоненький голосочок безсило: і-і-і... Дівчинка хлипає, тягнеться ручкою до трави, не може зірвати. Йду назад – а ручка вже залякла... Хто не з'явився у школу – так і знали: помер або батька забрало НКВС. Пішли ми до однокласника – Жур (чи Жмур). Мати каже: «Чого прийшли?». – «Бо в школу йому треба». – «То забирайте його». А він лежить уже мертвий. І голісінький, на соломі, на землі, тільки в штанцях. Везли в яму, чути було, як у ній стогнуть... Яюсь зайшли до нас трясати. З собакою. Питають нас, дітей: «Де батько м'ясо заховав?». А братик випалив: «У собаки під хвостом». Вони прийняли це як жарт або грубощі. А справді так і було. Мама вмить почорніла! Бо якраз перед тим мама закопали м'ясо тут же, в кімнаті, замастили глиною і присипали соломкою. А пес і сів на те місце, над м'ясом... У нас ще корова була, яюсь не забрали. Восени 1932 р. батько закопав бараболю на березі, і нічого їй не завадило... Склянка молока і одна картоплина було на цілий день. Ще сусідам давали молоко. Ходили чужі, міняли одяг: за відро бараболі – кожух» [2, с. 11 – 12].

КОЧЕЛАБА Ганна Сергіївна, смт Стара Синява, 1920, уродженка с. Паньківці: «Страшний суд був! Пекло на землі! Спухлі, страшно дивитися. Збирали ракушки (черепашки) у ставку.

Вода холодна, а доводилось по пояс баблятись. У 33-ому померли троє моїх братиків і батько... Їли здохлу худобу. В селі не було чути ніякого шуму, тихо. З коминів не йшов дим: не було що варити. А якщо в когось і задиміє, то туди сходилися всі, хто ще ворухився. Йшли з надією, що щось дадуть їсти. Або й зо страхом, бо було, що смажили людське м'ясо...» [2, с. 19 – 20].

МАЗУРЕЦЬ Філімон Семенович, 1924 р. н., Стара Синява:
«Ми жили коло кладовища, бачили, як багато людей звозили туди, як матері носили в ряднах померлих дітей. Чому був голодомор? Восени 32-ого було недовиконано план хлібозаготівлі. Ходила бригада з 5 – 7 чол. із залізними палицями. Ми мали 60 соток городу, воза, гарбу, які батько здав у колгосп першим. То ми й вижили. Було двоє дітей: я і Микола, 1922 р. н., а в сусіда багато дітей. Явдошка була з 1923 р. н., то Маріка посадила її на хустину з квасолею. А хтось із бригади помітив (я їх знаю: Камінний, Приступа, який сам себе називав: «Я – світло села!»). Їх боялися. Йде бригада, то страх: усі від них ховались. Навесні 33-го дуже довго йшли дощі, люди не мали що посадити і що їсти. Спасали нас жорна і ступа, руки-ноги і воронята з гнізд. Росла лобода, з неї мати щось пекла. Була в нас корова, яка у квітні втелилась. Молоко я носив жидам. Візьму 2 пляшки і босим біжу. Жиди нас не любили, казали: «Ой, мужик... Фу! Свиня!». Жидів у Синяві було більше, як нас. Несу те молоко, щоб щось дали, бо жиди не голодували. У 33-ому навчання не було, бо не було що їсти, багато було спухлих. Ноги – як валянки, спухлі. Наші жорна побили, але батько скрутив їх дротом і знов мололи. До нас навіть люди йшли молоти, кожен давав за це пригорщу муки чи зерна. Потім хтось доніс владі. Коли вже почали пекти коржі, багато людей помирало теж. Якби ж то було знаття, що треба давати дітям по трошки. Я з мамою раз йшли виміняти хустку на їдло і бачили, як дикий кабан вирив яму, в якій неглибоко була закопана людина, гриз ногу... В 33-ому заклали могилами все кладовище, аж до дороги [2, с. 11].

ПАНЧУК Поліна Савівна, 1944 р. н.: «Мій тато, Сава Гнатович Купчишин, 1891 р. н., казав, що вже зима йшла, а нічого їсти не було, лишилось відро пшениці. Прийшли буксирники і ту забрали. З хати вигнали і поселили з Юхимом Польовим в одну

хату, але Гнат Роздорожний поміг нам... Як викидали з хати, то маленького Сірожку, брата, голим посадили на сніг. Голодували ще й у 35-ому році. Тато сказав: сфотографуємось, може, помремо, то це все, що лишиться від нас» [3, с. 89].

КУПЧИШИН Володимир Маркович (1941), уродженець Теліжинців, м. Вінниця: «1946 р. розкопували кагати зі старою картоплею, а вона була білою, наче крохмаль. Їли листя липи, лободу. А в нас була корова, то вона рятувала. Та й у 40-их уже менше тиснули, не забирали так, як у 30-их. Знаю, що мало було насаджень, бо за фруктові дерева були великі податки» [3, с. 90].

КРОТ Катерина Юхимівна (Дорошук), 30 березня 1940 р. н., кол. смт Стара Синява: «На моїй пам'яті – голод 1946-го і 47-го років у рідних Теліжинцях. Вже сама пам'ятаю, як хотілося їсти. Мама пекли нам лип'яники: це такі зелені млинці з липового листя. Ми ті липи обшморгали всі знизу. Їли млинці з гнилої бараболі. Я все хвалила їх мамі, що дуже добрі, така була голодна. Ту гнилу бараболю збирали на полі. В 46-ому спух із голоду тато. Прийшов з війни важко поранений, дуже ослаб. Ходив у «село» (бо ми жили на садибах), до матері (баби Саврони) за кружкою молока. Пам'ятаю, лежав на печі дуже слабкий. А навесні, у березні 1946-ого, тато помер, не дійшовши за тою кружкою молока» [3, с. 90].

ГОНЧАРУК Леоніда Миколаївна (Панчук, 1936 – 2011): «Це вже в 1940-их роках було. За гайком ми з сестрою Мілеєю жнемо колоски, сушимо на печі, на жорнах мелимо. Прийде активіст (знаю, але не буду казати, хто), водою залле вогонь у печі, а діти голоднісінькі лишилися. Всі знали, що його треба боятися. Дивився, щоб хоч ніхто колосочка на полі не підняв. Думаю, що йому ніхто й не побажав: «Царство небесне»...» [3, с. 116].

ДУНЕЦЬ Іван Михайлович (1925 – 2018), колгоспник:

– Під час голоду жив на Миколаївці, я звідти (сусідне з Теліжинцями село. – *Автор*). Влада забирала все. Нас було п'ятеро в батьків. Голодували не гірше сусідів, бо мали корову. Вона нас і спасала. Їли водяні черепахи. Мама висівала гречану полову, додавала липу і пекла хліб. Ми той хліб у молоко вмочали і їли. Мерзлу бараболю в полях шукали, рвали лободу. Мама помагала ще й сусідам склянкою молока. Батьки робили в колгоспі, то раз на

день там давали баланду, мама приносила додому. Сільські активісти шукали по хатах усе, що можна було забрати. Нічо' не сховайш. Забирали продукти, подушки, перини, одяг. Поля охороняли сторожі, якщо кого зловлять, то за колоски били. В тому, що людям зробили такий голод, винна була влада [3, с. 89].

ПАНЧУК (БУРБЕЛЮК) Людмила Миколаївна, колгоспниця, 1937 р. н.: «В 1946 і 47-ому теж був голод. Ай бідили! Мама нащипає колосочків, потре, зварить якогось нам кулешу. 'Буня пекла коржі з барачиння. Я так чекала, поки спече. Помастити нема чим, а те їдло так смердить... У 46-ому влада так само забирала все в людей. Якийсь Ємець із Бабина, шо був по налогах, забрав теля з хліва, бо мама не платила податків: не було чим. Я плачу, біжу до мами в канцелярію. Люди відвоювали – віддав-таки те теля. Палити теж не було чим. Вислужувались і свої комуністи-активісти: церкву розібрали, книжки попалили...» [3, с. 86].

КРОТ (дів. – П'ЯТАК) Палажка Омелянівна (1908 – 2010), с. Теліжинці: «Я тоді жила в Русанівці. Голова зробив голод... Збирали черепашки в ночви, вони пишть, але їмо... Такий голод був! Так люди мерли! Ше й самі мали копати яму, та й туди його. Всіх у яму закидали, як ломак. Якщо було в кого яке радно, то в радні несли... Братики мої померли. Тата в жолобі поховали, та й все життя сняться мені: в чому ти мене поховала? В тому, що коні пос... (Плаче. – *Авт.*). Моя корова калічкою була, лежала, то її не забрали. Я її лежачу доїла. Так і вижили. Біда була велика!» [3, с. 87].

СЕРДУНИЧ Андрій Микитович, 1924, с. Дашківці: «У нашій родині помер від голоду батько, Микита Андрійович. Я був малим, а не можу забути те стахіття. Страшно було дивитись на людей, які пообпухали. Помирали цілими хатами, як у Микити Леськова, Захара Березюка. Голод зробили комуністи. Приходила вказівка на сільраду. Там збирали буксирну бригаду. До неї входило 15 – 20 осіб. І згори наказували: «Забірають всю! Вплоть до печьонного». Тобто навіть коржика не лишати в печі. З нашої хати все винесли, хату розшили, клуню розібрали. Робили що хотіли» [3, с. 115].

ТИЩУК Ганна Феофанівна (дів. – Поворозник), 1935 р. н., с. Теліжинці: «Жили ми в Бабині. Мій батько, Феодосій

Поворозник, возив мерців. За це давали йому 100 грамів хліба на день. Звозив в одне місце... В Теліжинцях на тому місці, де закопані померлі в голодовку, ми в 90-их роках поставили великий хрест. Мій покійний чоловік, Федь Тищук, родом із Теліжинців, розказував, що ходив із сестрою на Іванківщину збирати горох. А треба було йти через річку кладкою, навпроти кар'єру. Тільки перейшли на той беріг, як із кар'єру вискакують чоловік і жінка, такі довгі, худючі, аж страшні, до тички прив'язаний серп. Стали бігти за ними. То вони вскочили вбрід у річку і втекли. А були б постинали їм голови тим серпом. В Іванківцях, чули, мати з'їла дитину...» [3, с. 115].

ПОЛЬОВА (КРОТ) Лідія Кирилівна, 1929 – 2013: «Ай набідилися люди!.. З'їсти нема чого, вкритись нема чим, голодно і холодно. Мама казали: «Лягайте, діти, спати, може, не так буде хотітись їсти». А спати теж біда, холодно, аж сніг на стінах. Мама вранці зі стін на печі зішкрябувала миску снігу. Нас було 4 малих дітей, усі спали на печі. Пригадую, прийшов до нас родич, Степан Кручок (він помер від голоду 1946 року), просить: «Дай, Катеринко (це мама), шось їсти, бо я коло коперації вкрав 2 барабольки, саме привезли в колгосп, то вже з'їв. А так хочу їсти!». Мама шось дадуть, як не було тата, бо тато сварилися: своїм дітям нема... Мерли люди, але не знаю, хто. В Іванківцях, чули, жінка з'їла свою дитину. Ніхто її не судив» [3, с. 86].

КИЦУН Петро Семенович (1930 – 2018), с. Уласово-Русанівка: «В кого була корова, ледь зводив кінці з кінцями. Молока не всім припадало, бо не було чим годувати її. 1933 рік найбільше забрав людей у Чехах, Цимбалівці, Бабині, Іванківцях, Паплинцях, Лисанівцях і Пиляві. В Бабині померло дві третини села: 811 людей, у т. ч. 200 дітей. Але при відкритті пам'ятного знака голова села навіть не назвав ні цього числа, ні винуватців голодомору. У моєму селі від голоду померло порівняно небагато, бо люди задалегідь уміло приховали збіжжя від пограбунку. У сусідстві з нами жила родина Микити П'ятака. Одного ранку він побачив біля грядок лежачого горілиць напівживого чоловіка, який тримав у руці біля рота стебло цибулини. Він негайно пішов у сільраду і заявив про це голові, Д. Скотенянцеві. Той прийшов до

непритомного. Коли заговорив до незнайомця, він розплющив очі і рукою наблизив стебло цибулі до рота. «Перевірю, чи живий, – сказав голова, взутий у військові ялові чоботи, і стрибнув нещасному на живіт. Наказав господареві вивезти покійника на кладовище, пообіцяв ввести до списку на отримання у колгоспній коморі одного фунта (410 г) хліба. Одним із 14 мільйонів жертв голодомору був 25-річний син бабинського попа Іван, батька якого вивезли в Сибір. У Синяві, розповідали колишні медпрацівники Гавриш і Красій, голодні, аби вижити, йшли в лікарню. Але на ніч її закривали. На ранок 2 – 3 людини під лікарнею лежать мертві. Їх кудись вивозили, потім викопали біля лікарні яму, там складали і ледь присипали землею. Пізніше НКВДисти теж звозили туди розстріляних людей. Кажуть, там не менше 500 – 600 жертв лежить. І ні горбочка землі. Тепер там пустирище, а був ще й танцмайданчик. Ганебно, що й зараз прокомуністичні сили, які відчувають ностальгію за минулим, досі перекручують правду про голодомор та інші злочини совєтської системи. Світова історія не знає голодоморів, крім нашого. Мета була одна: винищити українську націю» [4, с. 116 – 117].

ПОДЗИГУН Надія Потапівна, колишня бібліотекарка, родом із с. Мисюрівка, 1937 р. н.: «У моїх батьків було 9 дітей. Знаю, що зарізали телицю і так спасли сім'ю. У школі мені часом давали якогось млинця, бо я робила дітям завдання. Мама виміняла праску за пригорщу пшона. А в 46-му була сильна злива, забрало посіви, ну але це ж не кругом, тому це теж був штучний голод. І в нас уже була корова, то було легше».

КУЦЬ Василь Дем'янович, 1926, кол. голова Пилявської сільради, с. Миколаївка: «От було!.. Якби не Президент В. Ющенко, то ще не говорили б про цю трагедію. Це геноцид був! Ми їли коріння з рогози. Ловили в річці і смажили черепашки (скойки). Тато вночі ставив сітку, було, півмішка риби принесе. Продавали в Пиляві жидам (жиди чогось не голодували). Трохи крали з млина, ми жили коло млина. Посилали мене. В Пиляві було три колгоспи: ім. Молотова (казали: «жидівський», бо входила вулиця, де жили самі жиди), ім. Жданова і «Зоря соціалізму». А в Миколаївці був колгосп «Радянське село». Трясли комнезамівці (комітет

незаможних): Мусій Гриневич, Франц Скаржинський і Янко Йосипович Шпак. З райкому був присланий жид Коган, очолював цю групу, ходив із комнезамом. У нас забрали прядиво. Була корова, тому ми й вижили. Але померла сестра Ганя. Потім народилася ще сестричка, назвали Ганею. І ця Ганя померла» [4, с. 117].

...І так у кожній розповіді моїх краян: свідчення про грабунки, людоїдство та трупойдство. Однак влада приховувала це. Крім того, у зведеннях ще й применшувала числа смертності. У листопаді 2003 року Хмельницьке обласне радіо повідомило, що в області було зафіксовано 71 випадок людоїдства і 9 – трупойдства. Насправді ж ці цифри стосуються 2-ох – 3-ох районів, але не всієї області. Бо майже в кожному селі був такий випадок, і не один. А що трупи їли – то й не злічити. Про це – у свідченнях, наведених вище і далі.

БЕРЕЗЮК Текля Григорівна, 1926 р. н., с. Дашківці: «Мало що пам'ятається, але знаю, що мерло багацько людей. Ми були корову продали, то купили пуд пашні, аби собі було що їсти. Померли тоді мої дід і баба. Чули, що в Іванківцях якийсь їв дітей».

СОБУР Микола Васильович, 1928 р. н., с. Красносілка: «У Щербанях ще є та жінка, котра їла дітей. Її були зловили, засудили на 2 чи 3 роки тюрми. А за крадіжку судили на 5 – 7 років».

ГОРДОВА Ганна Тодорівна, 1930, с. Сьомаки: «У Щербанях була Югина, вона зіла свою дитину, а двоє залишилося. Власть водила її селом, та й все, відпустили. За жменю колосків була гірша покара. А людина для влади ніщо не значила».

ЧУКАНЬ Мотря Панасівна, 1918 р. н., с. Дашківці: «Чула, що в Паплинцях чоловік порубав своїх дітей, варив драглі з них. Міліція приїхала, забрала його в Синяву. А ще був Ярема, він теж здурів, не знав, що робив. Двоє дітей своїх зів і все їдно помер».

Психіку людей було доведено до таких мутацій, що мати з'їдала рідну дитину. До якої ж межі, до якого стану треба було довести розум і чуття! Світова історія голоду подібних випадків не знає!

Моє дитинство припало на 1960-і роки. Проте й тоді, через 30 років після голодомору, збереглась ота набута «в голодовку» звичка, котру передавали без науки: їсти калачики, паслін, дикий квасець, бруньки вишні, липи, цвіт акації, медунки, бузку, печені цукрові буряки, зелепухи вишень, черешень, абрикос, крейду, гризти припічок. Черепашки ми вже не їли, але вишукували їх. Досі у мовленні селян збереглися слова, народжені або відроджені в часи голодоморів, на предмет їжі: *бурда, марципани, баланда, маторженики, вишкребки, пляцик, бовтанка, фрамуга, підпалок*; та на означення «приготувати таке-сяке їдло з нічого»: *спартолити, змантулити*. Тоді ж народилось і слово *голодовка*. Саме «голодовка», а не «голод», бо це був не просто голод. А ще – *контракція*, яке жило на вустах кожного селянина до 1990 р., до нашої незалежності, аж поки не перестали забирати в людей картоплю «на поставку» державі.

«За даними різних джерел, в Теліжницях у 1932 – 33 роках померло голодною смертю близько 102 осіб. На сьогодні встановлено імена 64-ох. Мартиролог укладений на підставі поіменних списків жертв голодомору 1932 – 33 років, складених Старосинявською селищною радою. Поіменні списки зберігаються в Держархіві Хмельницької обл. (Ф.Р-6460, оп. 1, спр. 4)» [5, оп. 1, спр. 4]. Такий запис подано у Книзі пам'яті про жертви Голодомору 1932 – 33 років в Україні: Хмельницька обл. [6, с. 907]. Прикро, що до складання списків жертв не залучено місцевих краєзнавців, а тому до неї не ввійшов повніший список жертв (75 людей), який вдалось укласти нам, теліжинецьким активістам. Хоча й він не є повним і навряд чи колись буде таким, проте на час видання Книги пам'яті вже був укладений. Тож поки що встановлено імена 75-ох жертв голодоморів 1930-их та 1946 – 47 років.

Нині відзначення річниць голодомору зводиться до формального одногодинного заходу за неживим сценарієм, тоді як відзначати сумні дати потрібно щороку. Адже подібні «відзначення»: раз у 5 або 10 років, та й ті абияк, лише для «галочки», – результату не приносять. Можні тепер засідання за круглим столом, байдужими учасниками якого змушені бути декілька держслужбовців і вчителів історії, – це, погодьмося, для

району – крапля в морі, якщо не сказати «ніщо». Така ситуація і в школах. Вважаю, у середній і вищій школах повинен бути запроваджений урок «Геноцид української нації», який – і тільки він! – розкриє очі на правдиву історію, сприятиме вихованню у памолоді гідності і патріотизму.

Голодомори 1921 – 23, 1932 – 33, 1946 – 47 років... Чорнобильська трагедія... Афганістан... Нинішнє викачування людей з України, чергова московинсько-українська війна і мирне винищування, втрата матеріальних та духовних цінностей... Чому найстрашніші трагедії ХХ і ХХІ століть відбуваються в Україні?.. Люди, мертві й живі, вимагають поіменної реабілітації жертв голодоморів: у музейній кімнаті, на надмогильній плиті, у Всеукраїнській Книзі Жалоби. І насамперед – у наших серцях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія, п'ята книга Мойсеева «Повторення закону» 28, 53-55.
2. Сердунич Л., Барва смерті – 33-ій. (Статті, власні художні твори, свідчення, фольклор про голодомори). Хмельницький: Хмельницька міська друкарня. 2004.
3. Сердунич Л. І слово боролось (Український фольклор періоду голодоморів; статті та художні твори авторки про голодомори в Україні). Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2018. 143 с., іл.
4. Сердунич Л., Столиця твого родоводу (Історія села Теліжинці Старосинявського району Хмельницької області. Історично-краєзнавче видання). – Хмельницький: ФОП Крисюк, 2015.
5. Сердунич Л., І слово боролось (Український фольклор періоду голодоморів; статті та художні твори авторки про голодомори в Україні). – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2018. 143 с., іл.
6. Держархів Хмельницької обл. (Ф.Р-6460, оп. 1, спр. 4).
7. Книга пам'яті про жертви Голодомору 1932–33 років в Україні: Хмельницька обл. (с. 907).

Сидорович О.С.,
доктор історичних наук
(м.Ніжин, Чернігівська обл.)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОЛГОСПНИХ РИНКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 1960-1980 РР.

Торгівля на колгоспних ринках була фактично єдиним місцем, де в Радянському Союзі «офіційно» працювали ринкові закони попиту і пропозиції. Держава яка була неспроможна адекватно забезпечити власних громадян продовольством необхідної кількості і асортименту, а – селян грошима за важку працю у колгоспах, змушена була миритися із цим острівцем економічної свободи. Єдина вимога, яку влада ставила до продукції на ринках полягала в тому, що вона повинна була бути вирощена/вироблена селянами самостійно. Також відсутність у переважної більшості селян грошей, які працюючи в колгоспах отримували платню у вигляді вирощеної продукції, спонукала їх продавати ці продукти на колгоспних ринках для купівлі необхідних речей (одяг, інструменти, кухонне начиння тощо).

Більш активно торгівля на колгоспних ринках почала розвиватись починаючи із середини 1950-их рр., коли селяни після зміни керівництва країни отримали додаткові можливості для реалізації так званих «лишків» для покращення свого матеріального становища.

У додаток до цього влада цілим рядом законів стимулює розвиток торгівлі на колгоспних ринках. Зокрема 1 вересня 1953 року відбулось зниження (у середньому на 30 %) разового збору для торгівлі на колгоспних ринках. При продажу дикорослих ягід, грибів, плодів ринковий збір взагалі був відмінений.

У 1956 році в Україні працювало вже понад 2 тис. колгоспних ринків, які розміщувались у кожному місті, районному центрі, у більшості робітничих поселень, на багатьох залізничних станціях, а також у 727 великих селах[8, с. 106]. У цей же період змінюється і ставлення державних органів влади до колгоспних

ринків. Тепер держава визнавала за продукцією індивідуальних селян-виробників, а також лишками колгоспів важливе значення у продовольчому забезпеченні мешканців міст та у зростанні матеріального добробуту трудящих міста і села [10, с. 12-13].

Цей напрямок у державній політиці було засвідчено виданням ряду нормативних актів із цього питання. 25 лютого 1961 року у постанові ЦК КПРС та уряду СРСР «Про поліпшення організації збуту лишків сільськогосподарських продуктів колгоспів і колгоспників» від споживчої кооперації вимагалось ширше розгорнути торгівлю лишками сільськогосподарських продуктів у містах і робітничих селищах, у першу чергу на колгоспних ринках.

15 лютого 1965 року була прийнята постанова Ради Міністрів Української РСР «Про заходи поліпшення роботи колгоспних ринків Української РСР», у якій місцеві органи влади, міністерства торгівлі, автомобільного транспорту і шосейних доріг, виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів повинні були всіляко сприяти діяльності колгоспних ринків та забезпечити зручність користування його послугами як продавців, так і покупців [6, с. 10-11].

Скасовуються і деякі законодавчі обмеження щодо торгівлі селян-виробників на колгоспних ринках. Так, у «Правилах торгівлі на колгоспних ринках», затверджених наказом міністра торгівлі Української РСР 20 лютого 1965 року було сказано (пункт 8), що пред'явлення довідок колгоспами та колгоспниками про належність їм продуктів вивезених на продаж не потрібне [4, с. 2].

Розуміючи важливість ринкової торгівлі для забезпечення міського населення продуктами харчування, державні органи влади намагались певним чином активізувати та упорядкувати цей вид торгівлі, використовуючи при цьому можливості споживчої кооперації. 3 квітня 1970 року Рада Міністрів УРСР прийняла постанову № 187 «Про заходи по дальшому розвитку торгівлі на колгоспних ринках», у котрій Укоопспілку зобов'язали забезпечити значне збільшення закупок лишків сільгосппродуктів для чого слід було залучити всі заготконтори і сільські споживчі товариства, розширити торгівельну мережу кооперативної торгівлі на ринках,

вжити заходів по недопущенню реалізації міськкоопторгами сільгосппродуктів за цінами вище ринкових.

Через три роки Укоопспілка ухвалила власну постанову від 28 травня 1973 року «Про заходи по поліпшенню кооперативної торгівлі на колгоспних ринках», в котрій правління Укоопспілки зобов'язало облспоживспілки вжити необхідних заходів для збільшення обсягів закупівель лишків сільгосппродуктів у колгоспів і населення, забезпечити повне освоєння ресурсів у глибинних населених пунктах, звернутися в місцеві Ради народних депутатів із пропозицією розширити торгівельно-роздрібну мережу кооперативної торгівлі на колгоспних ринках, а також виділення міськкоопторгам і райспоживспілкам приміщень для організації в них торгівлі сільськогосподарською продукцією за межами ринків [11, арк. 31].

Ще більше посилювала посередницьку роль споживчої кооперації у реалізації сільськогосподарської продукції прийнята 5 серпня 1982 року постанова «Про додаткові заходи по розширенню продажу колгоспами, радгоспами та іншими сільськогосподарськими підприємствами плодоовочевої продукції організаціям споживчої кооперації на колгоспних ринках [3]». 24 серпня 1982 року цю постанову під однойменною назвою, як зазвичай, продублював уряд та партія Української РСР. Місцеві органи влади та Міністерство торгівлі УРСР згідно цього документу повинні були вжити додаткових заходів до покращення роботи колгоспних ринків, а також не допускати обмежень продажу овочів, плодів та ягід споживчій кооперації [1, с. 3-4].

Отже, як ми бачимо, влада послідовно, починаючи із середини 1950-их рр. проводила курс на посилення ролі споживчої кооперації як посередника між індивідуальними виробниками сільськогосподарської продукції і її споживачами у містах. Із цією метою напрацьовувалась відповідна нормативно-правова база.

Одним із останніх заходів адміністративно-правового характеру, що на думку влади мав поліпшити продовольче постачання міст, стала передача колгоспних ринків із системи управління Міністерства торгівлі до Укоопспілки. Це рішення було формалізоване через постанову уряду та ЦК КПРС від 26 лютого

1987 року «Про заходи по покращенню роботи колгоспних ринків», яка незабаром, 14 квітня 1987 року, була продубльована Радюю Міністрів УРСР та ЦК КПУ [5]. У преамбулі цієї постанови було констатовано доволі безрадісну картину функціонування колгоспних ринків. А саме: їх робота не відповідала сучасним вимогам, колгоспи, радгоспи та інші сільськогосподарські підприємства практично не використовували право продажу на колгоспних ринках як виконання державного плану закупівель картоплі, овочів, баштанних культур, плодів і ягід, столового винограду, а також понадпланової сільськогосподарської продукції. Не надавали колективним господарствам необхідної допомоги в цій справі і організації споживчої кооперації. Незадовільно було організовано взаємообмін сільськогосподарською продукцією між окремими областями і республіками. Вплив кооперативної торгівлі на зниження рівня ринкових цін залишався незначним. На ці самі недоліки вказувала також і регіональна періодична преса [7, с. 3].

Всього, Укоопспілка прийняла від міністерства торгівлі УРСР на безоплатній основі 424 колгоспних ринків. Найбільше у Дніпропетровській області – 33, найменше Волинській – 4 [13, арк. 108]. На думку влади поліпшити продовольче забезпечення міст повинна була кардинальна реорганізація роботи колгоспних ринків. Реорганізувати логістичну структуру функціонування цих установ та їхню матеріально-технічну базу, налагодити регулярне постачання сільськогосподарської продукції повинна була споживча кооперація, що відтепер зобов'язувалась дбати про благоустрій, розширення, забезпечення необхідним холодильним обладнанням, каналізацією та електроенергією цих торгівельних підприємств. Фактично у останні роки існування СРСР турбота про функціонування колгоспних ринків була однією із найнагальніших господарських проблем Укоопспілки, вирішення якої вимагало значних матеріальних ресурсів. До цієї роботи на засадах так званої «шефської допомоги» були залучені і колгоспи, котрі за задумом повинні були отримати на ринках власне постійне місце для продажу населенню лишків сільськогосподарських товарів [12].

Як результат, в окремих випадках, дещо вдалось поліпшити економічні показники роботи колгоспних ринків. Зокрема на

Чернігівщині у 1991 році ринки принесли облспоживспілки прибутків у розмірі 230 тис. крб., хоча до того як вони опинились під крилом споживчої кооперації мали сукупні збитки у сумі 109 тис. крб. У цей період в області було проведено реконструкцію на колгоспних ринках у містах Бахмачі, Чернігові, Щорсі та Прилуках [9, с.12-13].

Однак в цілому по республіці успіхи споживчої кооперації в цій галузі не були занадто вражаючими. Зважаючи на повсюдний товарний дефіцит у 1989 році, привіз сільськогосподарських товарів на колгоспні ринки виявився навіть на 200 тис. крб. меншим ніж у 1984 році. У окремих регіонах керівництво споживчої кооперації після ухвалення закону про кооперацію створювало на ринках торговельно-закупівельні підприємства у вигляді окремих кооперативів. Так, кооператив «Світанок» у Житомирі продав додатково 10 тонн сільськогосподарської продукції [14, арк. 255].

Передача колгоспних ринків до системи управління споживчої кооперації у 1987 році була викликана спробою налагодити їх роботу, вибудувати чітку структуру забезпечення мешканців міст і промислових центрів сільськогосподарською продукцією за помірними цінами. У центрі цієї структури повинна була стояти споживча кооперація. Однак охопити кооперативною торгівлею всі міста, знизити роль індивідуальних продавців на колгоспних ринках і розв'язати гостру продовольчу проблему у містах Укоопспілка у цей період не змогла.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зібрання постанов уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки № 9 (16, 19, 24 серпня, 9 вересня 1982 р.). К: Вид. політичної літератури України, 1982. – С. 3-4
2. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4907.htm
3. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_11235.htm
4. Петльований Віталій. Візитна картка госинності // Сілські вісті. 30 квітня 1965.

5. Про заходи по поліпшенню роботи колгоспних ринків. Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР № 124 від 14.04.87 // режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0124699-87>

6. Про заходи поліпшення роботи колгоспних ринків Української РСР» // Збірник постанов і розпоряджень уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. № 2. 5-25 лютого 1965 року. Вид-во Політичної л-ри України. К. 1965

7. Соколов В. Чи відповідає назва? // Під прапором Леніна. – 1987. - № 190, 28 листопада.

8. Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення [Текст]: монографія / [М. Аліман та ін.; за заг. ред. С. Гелея]. – Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2013. - 972 с.

9. Ткачук В.Я. Вопреки трудностям // Советская потребительская кооперация – 1991 – № 11

10. Хорунжий М. Колгоспи і ринок // Сільські вісті, 1965, 26 листопада. с. 3

11. ЦДАВО, ф. 296, оп. 8, спр. 4151

12. ЦДАВО, ф. 296, оп. 8, спр. 5047, арк. 78; Особистий архів автора. Свідчення про життя. Іванько Анатолій Васильович. Чернігів. 1960 року народження.

13. ЦДАВО, ф. 296, оп. 8, спр. 5050

14. ЦДАВО, ф. 296, оп. 8, спр. 5085

Сторожук І.А.,
кандидат історичних наук
(м.Київ)
Болтушкіна Я.С.,
здобувачка вищої освіти
(м.Київ)

ПРИЧИНИ ПОЛІТИКИ ЗАМОВЧУВАННЯ ГОЛОКОСТУ В СРСР

*«Історична пам'ять – це не лише про те, що суспільство
пам'ятає, але й про те, що воно погоджується забути.»*

Я.Грицак

Певні історичні події мають більше розголосу, ніж інші, в зв'язку з різними обставинами – їхнім впливом на політику та геополітику, соціальне становище різних верств населення, етнічну та національну значущість.

Замовчування Голокосту в Радянському Союзі - це процес приховування і спроба забуття масових злочинів проти єврейського населення під час Другої світової війни. Після закінчення війни, радянська пропаганда активно приховувала або мінімізувала історичні факти про Голокост, намагаючись зосередити увагу на героїзмі Радянського Союзу під час війни. Офіційна лінія Радянського Союзу висвітлювала злочини нацистської Німеччини, але того ж часу ігнорувала факти вбивства єврейського населення. Історики і журналісти, які намагалися дослідити Голокост в СРСР, стикалися з протидією і перешкодами з боку влади, а їхні роботи часто були цензуровані або заборонені.

Приховування та маніпуляція інформацією заради збереження особистих інтересів є традицією російської влади, за якою б новою назвою держави та за якими б кольорами державного прапору вона б не намагалася це приховати. Цю політику Російська Федерація, яка ідентифікує себе як наступниця Радянського Союзу, використовує й сьогодні в рамках повномасштабного вторгнення в

Україну від 24 лютого 2022 року. Пропагандистські промови та візію війни російського президента Путіна часто порівнюють з діями Адольфа Гітлера. Я. Грицак пише: «Правдою є те, що Росія — велика, але відстала країна. Кожного разу, коли Путіна порівнюють з Гітлером, то роблять йому комплімент. За Гітлером стояла велика економіка і одна з найбільш ефективних у світі армій. За Путіним нічого не стоїть, окрім його власних надутих й ображених щік.» [2]

Як зараз російська влада намагається приховати правду про війну з Україною, щоб змусити світ повірити в праведність своїх дій, так само Радянський Союз приховував факт гітлерівського винищення євреїв, щоб не акцентувати увагу на тому, що Другу світову війну Гітлер розпочав разом зі Сталінім.

Радянській владі було незручно залишати спогади про Голокост у відкритому доступі громадськості, тому ця тема фактично замовчувалася в тогочасній історіографії. За воєнної доби відомості про нацистське «остаточне вирішення єврейського питання» збирали члени Єврейського антифашистського комітету, журналісти. Так, у квітні 1944 р. на шпальтах головної газети СРСР з'явилася стаття І.Еренбурга, в якій розповідалося про єврейського поета й партизана з Вільнюса А.Суцкевера – цей сюжет уможливив згадку про Голокост на території Литви. Проте тільки після 1991 р. побачили світ всі основні тексти І.Еренбурга про знищення євреїв України. Серед кореспондентів, які першими побачили звільнені радянськими військами табори Майданек і Треблінка, був В.Гроссман. У своїй статті кінця 1944 р. він детально показав технологію цього «конвеєра смерті». Події Шоа на території СРСР та, зокрема, на українських теренах, було відображено у «Чорній книзі» – збірці свідчень і документів про Голокост, підготовленій радянськими літераторами й журналістами (М.Алігер, В.Каверін, Р.Фраєрман, В.Шкловський та ін.) під керівництвом В.Гроссмана, І.Еренбурга. У 1947 р. «Чорну книгу» видали англійською мовою в Нью-Йорку, натомість її вже готовий російськомовний типографський набір через ідеологічні настанови було знищено в 1948 р. Це видання стало доступним читачеві лише після 1991 р.

Звичайно, і за умов замовчування історії знаходилися люди, які намагалися донести правду. У вересні 1961 р. поет Є.Євтушенко надрукував свій вірш «Бабин Яр». Великий моральний вплив на широку громадськість справив однойменний роман А.Кузнецова. Відомі також поезії про Бабин Яр І.Еренбурга. Ці літературні твори не були історичними дослідженнями, але вони відіграли велику роль у формуванні суспільної думки щодо трагедії Голокосту. [с.154-155, 3]

У зв'язку із зазначеними фактами виникає питання, чому радянська влада намагалася приховати всю правду про Голокост. Можливо виділити декілька основних причин:

1. Спроба приховати національність найбільш постраждалих у війні.

Російська нація в Радянському Союзі була головною, не зважаючи на те, що Радянський Союз розглядав комунізм як ідеал та справжню форму суспільства, у якому відсутня будь-яка форма націоналізму або расової дискримінації. Через це вся увага, почесні переможців Другої Світової Війни (а для громадян СРСР – ще й Великої Вітчизняної Війни) та статус головних постраждалих від неї повинні були належати їм.

Досить тільки глянути на карту воєнних дій, щоб побачити, – зона німецької окупації ледве торкалася російських етнічних територій. Насправді ж, ця зона на Сході Європи покривала майже повністю балтійські країни, Білорусь й Україну, і саме тут жертви серед населення були найбільшими. За час війни в Україні загинуло, згідно офіційних даних, 5,5 млн. чол., тоді як Білорусь втратила 2,2 млн., Росія – 1,8 млн., Литва – 666 тис., Латвія – 644 тис., Естонія – 125 тис., Молдавія – 64 тис. чол. Якщо додати українські втрати на фронтах (2,5 млн. чол.), то загальна кількість загиблих та депортованих, то в українському випадку ця сума наблизиться до 7 (за іншими оцінками – до 9) млн. чол., що на 2-3 млн. більше втрат Росії і на 2,5 млн. – втрат Німеччини. У сумній статистиці кількості воєнних жертв Україна займає перше місце. Якщо ж брати під увагу інший показник – співвідношення кількості втрат до загальної чисельності населення країни, то і в цьому

випадку Україна разом з Білоруссю і Польщею належала до числа трьох країн, які найбільше потерпіли від війни. [с.191-192, 4]

Німці вбили близько мільйона місцевих радянських євреїв, на додачу до ще 1,6 мільйона польських, литовських та латвійських. Числа ці були особливо дражливими, бо показували, що євреї постраждали більше порівняно з іншими народами СРСР. Вони становили менше 2% населення, тоді як росіяни складали понад половину. Німці вбили більше єврейських цивільних, ніж росіян. Історія Голокосту не могла стати частиною радянської війни також через те, що розкриття його могло викликати сумніви в потужності комунізму як ідеології, оскільки показувало націоналістичні та расові надбання в нацистському режимі.

Отже, для громадян СРСР була створена така візія війни, яка б лестила росіянам та маргіналізувала би євреїв (як й інші народи СРСР): війна почалася в 1941 році, коли Гітлер напав, а ті землі, що ще в 1939-1940 роках були приєднані до Радянського Союзу після поділу Європи з німцями, повинні були вважатися радянськими від самого початку, і всі вбиті на цих землях євреї – невидатною частиною всіх мирних радянських громадян. Інакше Радянський Союз фігурував би як одна з двох держав, що розв'язали війну, як один з агресорів, а це, очевидно, було неприйнятним. [с.331, 3]

2. Замовчування не поодиноких випадків колабораціонізму та антисемітизму на території СРСР.

Високі показники вбитих євреїв порушували також і дражливе питання про те, як німцям вдалося за такий короткий проміжок часу вбити в Радянському Союзі значну кількість цивільних. Німцям не рідко допомагали радянські громадяни. Як знали всі, хто бачив війну, німецькі війська були величезними, але окупаційні сили німців у тилу були незначними. Німецька цивільна влада й поліція не мала достатньої кількості людей, щоб хоч якось правити над західними землями Радянського Союзу, не кажучи вже про здійснення ретельної політики масового вбивства. Свою роботу за нових господарів продовжували виконувати місцеві службовці, місцеві молоді чоловіки йшли в поліцію, а в гетто частина євреїв узяла на себе поліційний нагляд над рештою. Розстріли, що відбувалися на схід від лінії Молотова-Рібентропа, у той чи інший

спосіб скомпрометували сотні тисяч радянських громадян. Зрештою, значну кількість найважливіших завдань на фабриках смерті, що лежали на захід від лінії Молотова-Рібентропа в окупованій Польщі, теж виконували радянські громадяни. Не вільно було згадувати, що радянські громадяни були службовим персоналом у Треблінці, Собіборі та Белжці. Те, що німцям потрібні були колаборанти, і що вони знайшлися, не дивно. Але колаборація спростовувала міф про радянське населення, що об'єдналося на захист честі країни й на спротив проти ненависного фашистського загарбника. Повсюдність цього міфу є ще однією причиною, з якої масові вбивства євреїв забуто. [с.329, 4]

Фашистський режим не лише фізично винищував сотні тисяч мирних мешканців, а й морально зламав тисячі тих, хто залишився в живих, роблячи їх причетними до масових злочинів. [с.200, 5]

3. Уникання згадок про пакт Молотова-Рібентропа, як доказу співпраці Сталіна з Гітлером.

Коли у 1941 році Гітлер зрадив Сталіна, а Німеччина вторглася в Радянський Союз, то найперше айнзацгрупи дійшли саме до євреїв, що жили на землях на схід від лінії Молотова-Рібентропа. Саме ці землі так недавно завоював Радянський Союз. Радянська преса приховала від цих людей знання про німецьку політику щодо євреїв, яка провадилася у 1939 та 1940 році. Ці люди практично не мали часу на евакуацію, оскільки Сталін відмовлявся вірити у німецьке вторгнення. У 1939–1941 роках, коли Сталін з Гітлером були союзниками, ці євреї зазнали терору та депортацій у розширених межах Радянського Союзу. Тоді, коли союз між Сталіном і Гітлером було зламано, вони зазнали жакливого зіткнення з німецькими військами. Євреї, що населяли цей невеликий простір, складають понад чверть усіх жертв Голокосту.

Якщо сталінським уявленням про війну судилося перемогти, то той факт, що євреї були головними жертвами цієї війни, слід було забути. Так само забути слід було і про те, що Радянський Союз був союзником нацистської Німеччини, коли у 1939 році почалася війна, а також те, що Радянський Союз був не готовий до німецького нападу у 1941 році. Вбивство євреїв було не лише

небажаним спогадом; воно будило інші небажані спогади. Про нього треба було забути. [с.332, 3]

Таким чином можна прийти до висновку, що радянський народ повинен був бути головною жертвою Другої світової війни. Для того, щоб підкріпити цю версію, треба було дещо «переписати» історію під себе. І складно не погодитися з Тімоті Снайдером, який наголошував, що Голокост не вписувався в радянську версію війни, адже тоді статус жертв логічно перейшов би до єврейського народу, чого СРСР не міг допустити.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021.

2. Грицак Я. Стратегія по-російськи: наздогнати Португалію та загинути на Донбасі. NV New Voice, 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/putin-zayaviv-pro-kines-zahodu-yaroslav-gricak-pro-te-u-chomu-pomilyayetsya-rosiya-ostanni-novini-50258379.html>

3. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталінім: монографія (укр. м.). Київ: Грані-Т, 2011.

4. Щупак І., Уроки голокосту в українській історичній науці та освіті: від наративу до осмислення й постановки суспільного питання про покаяння: (до 75-ї річниці трагедії Бабиного Яру) / І.Я. Щупак // Український історичний журнал. – 2016.

5. «Нариси з історії та культури євреїв України». Дух і літера, [3-є вид.] 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Finberh_Leonid/Narysy_z_istorii_ta_kultur_y_ievreiv_Ukrainy.pdf?PHPSESSID=7nmaronp133sq7mct7m8abn4r7

Рева Л.Г.,
кандидат філологічних наук
(м.Київ)

ГОЛОДОМОРИ В УКРАЇНІ. ГЕНОЦИД УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС НИНІШНЬОЇ, ВИЗВОЛЬНОЇ, РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Це – не перша наша розвідка, присвячена Голодоморам [1, с.491 — 502], [2, с. 25 – 29].

2023 р. Україна та світова громадськість відзначає сумний ювілей – 90 років від часу, відколи країна пережила страшний за своїми масштабами голод.

Нас, покоління 1960-х, голод, як такий, не зачепив. Нاپівпорожні прилавки магазинів, довжелезні черги за хлібом насущним, уважалися за норму. Про явище Голодомору у сім'ях говорити було не прийнято. А коли й згадували, то хіба що пошепки. І хто ж розкаже? Очевидці, які чудом вижили? Мертві ж не встануть. Моя мама, Рева Ніна Максимівна, 1929 року народження, наїлася в той лихий 1933-ій ягід пасльону, і впала непритомною. Так би й померла від отруйної рослини, якби випадково її не знайшов серед пшеничного поля дід Микола й не відніс до сільської шептухи, баби Зіни. Вона щось робила, відпоювала травами, і мама вижила.

Про них, невинно уб'єнних, про ненароджених згадуємо четвертої листопадової суботи. Лише прямих втрат, тобто жертв голоду 1933 року, налічують 3,9 мільйонів українців, а з непрямими (тими, хто не народився), – 4,5 мільйонів осіб. Влада радянська всіляко приховувала свій злочин проти українського народу, забороняючи, наприклад, реєструвати справжню причину смерті, знищуючи книги реєстрації тих, хто помирав, переслідуючи людей, котрі хотіли зберегти страшні відомості. Це – жахлива гуманітарна катастрофа. Сталінська влада розуміла: Україна нелояльна до неї, вона чинитиме опір. Тодішні антирадянські гасла в українському суспільстві свідчать про те, що соціальні мотиви поєднувалися з

чіткими національними прагненнями. Етнічні українці прагнули мати власну державу, не совіцьку, за що й були покарані Голодомором. На очах у батьків, на очах у дітей помирали рідні душі. Й нікому було по-людськи, за обрядом, їх поховати.

Голод 1921–1923 років був спричинений посухою і повоєнною розрухою. Але можна було його уникнути, посправжньому взявшись за питання торгівлі, взаємоіснування у світі. Однак Сталінська влада нічого подібного не робила. Навпаки, лише пригнічувала селянина, відбираючи останнє. А життєрадісні наративи про щасливе життя в країні Рад показувало світові цілком позитивну неправдиву картинку.

Голодомор 1932–1933 р. – одна з найстрахітливіших сторінок у новітній історії українського народу; голод 1946–1947 років – третій масовий терор в Україні за добу СРСР, від якого за далеко неповними даними загинуло понад 1 мільйон осіб, причому найбільше – саме серед селян – виробників хліба.

І все-таки, голод 1932–33 років – найжорстокіша свідомо терористична акція сталінського режиму, що «не має навіть приблизного аналога в світовій історії» [3, с. 123].

Найжахливішим було те, що спричинювався він штучно. Архівні джерела та збірки документів про цей період є вражаючими навіть для найпрагматичнішої душі. Для вселенського світу незрозумілим і неймовірним є те, що подібне могло бути саме фактом історії, і що взагалі таке можливо. Але найтрагічніша не лише пам'ять втрат, а і те, що й досьогодні лишилися багато хто з винуватців тих подій непокараними. Хоча, напевне, кара Божа сягне кожного причетного.

26 листопада 1998 р. згідно з Указом Президента України встановлено День пам'яті жертв голодомору 1931 – 1933 в Україні, а 28 листопада 2006 р. Верховна Рада України визнала Голодомор цих років геноцидом українського народу. «Відвертим терором, голодомором, гулагівськими таборами, розкуркуленням, насильницькою колективізацією, депортаціями, згортанням українізації та русифікаторською політикою тоталітарна система насаджувала в суспільстві потворні «цінності»: принципи класової ненависті, холопську відданість вождю, ідейно-політичний

фанатизм, надмірний соціальний аскетизм. Виснажлива й безплатна праця видавалась за трудовий героїзм...» [4,с.5].

Фольклорно-красназавчий збірник *«Вустами правди і болю»*: *Український фольклор періодів Голодоморів* / Редактор-упорядник Л. Сердунич. К., 2009, 120 с., увібрав зібрані і впорядковані журналістом, красназавцем-просвітянкою Любов'ю Сердунич [5,с.324 –329] [6,с. 234–237], зразки народної творчості– пісні, перекази, прислів'я, загадки, «опухлі» анекдоти, словотвори, які були народжені в роки голодоморів початку 1920-х, 1930-х та середини 1940-х років в Україні. Вміщено також авторські художні твори та статті на тему голодоморів. Ці документи – не лише страшна й правдива наша історія, але й науковий історичний факт, джерело, яке очікує на свого дослідника та подальшу популяризацію. Це, за висловом завідувача Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України Л. Баженова, – своєрідна «народна енциклопедія», в якій «журливо, гнівно і саркастично, з осудом та іронією, з ненавистю і прокляттям деспотичного режиму відображені жажливі страждання українських селян» [7, с. 3].

Зібрані у цій книзі зразки фольклору про голодомори, як і людські свідчення, доносять до нащадків правду про масштаби голоду в Україні. Відходять у небуття живі свідки голодоморів, та залишаються на папері сумні шедеври тих часів, які є утвердженням незнищенності українського народу, його безсмертя. Фольклорні твори про Голодомор вибороли собі право бути почутими, дійти до нащадків, не загинути й не стліти. Слово, мов вороння над мерзлим полем, злетіло над зболеною країною, і полетіло у світ. Документи чорної доби як нетлінна пам'ять віків, народова, не замкнулася в вузькому колі, а є світовою проблемою, щоб зберегти, й не повернутися до подібного.

У стилі фольклорного начала плідно працює український вчитель –поет із народу *Олександр Олексійович Мілов*. Він родом із квітучої Полтавщини, 1950 року народження. Багато років пропрацював у школі. Упродовж двох років був головним редактором україномовного видання газети «Фінансова Україна» (1997-98 роках).

Ось його автобіографія : «Я, Мілов Олександр Олексійович (12.06.1950) народився в м. Висоцьк Рівненської обл., куди моїх батьків після 2-ої світової війни направила влада на роботу. Мій батько Мілов Олексій Михайлович з роду січових козаків Милич, котрих доля занесла спочатку на Курщину (Гайворонський повіт), а наприкінці 19 ст. повернула до рідних місць на Полтавщину (с. Вовчик Лубенського району). Під час одного з російських переписів козаки Милі стали Мілови, Дід Михайло був героєм 1-ої світової, учасником

Кронштадського бунту; помер від ран 1925 р.. Батько ріс у злиднях, але гарно навчався. У 1940 р. закінчив Лубенський учительський інститут, пішов добровольцем на фронт, побував у Освенцимі, у 1946 р. демобілізувався з Берліна. Майже півстоліття вчителював математиком на Полтавщині, був знаним педагогом (голова обласної секції математиків).

Моя мати Мілова Марія Дмитрівна (дівооче прізвище Крамар) – з роду чернігівських козаків-чумаків. Родину у 1932 р. «розкуркулили». Дід Дмитро, як ворог народу, загинув у сталінських гулагах. Бабусю Ганну (знала Біблію напам'ять) запроторили в тюрму. Діти, як у Шевченка, «розлізлися межі людьми...»Про мамине страшне дитинство я пишу у вірші «Козу бабуся берегла...». Бабусин брат Бабич Олександр – учитель, оборонець Крут (зі своїми спудеями); там же і загинув. Про нього боялися за совітів навіть згадувати. Мама закінчила у 1946 р. Чернігівську стоматологічну школу, і 47 років пропрацювала стоматологом, була добре знана на Лубенщині.

У 1967 р. я закінчив середню школу у с. Оріхівка Лубенського району Полтавської обл., вступив на філфак КДУ ім. Тараса Шевченка. З 1970 по 1972 рр. – в армії. З 1975 р. – вчитель, завуч, директор школи, завідуючий районним методичним кабінетом в Дарниці (Київ).

У 1997-1998 рр. – головний редактор україномовного видання газети «Фінансова Україна».

Скільки себе пам'ятаю – пишу вірші. Друкувався в районній, обласній, республіканській пресі, на радіо, в альманасі «Сузір'я». У 2000 р. надрукував збірку «Домівка».

Виростив двох дітей, побудував 2 будинки, мешкаю в дачному селищі «Осокорки» (Київ), обожнюю мову, культуру, історію нашого народу; разом із дружиною намагаюсь багато мандрувати» [8].

Генетична пам'ять української нації навічно закарбувала трагічні сторінки Голодомору 1932-1933 років. Особливо болюче торкнулося всеосяжне горе східних та центральних областей України. Наразі О. Мілов підготував вірші на понад 200 сторінок. Деякі із поезій, ті, що про Голодомор, частково автобіографічні, пропонуємо широкому загалові.

33 рік

В.А. Ющенку

Не зникне,

Попелом не встелиться,

Щоб новим феніксом зійти,

Земля моя...

...Мете метелиця

На всі розкрилені світи,

Лютують віхоли-хурделиці.

Виття, виття...

Звірний рік...

І шкряба пучками по денці

Кістлявий тридцять третій рік.

Хреста нема й попа нема,

Ні панахид, ні домовини.

Конай, вмирай — як хоч — сама,

Хлібообкрадена Вкраїно.

Про тебе «думає» в Кремлі,

Крізь тебе зрить недремне око:

Чи ще живі твої малі

Старчата де поодинокі?

Розтань, зійди в потьмарім сні,

А ні! — коліновклякни, вперта...

Пісні твої гіркі, сумні

З тобою разом мусять вмерти.

Терор червоний без жалю
По засіках мете невпинно.
Звірина більшовицька лютъ
Взяла за горло Україну.
Ти ще жива? Іще жива?
Ти ще сама себе не з'їла
В ядушнім колі? І права
Одні у тебе — прах, могила.

Ленін-Сталін...
Поміж ними
Холод, голод,
Зими.
Зими...
Безнадія...
Смерті жах...
Від Збруча
Аж до Сумщини
розчахнулась домовина —
комунлаг...

Ой, ридала скрипка на майдані,
Голосила з усієї сили,
Бо ж рукою скрипаля востанне
Передсмертна судома водила.
Зойкнула обірвано струною,
Захрипіла деком по мерзлоті,
Обірвалась віддихом — луною
Відтепер поверженої плоті.

Стояла церква у селі,
Де вигін біг до річки.
Служила людям безліч літ,
Мабуť, понад сторіччя.
Благовістила працю, мир,
Плекала Божу мову,
Опікувалася людьми,
Скликала малиново;
Козацька чистая була,
Пережила стоїчно
І гніт двоглавого орла,
І глум комуністичний...
Як зашморг — тридцять третій рік..
Мела смертельна хуга.
Ішли по хатах упирі —
Дияволові слуги,
Трошили все, мов пацюки,
Пощади — ні до кого.
І кинулися селяки
За поміччю до Бога.
Дав згоду панотець Павло
На схованку у храмі.
І збіжжя — дрібки, що було,
Вночі сховали в ямі.
А вранці вдерлись до села
Загони ГПУ-шні,
Щоб завершити шабаш зла:
Прийшли по людські душі.
Знайшли ту малість.
Був між них
Іуда із сільради.
Зігнали всіх — старих, малих
До церкви, наче стадо.
Підперли двері. Хлюпнув гас.
Вогню шугнули стріли.
І зойкнули миряни враз.

І янголи злетіли...

Від села до села — тіні,
Примари, лише очі-криниці.
Просто неба лежать сині
Висхлі правиці.
Від села до села — стогін —
Подихом смерті!
Всі ви рівні тепер — убогі —
Інтернаціоналом приперті!
Помирайте, як кожен хоче,
І ти, батьку, і ти, мати...
...А перед ними, потьмареними, очі
Останнього дитяти.
Чуєш, Ганно, мо', малого — того...
Сльоза закровила...
Очі розбилися об мужа свого —
Крикнуть — несила.
Глипнув на неї, розтулив кулак—
Гупнув ніж об поріг—
Посунув на ганок і вкляк:
—Боже, прости мене грі...
Потім мале відійшло:
Захрипіло і стало довгеньке.
Тихо, а далі на все село
Зареготалася ненька:
—Отакая я,
Удала-а-я!
Привела вас десятьо-ох,
Соколики—сини-и-и.
Поточилась... Сердце: тьо-о-о-ох!...
Хлипнули легені...
...Літографією з білої стіни
Шкірився Ленін.

Ти ж нікому, Манько, не розкажуй,
Бо згублюсь, там, де Макаровець...
Ще б хоч так, а то візьмуть одразу
Всю сім'ю, тоді вже нам кінець.
Бач, яка знялася веремія,
Люди мруть, а, дай то, Боже, ми
Все ж таки, та маємо надію
Уціліти посеред тюрми.
Ну, забив я те хлоп'я сирітське
За селом. Воно б померло й так...
Горобців, ворон і навіть кицьку
З'їли ж ми, а перед тим — собак.
Що ж ти мені душу випікаєш,
Діти он наїлись, і гаразд...
Не сахайся. Я приляжу скраю,
До сокири ближче — в самий раз.
Та й умовк. А жінку колотило,
Рада б і забутися у сні.
Та волала та голівка біла
З клекоту в пекельнім чавуні.

Боже, навіщо цей ранок...
Покрутив нагана в руках...
Про все думано-передумано —
Досить!
Дуло — до скроні: Гах!
...Секретарка: Товаріщ Ягода просить.
Не злякалась, вхопила зброю,
— Все одно, й мені таке буде,
Краще піти за тобою...
Важко здіймалися груди...
Спогади калейдоскопічно в голові:
Бої під Варшавою, у Криму...
Вочевидь, він був для неї як чоловік

У ту недавню червону зиму...
Говорив: «Усю нечисть — за ґрати,
Укоськаєм контру, банди,
І буду тобі дарувати
Щоранку червоні троянди»...
Він був командиром улюбленим,
А потім — ГПУ підвали нічні...
О, скільки тобою загублено
Було безневинних в ті дні...
І врешті 33-го оця зима,
Грабарки, повні колишніх людей.
І шляху для відступу вже нема
Від божевільних вождівських «ідей»
...Навіть біля їхнього обминаного ганку
Вклякали оті волаючі скелети...
У вікно глянувши, тягнувся до склянки,
Далі — до пістолета.
...Друкувала для нього статистику:
Кількість чоловіків, жінок, дітей,
Дані канібалістики —
Вакханалія смертей.
...Поволі божеволіли...
І ось він тепера зник.
Лежить горілиць долі,
Улюблений її чоловік.
Стривай же! Іду за тобою.
Рука затрусилась: Гах!
...У дверях — охоронці юрбою:
Лежать обоє в ногах.
Телефон шкварчати почне ось-ось,
Сахається кожен трубки:
Товарищ Ягода, як здавна повелось,
Гінця перетворить на трупа...
Покояться двоє: у нього печать
Каїнова на скроні,
А в неї з грудей — кричать

Посмертні троянди червоні.

Козу бабуся берегла,
Надію в цім житті останню,
Бо що ж лишилось від села,
Як голод розпочав змагання.
Колись веселе і гучне,
Замовкло, сповнене розпуки.
О, Боже, забери й мене.
Аби не бачить людські муки.
Повимирали майже всі,
Хто зміг — світ за очі забігли.
А влада виміта засік,
До решти вигрібає збіжжя.
Оце лишилася коза,
(Ховала в березі сердегу),
Як вивідає комнезам,
Тоді — кінець...
І обереги
не допоможуть.
Боже мій,
За що караєш нас убогих?
Ізглянься, Отче, пожалій...
...І ревно бухнулась у ноги.
Затим світало край села.
І вгледіла стара під тином...
І причвалала...То була
Опухла з голоду дитина.
Мале, а хто — не розбереш,
Лиш оченятами зоріє.
Доходить...Господи! Та це ж
З рідні їх, Крамарів Марія.
Ой лишенько. І що ж робить?
І де батьки твої, бідахо?
Та не хрипи так гучно. Цить!

Он, чуєш, торохтить бідарка.
...Промчали огирі, мов смерч.
На стлумлених дихнула п'яно
У кубових петлицях смерть...
А гепеушник і не глянув.
...Взяла до хати те кістля,
Поїла молоком із ложки.
І борозна нова лягла
На зіплених вустах неложних.

Прямують ешелони за кордон,
І пароплави пнуться ген за море,
Везуть пшеницю – вже мільйони(!) тонн —
Так наказала партія сувора.
Везуть щодня: і день, і ніч — потік
Пшениці української зростає.
Вождь недарма ж на цілий світ прорік:
— На Україні голоду немає.
Чи ви осліпли, Лондон і Берлін,
І Вашингтон, і ти, Париж, і Відень?
Вкраїна не підніметься з колін,
Сама вона не переборє біди.
Збували ви її недавно вже
На ротерзання кату Муравйову,
А зараз 33-ій, стільки жертв!...
А ви — ні слова! Зраджуєте знову.
Пов'язано у цьому світі все.
І кожен ваш брудний лихварський
вексель.
Позавтра стільки горя принесе,
Каліцтвами, смертями озоветься.
Тож потурайте Кату і гризить,
Давіться шматом, вирваним із рота
Присмертних українців, що в цю мить
Ідуть у небуття в тюрмі народів.

Чорні, чорні прапори
Над сільрадами, мов круки.
Закінчилися до пори,
Хлібороби, ваші муки.
Чорні списки чорних «дел»,
Чорних планів чорна дія,
Гепеушний «безпредел»,
Більшовицька безнадія.
Чорні тіні по дворах
Чорний облік роблять зранку,
Навівають чорний жак
Чорно чинені шкірянки.
Чорні ями чорних піль.
Чорні трупи ссуть вампіри.
До смаку вам чорний біль,
Більшовицькі бузувіри?

— Хто винен у Голодоморі?
— Хто розжирів на нашім горі?
На геноцид хто дав наказ?
Хто викосив мільйони нас?
Це — Сталін-вождь землі й небес,
Векапе(бе),енкавеес,
А ще — поплічники з Кремля.
Нехай розверзньється земля,
У пільму забере містичну
Страховисько комуністичне.

Хліб на смітнику, стражденний хліб —
Репано-батонно, похлібинно,
Покуснево-черство, поскоринно,
Серед бруду, прямо на землі.
Ми таки безчесні і малі

Нашим духом вбогим сьогоднім,
Вихованням класово-злиденним,
Ще учора — «щастя ковалі»...
Чому ж так?! І що із нами сталося,
Що у ланцюгу отім порвалось,
Що єднав людину й дивосвіт?
Тридцять третій як забудь змогли ми?
...Час прийде, відверто-невмолимий, —
Мусимо за все ми дати звіт.

Кажуть: загоює рани час.
Голодомор,
Чорнобиль,
уже легенди...
Господь
так нещадно
карає нас
за
із совістю
гендель.

Свічку тримай,
моя дитино,
Вогник бережи,
щоб не погас.
Глянь:
із неба дивляться невинно
Очі вмерлих з Голоду —
на нас.

Історія країни – в поезії. В публіцистиці. В художній прозі.
У живих фольклорних ключах. Сьогодні Голодомор визнали
геноцидом парламенти 29 держав. 12 жовтня 2023 року
Парламентська асамблея Ради Європи проголосувала за резолюцію,

яка визнає акт геноциду українського народу Голодомор 1932-1933 років і закликала всі парламенти держав-членів Ради Європи наслідувати цей приклад. Асамблея також підтримала створення Реєстру збитків під час нинішньої російсько-української війни та вимагає негайного й безумовного звільнення жертв насильницьких зникнень, ліквідації фільтраційних таборів і покарання винних. ПАРЕ визнала також геноцидом депортацію українських дітей до РФ. Геноцидну природу Голодомору визнали Римо-Католицька Церква та Константинопольська Православна Церква.

Про нинішню війну іще писатимуть. Це – незакінчена сторінка нашої історії. А Голодомори – це сумний експеримент Росії над Україною. Геноцид, який триває вже понад 1000 років.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рева Л. Голодомори в Україні: бібліографічні та довідкові матеріали ХХ ст. // Україна в етнокультурному вимірі століть: Збірник наук. праць: Вип. 2 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; Ін-т істор. освіти; Каф. етнології.К., 2012, 582 с.
2. Рева Л. Голодомор у документальних і бібліографічних джерелах // Збереження національної та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ століття: Збірник наук. праць. Вип. V. / Ред. кол. Білий Л.Г. (голова) та ін. Хмельницький, 2012, 376 с.
3. Нудьга Г. Цар – Голод. Київ. 1993. № 2, с. 123.
4. Голод 1932–1933 років в Україні: причини і наслідки“/Відп.ред. В. Литвин. К.: Наук. думка, 2003, 887 с.
5. Рева Л. Пташка зі Старої Синяви із сильним голосом на всю Україну – Любов Сердунич // Село Теліженці на Старосинявщині : історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів наук.-краєзнавчої конф., приуроченої світлій пам’яті знаного освітянина, громадського діяча, Почесного краєзнавця Хмельниччини Ігоря Петровича Русого та 440-й річниці найдавнішої писемної згадки про с. Теліженці. – Сміт Стара Синява, с. Теліженці, 19 серпня 2022 р. Вінниця: ТВОРИ, 2022, 396 с.

6. Рева Л. Любов Сердунич – цілителька із поезії Старої Синяви // Хмельницькі краєзнавчі студії : наук.-краєзн. зб. / [редкол. Баженов Л.В. (голова), Блажевич Ю.І. (співголова), Єсюнін С.М. (відп. секр.) та ін.]. Хмельницький : ФОП Стрихар А.М., 2022. Вип. 37, 278 с.

7. Сердунич Л. Словесні свідки страшної епохи // Сердунич Л. Вустами правди і болю: Український фольклор періоду голодоморів. К., 2009, с.11.

8. Мілов О. О З домашнього архіву.

Рева Н.М.,
професор
(м.Київ)

ТВОРЧИЙ ПОЩУК ТА НАБУТКИ У ГАЛУЗІ ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ РЕВИ ЛАРИСИ (ЛЕСІ) АБО КЮАР-КОД ДО ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні, в пору воєнного лихоліття, коли Україна упродовж тисячолітнього російського іґа, врешті, виборює свою Незалежність, хочу поговорити із загалом про свою дочку, Реву Ларису Григорівну. І мова піде не лише про те, хто чия дитина, а дійсно про її наполегливі здобутки у галузі гуманітарних знань. А ще й до того, що вона 7 серпня 2023 року святкує свій 65-літній ювілей. Власне, «святкує» трохи недоречно сказано, оскільки іде кровопролитна повномасштабна війна. А от підсумувати напрацьоване в суб'єктивному плані все ж треба.

Кодом до її наукової творчості є два крила досліджень : перший – духовна література, давня, від українських пісень (за М. Грушевським та В. Перетцом), Біблії та творчості святих праотців Церкви – до біографіки, життєписань їх доріг, а також пізнання знаних та незнаних, «малих», українців або ж і тих, хто своєю працею прислужився Україні. У цьому ключі війна теж внесла свою коректу, бо ще задовго до неї, Рева Л. заглибилася до вивчення менталітету та ідентичності українців –витоків : нашого фольклору, народної пісні, «Голубиної книги», що впродовж століть формували українську націю і виховували цілі покоління українців, і як вони, саме оці начала, стали щитом незламності наших воїнів на війні. Куди й поділася радянська пропаганда та марксистсько-ленінське виховання – зникли як роса на сонці. А зросли віра і героїка.

Сьогоднішній штрих до портрета Ревы Л.Г. – не перше дослідження, чи, сказати б, підсумок її діяльності. У 2008 р. державною культурно-науковою установою «Книжкова Палата України імені Івана Федорова» був виданий біобібліографічний покажчик наукових праць «Лариса (Леся) Григорівна Рева» (48 с.).

У період президентства В. Януковича вона вже сповідувалася світові зі статтями : «Сповідь. Та й не тільки...» (Український вимір: Міжнар. збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори: Число 12. Чернігів, 2013, 160 с., [ч. 148– 158]) та «Сповідь на вершині літ» (Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Філолог. науки. Луганськ, 2013. № 22 (281), с. 280 – 284).

Вдячні слова в ракурсі досліджень української біографіки (а поняття ширшого значення – до світового об'єму) стали наукові розвідки до життєписів її батьків – Реви Григорія Семеновича та мене, Реви Ніни Максимівни. Цим було досягнуто і інше завдання – показати своє коріння та наступність поколінь. Це – наукові напрацювання : «Я пам'ятаю його уроки : спогад про батька — Реву Григорія Семеновича» (Рідна школа. 1995. № ½, с. 30-31); «Слово про вчителя [Реву Григорія Семеновича]» (Шкільний світ. 2001. № 47, с. 7); «Педагог та літературознавець : до дня народження мого батька, Реви Григорія Семеновича» (Вісник Книжкової палати.2005. № 5, с 53—55); «Мій батько, Рева Григорій Семенович — ветеран Великої Вітчизняної війни, педагог-літературознавець» (Воєнна історія Середньої Наддніпрянщини Наук. збірник; Матер. Всеукр. наук. військ.-істор. конф. (15 берез., 2012 р., м. Київ) /М-во оборони України; Нац. військ.-істор. музей України; Нац. ун-т оборони України; Ін-т істор. Освіти нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова; Всеукр. громадська організація «Ін-т воєнної історії». Київ, 2012, 810 с.,[с.697— 701]); «Рева Григорій Семенович» (Українці Санкт-Петербурга, Петрограда, Ленінграда. К.-Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2013, 710 с., [с. 491–492]) ; «Рева Григорій Семенович (1920-1987) – педагог-літературознавець, методист, уродженець Переяславської землі» (Двадцять четверта Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів, за темою «Наука як феномен національної культури» : Мат. конф., м. Київ, 19 квіт. 2019 р. К., 2019, 254 с., [с.174-179]) ; «Ніна Максимівна Рева — бібліограф, бібліографознавець : бібліогр. покажч.» / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. К.: НПБ України, 1999, 23 с. (Видатні діячі української книги); «45 років з бібліографією! : до

дня народження українського бібліографа Реві Ніни Максимівни» (Бібліотечний вісник. 1999. № 3, с. 40—41); «Рева Ніна Максимівна» (Українські бібліографи: біогр. відом, проф. діяльн., бібліогр./ М-во культури і туризму України, Держ. закл. «Нац. Парлам. б-ка України».К.:2008; Вип.2/ авт.-уклад. Р.С. Жданова, Н.І. Абдуллаєва, В.О. Кононенко; наук. ред.: В.О. Кононенко, Н.Я. Зайченко.К., 2010,240 с., [с.120—121]; «Рева Нина Максимовна (р. 1929) — выдающийся библиограф XX века» (Factorul feminine in istorie (Женский фактор в истории): Сб. статей и док. / Академия наук Молдовы; Молд. гос. ун-т.Кишинев, 2012, 466 с., [с. 438 — 441]); «Рева Ніна Максимівна – професор, бібліограф, укладач систематичного покажчика змісту часопису «Життя й революція» (1925–1934)» (Треті книгознавчі читання : історія та етнокультура.Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 берез., 2020). К.: «Фоліант», 2020, 436 с., [с. 43–53]).

Узагальнений погляд до досліджень родинного кола мають статті: «Слов'язознавство жіночої лінії родини Реві: звернення до витоків» (Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. праць : пам'яті академіка Леоніда Булаховського / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. 2013. Вип. 22, 320 с., [с. 275–287]) ; «Женская линия семьи Ревы: материалы к биографии» (Женщины и мужчины в контексте исторических перемен/ Материалы Пятой Междунар. науч. конф. Рос. Ассоциации исследователей женской истории и Ин-та этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН, 4-7 окт., 2012 г., Тверь: В 2 т., т.2. М., 2012, 512 с.,[с. 54 — 55]) ; «Жіноча лінія родини Реві» (Персональна та біобібліографія в технологіях управління знаннями : матеріали міжнар. семінару-тренінгу, Харків, 4 квіт. 2013 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка ; [уклад.: Л.В. Глазунова, Н.І. Полянська]). Харків, 2013, с. 110 –123;

Цілком очікувальним є подання до наукового обігу багатолітні родинні напрацювання над текстами Т. Шевченка :«Тарас Шевченко крізь простір та час: родинна бібліографія» (Міжнародння Шамякінскія чытанні «Пісьменнік – Асоба – Час»: матэрыялы II Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 20—21кастрычніка 2011г. / УА МДПУ імя І.П. Шамякіна; рэдкал.:

А.У. Сузько (адк. рэд.) [і інш.]. Мазыр, 2011, 281 с., [с. 153–162]); «Родинний архів бібліографічної Шевченкіани» (Світова література на перехресті культур і цивілізацій: Збірник наук. праць: Вип. 4. Сімферополь: Кримський архів, 2012, 360 с., [с. 236 – 246]); «Из опыта работы семьи Рева над библиографией Т.Г. Шевченко» (Археография музейного предмета: Материалы Междунар. науч. конф. (16 – 17 марта, 2012 г.) / Редкол.: Д.А. Добровольский, Р.Б. Казаков, С.И. Маловичко, М.Ф. Румянцева, А.А. Сундиева, О.И. Хорунженко; Рос. гуманитар. ун-т; Ин-т филол. и ист.; Каф. теор. и ист. гуманитар. знания; Фак. ист. искусств; Каф. музеологии; Рос. ин-т культурологии; Сектор музейной энциклопедии. М.: РГГУ, 2012, 201 с., [с. 152 – 155]).

І зовсім, як підбиття підсумків творчої діяльності родини, став вихід книги наукових статей Реви Л. «Тарас Григорович Шевченко: Людина, Поет, Пророк, Символ України: до 200-ліття від дня народження». К.: Фенікс, 2014, 112 с., оскільки, не зважаючи на те, що дослідницька Шевченкіана вимірюється тисячами назв, проблема вивчення життя і творчості поета постає сьогодні як нове та актуальне завдання.

Так співпало, що 2014 рік збігся за часом із 200-річчям від дня народження Великого Кобзаря, і почався днем його пам'яті. Тарас Шевченко, як і всі великі поети, прожив недовго — помер на наступний день після того, як йому сповнилося повних 47 років — 10 березня 1861 року, — через тиждень після скасування кріпосного права в Російській імперії. Симптоматично, що простий кріпосний хлопчина з українського села піднявся до рівня особистості світового масштабу, борячись за свободу свою і свого народу, і сьогодні постає як головний герой українського пантеону. Рецензентом до книги виступив корифей шевченкознавства І. Дзюба.

У статті про цю книгу Рева Л. писала, що, «окреслюючи духовно-інтелектуальні виміри Т.Г. Шевченка, його національно-державницький світогляд, його постать представлена як митець-гуманіст, національний Пророк. Новітнє українське шевченкознавство поступово розкриває для майбутнього феномен Тараса Шевченка – Поета, Людини, Пророка, Месії, який своїми

творами показував і показує світові істинну Україну, Україну майбутнього, Україну боротьби. Його світогляд і філософія як правічне джерело духовного безсмертя надихає кожне нове покоління натхненням і силою».

Майдан 2013 року, а потім – 2014 рік – початок нашої війни, що підсвідомо тривала тисячоліття, стало захоплення Криму та бої на Донбасі. Національна біографіка вилилася в дослідженнях Реви Л.Г. того періоду статтями: «Втрачене / невтрачене покоління : Ернест Хемінгуей – шістдесятництво – Майдан – Гібридна війна» (Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: філологія: зб. наук. статей / Гол. ред. В.А. Зарва. Вип. XVII. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2018, 220 с., [с.163 –180]) ; « Втрачене / невтрачене покоління : Ернест Хемінгуей – шістдесятництво – Майдан – Гібридна війна» (Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: філологія: зб. наук. статей / Гол. ред. В.А. Зарва. Вип. XVIII. Бердянськ : БДПУ, 2019, 204 с., [с. 49 –64]).

У сьогоднішню воєнну добу Рева Лариса Григорівна не полишає місії брати участь у всеукраїнських та міжнародних заходах із питань культури, що, безперечно, зміцнює високі позиції нашої держави на міжнародному тлі.

Добре слово сказано про дочку і колегами по цеху : «Рева Лариса Григорівна» (Українські бібліографи: біограф. відом., проф. діяльн., бібліогр./ М-во культури і туризму України, Держ. закл. «Нац. Парлам. б-ка України». Вип.2/ авт.-уклад.: Р.С. Жданова,, Н.І. Абдуллаєва, В.О. Кононенко; наук. ред.: В.О. Кононенко, Н.Я. Зайченко. К., 2010, 240 с., [с.117–120]) ; «Рева Лариса Григорівна» (Видання «Науковці та освітяни України» : Перше вид. К. : Укр. інформ.-видавн. центр «Галактика», 2015, 306 с., [с.44]) ; Гончаров О.П. Краєзнавство в житті Реви Лариси Григорівни. Історія, культура та освіта: християнський вимір: До 20-річчя заснування Хмельницького інституту МАУП: зб. наук. праць Хмельницького ін.-ту МАУП. Вип. 6. Хмельницький: Вид-во ХІ МАУП, 2016, 416 с., [с. 92 – 118].

Багаторічна наукова та соціально-культурна діяльність у 2018 році була відзначена медаллю імені Миколи Івановича Дубини АН ВО України.

В щорічному збірнику наукових праць «Конотопські читання» в передовій статті Ш. Акічева «Конотопщина, 2023 рік : ювілейні дати, події, урочистості» написано: «Серпень... 7 серпня – 65 років від дня народження Лариси Григорівни Реви (1958), члена-кореспондента Академії Вищої освіти України, кандидата філологічних наук, члена НСПУ, уродженки м. Києва» (с.8).

В 2023 році цю подію було відзначено Всеукраїнською мережею для безкоштовної освіти та розвитку «Гончаренко-Центр».

Наостанок хочу представити загаломі той фундаментальний внесок наукових праць, який зміцнював інтелектуальний потенціал українців, гідно представляючи Україну на різноманітних платформах, і, сподіваюся, увійде до золотого фонду культурної скарбниці України. Див. : Додаток 1:

Додаток 1.

1. Видання Швайпольта Фіоля у фондах відділу стародруків та рідкісних видань ЦНБ НАН України // Бібліотечний вісник. 1994. № 3. С. 18—22.

2. Українські кириличні стародруки як національна культурна спадщина : Матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. // Культура України: історія і сучасність : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 1996. С. 73—74.

3. Зведений каталог слов'янських кириличних видань як засіб інформації про духовну спадщину України // Третій Міжнародний конгрес україністів: історія / Нац. асоц. україністів [та ін]. Х., 1996. С. 248—250.

4. Анфологіони друкарні Львівського Ставропігійського братства у фондах НБУВ // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тези доп. Міжнар. наук. конф., Київ, 8—10 жовт. 1996 р. / [редкол.: Л. А. Дубровіна та ін.]. К., 1996. С. 127—128.

5. Анфологіони друкарні Львівського Ставропігійського братства // Пам'ять століть. 1997. № 4. С. 142-145.

6. Слов'янські кириличні видання XV століття в бібліотеках України // Дивослово. 1997. № 4. С. 56-59.

7. Просвітницька діяльність Гедеона Балабана (1530-1607) // Бібліографознавство: теорія і практика : зб. наук. праць / М-во культури і мистецтв України, Київ. держ. ін-т культури. К., 1997. С. 104—110.

8. Слов'янські кириличні видання на допомогу національній освіті // Роль шкільної бібліотеки в системі національної освіти України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : тези доп. / М-во освіти України, Ін-т змісту і методів навчання. К., 1997. С. 110—112.

9. Фонди кириличних стародруків у Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. 1997. Вип. 2. С. 81-86.

10. З історії створення Зведеного каталога українських стародруків // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (14-17 жовт. 1997 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. К., 1997. С. 158—160.

11. На шляху до Зведеного каталога українських кириличних видань // Слово і час. 1997. № 11/12. С. 84-88.

12. С. Маслов як основоположник моделі наукового опису української стародрукованої книги // Перші книгознавчі читання : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 1997. С. 83-86.

13. Слов'янські кириличні видання XV століття в бібліотеках України // Дивослово. 1997. № 4. С. 56—59.

14. Діяльність ВБУ в умовах державного відродження України: 1917-1921 рр. // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917-1921 рр.) : зб. наук. праць / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, Укр. держ. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознав., Нац. парлам. б-ка України. К., 1998. С. 140-142.

15. Елементи історичного краєзнавства в стародрукованих кириличних виданнях // Бібліотечне краєзнавство у відновленні історичної пам'яті народу : матеріали наук.-практ. конф., (26—27 трав. 1997 р., м. Київ) / [редкол.: Кисельова В. П., Комська А. М.]. К., 1998. С. 188-191.

16. Кирилична стародрукована книга крізь призму сучасності // Бібліотека і читач на порозі XXI століття : до Всеукр. дня б-к : зб. наук. пр. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. К., 1998. С. 51-55.

17. Фонди стародрукованої книги в умовах 1917-1921 рр. : до 80-річчя НБУ ім. В. І. Вернадського // Слово і час. 1998. № 9/10. С. 22-26.

18. Видання кириличного друку козацької доби — фундамент розвитку історії української літератури Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". 1998. Вип. 7. С. 29-34.

19. Комісія давнього українського письменства при ВУАН: напрями діяльності // Студії з архівної справи та документознавства / Укр. держ. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознав. К., 1999. Т. 4. С. 116 -117.

20. Стародавній і середньовічний Київ — центр давньої української культури // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". 1999. Вип. 8. С. 176-179.

21. Рефлексії розвитку давньої української літератури // Історія бібліотечної справи в Україні : до 1000-річчя літописання і книжк. справи в Україні : зб. наук. пр. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. 1999. Вип. 3. С. 112-119.

22. Кириличні видання-інкунабули в історії української літератури // Слово і час. 2000. № 3. С. 84-86.

23. «Апостол» І. Федорова як первісток українського друкарства // Наукові праці Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського : зб. ст. / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. 2000. Вип. 4. С. 236—240.

24. Історія дослідження кириличної книги // Вісник Книжкової палати. 2001. № 6. С. 23-27.

25. Історія діяльності Комітету з опису українських стародруків Археографічної комісії ВУАН // Слово і час. 2001. № 5. С. 91-94.

26. Літературний Київ середньовіччя // Вісник Книжкової палати. 2001. № 11. С. 43-46.

27. Історія діяльності Комітету з опису українських стародруків Археографічної комісії ВУАН // Слово і час. 2001. № 5. С. 91-94.

28. Неопубліковані матеріали про давню українську книгу // Студії з архівної справи та документознавства. К., 2001. Т. 7. С. 140-143.

29. «Тріодь пісна» та «Тріодь цвітна» як різновиди слов'янських кириличних стародруків // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". 2001. Вип. 10. С. 230-233. Про богослужбові книги «Тріодь пісна» та «Тріодь цвітна».

30. Кілька думок з приводу маловідомих рецензій // Вісник Книжкової палати. 2002. № 9. С. 35—37.

31. Матеріали до історії дослідження української стародрукованої книги в ХІХ столітті // Літературознавство : в 2 кн. : [п'ятий конгр. міжнар. асоц. українців : наук. доп., (Чернівці, 26-29 серп. 2002р.)] / Міжнар. асоц. українців, Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2003. С. 290-299.

32. Українське давнє письменство в дослідженнях 20-30-х років двадцятого століття // Вісник Книжкової палати. 2003. № 11. С. 32-37.

33. Історіографічні видання та документальні джерела Західної Європи про козацьку добу // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН

України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". 2003. Вип. 12. С. 323-327.

34. Львівські євангеліони // Український богослов : іст. і теол. щоріч. / Іст клуб "Планета", іст. т-во Нестора Літописця. 2003. Вип. 2. С. 350—352.

35. Гуртківці В. М. Перетца в Житомирі // Житомиру — 1120 (884-2004) : [матеріали Міжнар. наук.-краєзнав. конф. "Житомир в історії Волині та України", 15-18 верес. 2004 р., м. Житомир] / Житомир. обл. держ. адмін, Житомир. обл. рада, Житомир. міська рада [та ін. ; голов. ред. М. Ю. Костриця]. Житомир, 2004. С. 87-94. (Науковий збірник "Велика Волинь" ; т. 31).

36. Євангеліє як джерело національної духовності // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". 2004. Вип. 13. С. 325-331.

37. Перетц В. М. Рецензія на монографію М. С. Грушевського "Історія української літератури". Т. 1 /вступ. ст. та комент. Реві Л. // Слово і час. 2004. № 7. С. 67-73.

38. «Вдосконалювати людину здатна лише віра» (Олесь Гончар) // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць / редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) [та ін.] ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. К., 2005. Вип. 21, ч. 2. С. 246-258.

39. Давня українська література в дослідженнях членів комісій історико-філологічного відділу ВУАН (20-30-і рр. ХХ століття) // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць / редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) [та ін.] ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. К., 2005. Вип. 21, ч. 2. С. 309-326.

40. В. Ягич — голова-патріарх усіх сучасних слов'язознавців // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : зб. ст. / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. 2005. Вип. 14. С. 835-846.

41. Українське письменство XIV — першої половини XVI ст. : історіографія і бібліографія // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць / редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) [та ін.] ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. К., 2005. Вип. 21, ч. 2. С. 185-206.

42. Заблудівське Євангеліє // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол.: Смолій В. А. (голова) [та ін.]. К., 2005. Т. 3. С. 183.

43. Тарас Шевченко і Святе Письмо // Ученые записки / М-во образования и науки Автономной Республики Крым, Крым. респ. ин-т последиплом. пед. образования. 2005. № 2. С. 14-16.

44. Ігнатій Раковецький, його життя та «Prawda Ruska» // Бердичів древній і вічно молодий / Бердичів. міська рада, Житомир. наук.-краєзнав. т-во дослідників Волині, Житомир. обл. орг. Нац. спілки журналістів України [та ін. ; голов. ред. М. Ю. Костриця]. Житомир, 2005. С. 221-224. (Науковий збірник "Велика Волинь" ; т. 32).

45. Ще раз про візантійські впливи // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". 2005. Вип. 14. С. 334-340.

46. В. М. Перетц про наукові студії С. О. Щеглової // Філологічні семінари. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. 2005. Вип. 8 : Художня форма. С. 39-43.

47. С. І. Маслов як теоретик компаративістики // Філологічні семінари / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. 2006. Вип. 9 : Національні моделі порівняльного літературознавства. С. 102-107.

48. Славістичні погляди Ігнатія Раковецького // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. праць : пам'яті Леоніда Булаховського / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. 2006. Вип. 6. С. 140-146.

49. Новинки университетских издательств Украины по филологическим наукам // Научная книга на постсоветском пространстве : Материалы II Междунар. науч. конф. (Москва, 19-21

сент., 2007 г.) : в 2 ч. / Междунар. асоц. Акад. наук, Совет по книгоизд., РАН, Науч. центр исслед. истории кн. культуры. М., 2007. Ч. 2. С. 129—134.

50. Славістичний дискурс Михайла Драй-Хмари // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. праць : пам'яті Леоніда Булаховського / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. 2007. Вип. 7. С. 483-494.

51. Творча лабораторія Михайла Драй-Хмари — дослідника давньої літератури // Філологічні семінари / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. 2007. Вип. 10 : Понятійний апарат сучасного літературознавства: «своє» й «чуже». С. 283—289.

52. Українське письменство другої половини XVI — першої половини XVII ст. : історіографія і бібліографія // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць / редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) [та ін.] ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. К., 2007. Вип. 28, ч. 1. С. 218-247.

53. Духовність та ментальність — основні риси українців. «Ми є тими, що ми пам'ятаємо» (К. Ушинський) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Центр пам'яткознав. НАН України та Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Наук.-дослід. центр "Часи козацькі". 2007. Вип. 16. С. 408-413.

54. Духовність як домінанта загальнолюдської проблеми в образі Ярославни // «Слово о полку Ігоревім» та його доба : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (Галич, 24 жовт., 2007 р.) : на посвяту Ярославів Осмомислу, князю Галицькому / Держ. служба з питань нац. культ. спадщини, Нац. заповідник «Давній Галич». Галич, 2007. С. 50-58.

55. Він жив і творив на Чернігівщині: До портрета Лазаря Барановича // Вісник Книжкової палати. 2007. № 1. С. 29-33.

56. Біографічний дискурс Михайла Драй-Хмари: історіографія, бібліографія // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : зб. ст. / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. К., 2007. Вип. 19. С. 571-580.

57. Михайло Драй-Хмара: людина «відважно чіткого духовного національно-політичного профілю» // Вісник Книжкової палати. 2007. № 6. С. 33-38.

58. Славянская женщина во временном и пространственном аспекте // Таленавітыя жанчыны Беларусі у культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету : зб. матэрыялаў Міжнар. наук.-практ. канф. (Мазыр, 24—25 мая 2007) / М-ва Адукацыі Рэспублікі Беларусь, Установа Адукацыі «Мазырскі Дзяржавэны педагагічны універсытэт імя І. П. Шамякіна». Мазыр, 2007. С. 200-205. Образ слов'янської жінки в світовій літературі.

59. Візантологічні дослідження Всеукраїнської академії наук : за арх. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського // XII Сходознавчі читання А. Кримського : тези доп. Міжнар. наук. конф., м. Київ, 2—3 жовт. 2008 р. / НАН України, Ін-т сходознав. ім. А. Кримського. К., 2008. С. 15-17.

60. Михайло Драй-Хмара як славіст // Studia Slavistica. 2008. Вип. 8. С. 311-323.

61. Феномен духовності в часопросторовому аспекті // Культура в сучасному українському суспільстві : стан та проблеми : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 6—7 черв. 2008 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв [та ін.]. К., 2008. С. 152-155.

62. Духовний світ Кирила Транквіліона-Ставровецького // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. Вип. 31 / Редкол.: Г. Ф. Семенюк (гол. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. Ч. 1. К.: Твім Інтер, 2008. 791 с. [С. 281-294].

63. Творчість Лаврентія Зизанія – педагога, полеміста-філософа, проповідника та перекладача: До проблем духовності // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. Вип. 32 / Редкол.: Г. Ф. Семенюк (гол. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. Ч. 2. К.: Твім Інтер, 2008. 436 с. [С. 192 – 206].

64. Ілько Борщак про Івана Мазепу та його сучасників: За фондами Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського // Іван Мазепа та його доба: Історія, культура, національна пам'ять / Матеріали Міжнародної наук. конференції «Іван Мазепа та його доба: Історія, культура, національна пам'ять»/ Нац. ун-т «Києво-

Могилянська академія» (16 – 17 жовтня 2008 р., Київ – Полтава). К.: Вид-во «Темпора», 2008. 488. [С. 271 – 282].

65. Академические издания «Истории украинской литературы» // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: К 280-летию академического книгоиздательства в России: Материалы Международной научной конференции (Москва, 18 – 19 декабря 2008 г.). М.: Наука, 2008. 431 с. [С. 303 – 307].

66. Микола Чернявський і «Слово о полку Ігоревім» // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. ст.: Вип. 17 / Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”; Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури; Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПК. К., 2008. 436 с. [С. 325– 335].

67. Гуманістичний пафос української народної творчості: Історико-теоретичний аспект // Традиційна культура в умовах глобалізації: Проблема збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 27– 28 серпня 2008 р.). Х.: Вид-во «АТОС», 2008. 278 с. [С. 172– 178].

68. Ярославна – уособлення духовності української жінки // Жінка в науці та освіті: Минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 130-річчю вищої освіти жінок в Україні (Київ, 6– 8 листопада 2008 р.) / Нац. політехнічний ун-т. – К.: СПД «Пісоцький», 2008. 314с. [С. 301– 306].

69. Лаврентій Зизаній – автор першого церковнослов'янського словника (1596), церковнослов'янської граматики (1596), «Катехізису» (1626), педагог, полеміст, проповідник та перекладач // Могилянські читання 2008: Зб. наук. праць: Церква і музеї: Втрати ХХ століття / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник; Ред. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. К.: Фенікс, 2009. 576 с. [С. 103 – 113].

70. Безцінна спадщина: Слов'янські першо– та стародруки у вихованні високодуховної особистості // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвузівський збірник наук. статей / Відп. ред. В.А. Зарва. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток. ЛТД»,

2009. Вип. XX: Лінгвістика і літературознавство. 557 с. [С. 249 – 259].

71. Григорій Сковорода (1722 – 1794) – уродженець України, філософ світового рівня // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Т. 19: У 2-х кн. Тематичний випуск: «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризації». Кн. 1. К., 2009. 692 с. /Матеріали Міжнар. наук. конф. «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризації» (К., 29 – 30 верес., 2009). [С. 351 – 366].

72. «Шлях із неволі, в небуття»: Михайло Драй-Хмара – український поет, літературознавець, перекладач // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Вип. 19. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009. 210 с. [С. 71 – 76].

73. Видатний український письменник І. Нечуй-Левицький у спогадах М. Плевака (за фондами архівів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Вісник Черкаського університету: Серія: педагогічні науки. № 159/ Відп. за вип. В. Г. Поліщук. Черкаси /Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2009. 224 с. [С. 39 – 49].

74. До духовності Василя Фашенка: перманенція його поглядів // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. ст.: Вип. 18 / Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”; Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури; Центр пам'яткознавства НАН України та УТОPIK. К., 2009. 466 с. [С. 360– 367].

75. Історія міста, держави, народу – історія літератури // Болохівщина: осягнення історії / Матеріали Всеукраїнської наук. практ. конф., присвяченої 800-літтю міста Старокостянтинів (Старокостянтинів, 17 – 18 верес., 2009 р.) /Відп. ред. О. Журко. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2009. В 2-х част.: 2 част. 191 с. [С. 86 – 92].

76. Владимир Николаевич Перетц и его научная школа // Материалы VIII Международного семинара «Украина в мировом культурном пространстве» (12 – 16 мая 2008, г. Санкт-Петербург) /

Под ред. Т.Н. Лебединской и А.Н. Карова. СПб., 2009. 296 с. [С. 128–133].

77. Усна народна творчість – складова історії української літератури, духовної культури нації // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. Вип. 34 / Редкол.: Г.Ф. Семенюк (гол. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. Ч. 1. К.: Твім Інтер, 2009. 472 с. [С. 175 – 185].

78. Доля України – в українській літературі // Вісник Книжкової Палати. 2009. № 9. С. 32 – 33.

79. До духовності Василя Фашенка: перманенція його поглядів // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. ст.: Вип. 18 / Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”; Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури; Центр пам'яткознавства НАН України та УТОPIK. К., 2009. 466 с. [С. 360–367].

80. Недосяжна зірка Гоголя, або Гоголь і світ (за щоденниками Олеса Гончара) // Методика. Досвід. Пошук: Проблеми вивчення шкільних курсів мови та літератури: Вип. XI: Науково-метод. збірник / Ніжинський держ. ун-т імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2009. [С. 53 – 61]. 240 с.

81. Львів як культурна столиця: 1880 – 1939. Михайло Возняк (1881 – 1954) – видатний історик української літератури // *Modernistyczny Lwów: teksty życia, teksty sztuki* / Pod redakcją E. Paczowskiej i D.M. Osinskiego. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2009. 508 s. [s. 395 – 410].

82. Роль В.І. Барвінка в бібліографуванні церковно-слов'янських стародруків // Четверті бібліографічні студії, присвячені 120-річчю Михайла Ясинського [текст] / Держ. заклад «Харківська держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка»; [уклад. Т.О. Сосновська, В.О. Ярошик]. Х., 2009. 125 с. [с.100 – 103].

83. Духовність літератури, її ментальність як категорії вічного // Вісник Книжкової Палати. 2009. № 1. С. 50 – 52.

84. Жанрово-стильові особливості української книжкової поезії другої половини ХVІ – першої половини ХVІІст. // Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник: Вип. V. Луцьк, 2009. 304 с. [С. 233 – 242].

85. Духовність як категорія вічності у вихованні молоді // Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри: Зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. (Київ, 26 – 27 берез. 2009) /Київ. лінгвістичний ун-т. К.: Видавн. Центр КНЛУ, 2009. 504 с. [С. 172 – 175].

86. Рева Л.Г. Роль братств в развитии книжной культуры Украины. Гедеон Балабан //Наука о книге. Традиции и инновации: К 50-летию сборника «Книга. Исследования и материалы»: Материалы ХII международной научной конференции по проблемам книговедения (Москва, 28-30 апреля 2009 г.): В 4 ч.М.: Наука, 2009. Ч. 1. С. 500-502.

87. Михаил Драй-Хмара: научно-исследовательская деятельность // Евразийская лингвокультурная парадигма и процессы глобализации: История и современность / Материалы I Междунар. науч. конф., 11 – 13 ноября 2009 г. / ГОУВПО «Пятигорск. гос. лингвист. ун-т»; Северокавказ. научно-исследов. ин-т филологии; «Рус. язык на Северном Кавказе». Пятигорск, 2009. 318 с. [С. 223 – 228].

88. Іван Мазепа та продовжувачі його справи у творчості Ілька Борщака (за архівними матеріалами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського)// Полтавська битва 1709 року в історичній долі України, Росії, Швеції та інших держав: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практ. конф. , Полтава, 2009. Харків: ФОП Толмачова Н.Ю., 2009. [480 с.]. С. 81 – 96.

89. Євангеліє Житомирське (Володимиро-Волинське) 1571 р. – унікальна пам'ятка писемності культури ХVІ ст. // Україна від епохи УНР до початку ХХІ ст.: (Матеріали Всеукр. наук.-краєзнавчої конф., присвяченої 125-річчю від дня народж. І.А. Фещенка-Чопівського ,20 – 22 січ., 2009 р., Житомир)/ Голов. ред. М.Ю. Костриця. Житомир: М. Косенко, 2009. 560 с.:іл. [С. 95 – 99]: Наук. збірник “Велика Волинь”: Праці Житомир. наук.-краєзнавчого т-ва дослідників Волині: Вип. 41.

90. Григорій Сковорода – філософ світового рівня в дослідженнях Мирослава Поповича // Житомиру – 1125 (Матеріали Всеукр. наук.-краєзнавчої конф., присвяченої 1125-річчю заснування міста Житомира, 6 – 8 жовт., 2009 р., Житомир)/ Голов.

ред. М.Ю. Костриця. Житомир: М. Косенко, 2009. ХХХ с.:іл. [С. 301 – 310]: Наук. збірник “Велика Волинь”: Праці Житомир. наук.-краснзнавчого т-ва дослідників Волині: Вип. 42.

91. Українська література: проблеми духовності та ментальності // Вісник Книжкової Палати. 2010. № 2. С. 47 – 48.

92. Ватрослав Ягич — дослідник пам’яток давнього письменства // Старий Луцьк: Наук.-інформ. зб. Вип. VI. Луцьк: Терен, 2010. 400 с. [344–351].

93. Думки з приводу поетики усної і писемної словесності другої половини ХVІІ – першої половини ХVІІІ ст. // Філологічні обрії: Зб. наук. праць молодих учених України. Вип. 4 /Гол. ред.: А.В. Козлов; Відп. ред.: Т.І. Вірченко; МОН України; КЕІ ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»; КДПУ. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2010. 226 с. [С. 93 – 97].

94. Фактори національної самобутності українського народу // Наукові записки. Серія «Культурологія» (Проблеми культурної ідентичності: глобальний та локальний виміри. Матеріали Міжнародної наук. конф., 23 – 24 квіт. 2010 р., Острог. Острог: Видавництво Національного ун-ту «Острозька академія», 2010. Вип. 5. 668 с. [С. 242 – 251].

95. Видатний український патріот Ілько Борщак – популяризатор творів української проблематики у франкомовному науковому середовищі // Український вимір: Міжнар. збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори: У 3 т. Т.1. Чернігів, 2010. 160 с. [С. 26 – 31].

96. Іван Іванович Огієнко – семінарист гуртка В.М. Перетца, продовжувач ідей Олександра Олександровича Потебні // Журналістика. Лінгвістика. Дидактика: Збірник наук. праць /Полт. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Нац. спілка журналістів України: Полт. обл. організація; Всеукр. наук.-практ. конф.: «Журналістика. Лінгвістика. Дидактика», 7 – 8 жовт., 2010, Полтава. Полтава, 2010. 366 с. [С. 237 – 242].

97. Історія України крізь призму билинного мистецтва // Заповідна Хортиця. Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Історія Запорозького козацтва в пам’ятках та музейній практиці»:

Спец. вип. Запоріжжя: A@V. Art.group. 2010. 424 с.: іл. [С. 140 – 145].

98. Уродженець Житомирщини Іван Іванович Огієнко та його творча спадщина // Краєзнавство та музейна справа в Україні (Матеріали Всеукр. наук.-краєзнавчої конф., присвяченої 145-річчю заснування Житомир. краєзнавчого музею, 27 – 29 жовт., 2010 р., Житомир)/ Голов. ред. М.Ю. Костриця. Житомир: М. Косенко, 2010. 544 с.:іл. [С. 385 — 395]: Наук. збірник “Велика Волинь”: Праці Житомир. наук.-краєзнавчого т-ва дослідників Волині: Вип. 44.

99. Мова – феномен духовної культури нації // Культурологія та соціальні комунікації: Інноваційні стратегії розвитку: Матеріали Міжнар. наук. конф. (18–19 листопада, 2010, м. Харків) /Харк. держ. Академія культури; [ред. Кол. В.М. Шейко та ін.]. Х: ХДАК, 2010. [296 с.]. С. 251 – 253.

100. Фонди слов'янських першо- і стародруків у вихованні високодуховної особистості // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського: Вип. 2: Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку / НАПН України; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В.О. Сухомлинського; [редкол.: Л.А. Дубровіна, В.А. Вергунов, Т.І. Ківшар (голова), Л.Г. Петрова, Г.П. Пустовіт, П.І. Рогова (заст.голови), В.І. Лутовинова, Т.В. Добко, Я.О. Чепуренко, О.М. Яценко, Я.С. Сошинська, О.З. Клименко]. К.: Пед. думка, 2010. [С. 72– 80]. 320 с.; табл.; іл.

101. Ілько Борщак (за іноземними архівами): до портрету провідника нації, духовника Івана Мазепи // Могилянські читання 2008: Зб. наук. праць: Мазепинська доба в культурі України / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник; Ред. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. К.: Фенікс, 2010. 424 с. [С. 127 – 139].

102. Наукові праці університетських учених-філологів – джерелознавча база вивчення історії української літератури та життєписів її творців // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Наукова

бібліотека; редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 648 с. (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип.2). [С. 399 – 413].

103. Життєписи видатних діячів української літератури в історичній пам'яті (з досвіду роботи в Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського) // Наукові праці: Наук.-метод. журнал. Т. 135: Вип. 122: Філологія. Літературознавство. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 128 с. [С. 75 –78].

104. Творчість Михайла Драй-Хмари крізь призму неокласичних тенденцій у світовій літературі // Вісник Книжкової Палати. 2010. № 6. С. 50 – 52.

105. До біографії Михайла Петровича Драгоманова (1841-1895): за архівами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського /Леся Українка і сучасність: зб. наук. пр. / упоряд. Н. Сташенко. Т. 6. Луцьк: РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. С.378–377.

106. Дослідження Візантологічної комісії ВУАН (за архівами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики: Пам'яті Омеляна Прицака / Відп. ред. В.В. Лучик. К.:ВППЦ НаУКМА, 2010. С. 175–180. [246 с.].

107. Сергій Іванович Маслов – основоположник теорії наукового опису українських стародруків та рукописних раритетів // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства: Серія «Пам'яткознавство Північного регіону України», № 3 / Посохов С.І. (гол. ред.), Титова О.М. (заст. гол. ред.), Коваленко О.Б. (заст. гол. ред.), Бойко О.Д., Вербка І.В., Верменич Я.В. та інші/ Центр Пам'яткознавства НАН України і УТОПІК: Вип. 10 (13). К., 2010. С. 165 –171. [188 с.].

108. Українці в «Polskim slowniku Woigrafcicznym»: Ігнатій Раковецький (1783–1839) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. праць (Д.Я. Телегін (відп.ред.), О.М. Титова (заст. відп. ред.), І.П. Бондаренко, Г.Ю. Івакін й ін./ Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК,

Історико-культурна асоціація “Україна – Туреччина”: Вип. 19. К., 2010. С. 433 – 440. [564 с.].

109. Духовність українського літературного процесу як категорія вічного: Роздуми Ю. Шевельова // Піскун В.М., Ціпко А.В., Шептицька Т.Л. та ін. Юрій Шевельов –виклик часу і відповідь науковця: Монографія. К.: «МП Леся», 2010. С. 136 –140. [174 с.].

110. Совість України Олесь Гончар про феномен українця Миколи Гоголя // Вісник Книжкової Палати. 2010. № 11. С. 40 – 43.

111. Внесок вченого- енциклопедиста Івана Івановича Огієнка в мовознавчу науку (за фондами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України) // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвузівський збірник наук. статей /Відп. ред. В.А. Зарва.Бердянськ:БДПУ, 2010. Вип.ХХІІІ:Ч.3: Серія: Лінгвістика і літературознавство. 464 с. [С. 304 – 314].

112. Голубина книга як фундамент усної народнопоетичної творчості України // Наук. вісник «Межибіж»: Матеріали Третьої наук.-краєзнавчої конф. «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України»:В 2 ч. / Під ред.. О.Г. Погорільця, Л.В. Баженова, А.М. Трембіцького та ін. Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А.А.,2010.Ч.1. 390 с. [С.143 –149].

113. Многогрань М. Гоголя очима духовного проповідника України Олесь Гончара // Українознавчий альманах: Вип.2 / Київ. нац.. ун-т імені Тараса Шевченка. К., 2010. 318 с. [С.179 – 181].

114. Павло Миколайович Попов – визначний літературознавець, фольклорист, книгознавець, бібліограф // Київ у соціокультурному просторі ХІХ –ХХІ століть: національний та європейський контекст: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф, 13 квітня 2011 р. /М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка :[Редкол.: В.О. Огнев'юк (голова), Л.Л. Хоружа, К.О. Линьов та ін.; Відп. ред.. А.Л. Зінченко]. К.: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. [С.180 –183]. 200 с.

115. До питання про мовний код українського народу // Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. праць /Відп.ред. О.Г. Хомчук /Мелітопол. держ пед. ун-т імені Богдана Хмельницького;

Северодвінська філія ГОУ ВПО «Поморський держ. ун-т імені М.В. Ломоносова» (Росія) . Вип.1. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2011. [С.304 –309]. 316 с.

116. Іван Іванович Огієнко та його творча спадщина в контексті світової культури // Подільська еміграція в контексті європейської та світової культури: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17–18 берез., 2011).Хмельницький: Видавець П.П. Заколотний М.І., 2011. 329 с. [С. 185 –192].

117. Современная отечественная периодика по филологическим наукам как информационный источник о книгоиздании в Украине // Историко-культурное взаимодействие на пространстве СНГ в контексте развития книгоиздания, книгообмена и науки о книге / Материалы Междунар. науч. конф. (Киев, 4 – 6 октября, 2011 г.). К.: Издат. Дом «Академперіодика»; М.: «Наука», 2011. 199 с. [С.140–144].

118. Літературна українська мова доби Ренесансу та Бароко (за фондами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України) // Актуальні проблеми іноземної філології : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / Відп. ред. В. А. Зарва. Бердянськ : БДПУ, 2011. Випуск VI. Ч. 2. С. 30–38.

119. Творчість Антонія Радивиловського – представника яскравих зразків культової ораторської прози стилю Бароко (за матеріалами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України) // Старий Луцьк: Наук.-інформ. зб. Вип. VII. Луцьк: ВМА «Терен», 2011.576 с. [543–562].

120. Чигирин – арена героїчної боротьби за незалежність України в усній народній творчості, літературі // Чигиринщина: історія і сьогодення: Матеріали наук.-практ. конф (Чигирин, 30 верес. – 1 жовт., 2010). Черкаси: «Вертикаль»; Видавець Кандич С.Г., 2011. 408 с. [С. 201 – 205].

121. Освіта і мовна культура в Україні: звернення до витоків.// Філософія культури: Мова. Раціональність. Освіта /Матеріали Другої Всеукр. наук.-практ. конф (15 квіт., 2011, Донецьк); Під наук. ред. д-ра філософ. н., проф. Додонова Р.О., к.

філософ. н., доц. Давидова П.Г. [С.160 –164]. Донецьк: Дон ІЗТ, 2011.196 с.

122. Славистична філологія в дослідженнях: погляд у XXI століття //Пересопницьке Євангеліє та рукописна традиція в історії і сьогоденні слов'янських культур; Слов'янознавство XXI століття тенденції інтеграції і диференціації: Тези Міжнар. наук. конф до Дня слов. писемності і культури; 24—26 трав. 2011 р.; НАН України; Укр. ком славистів; Ін-т археології; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського; Ін-т укр.. мови; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Укр. мов.-інф. фонд; відп. ред. Н.Г.Солонська; Київ. нац. ун-т ім.. Т. Шевченка, Ін-т філології; Переяслав-Хмельниц. держ.пед. ун-т; уклад. і відп. ред. Н.Г. Солонська. К.: НБУВ, 2011.108 с. [С.26–30].

123. «Спочатку було Слово»: першодруки як фундамент до світової економіки // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля: Серія «Філологічні науки». 2011. № 2 (2). С. 53 – 60.

124. Научно-исследовательская и лингвистическая деятельность Михаила Драй-Хмары // Лингвистика: традиции и современность: Памяти канд. филолог. наук, профессора Загоруйко Андрея Яковлевича: Материалы 2-й Междунар. науч. конф.(20 –21 апреля, 2011 г., Ростов-на-Дону) / Южный Федеральный ун-т; Пед. ин-т. Ростов-на-Дону, 2011. 136 с. [С.91–97].

125. Козацтво: історико-літературний ескіз (через призму європейського світогляду) // Історико-культурна спадщина Українського козацтва у виховній діяльності сучасних вишів / Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 21–22 квіт., 2011 р., м. Харків. Х.:ЗДТУБА, 2011. 256 с. [С.128 –130].

126. Значення державної мови в молодіжній регіональній політиці незалежної України // Антикризова стратегія регіональної молодіжної політики. Регіональна молодіжна політика як шлях розбудови української державності: 3 нагоди XX-річчя незалежності України/ Матеріали регіон. наук.-практ. конф.; Під ред.. к. філос. н., доц. Давидова П.Г. Донецьк: Держ. вид-во «Донбас», 2011. 177 с. [С.156 –160].

127. Украинские народные баллады о любви и верности // Менталитет славян и интеграционные процессы: История, современность, перспективы / Материалы VII Междунар. науч. конф.(Гомель, 26–27 мая, 2011 г.) / Мин-во образования Респ. Беларусь; Ин-т социологии НАН Беларуси; Белорус. Славянский комитет; Гос. Академия славянской культуры; Учреждение образования «Гомельский гос. техн. ун-т имени П.О. Сухого» : В 2 ч. Ч.1.240 с. [С. 174–176].

128. Духовний вибір Антонія Радивиловського – культового письменника України середини XVII століття // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник /Упоряд. О.Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич; Ін-т релігієзнавства – філія Львів. музею історії релігії.2011: Кн. 1. Львів: «Логос», 2011. 782 с. [С.67–73].

129. Історія і культура народу – нероздільні! // Актуальные вопросы истории, культуры и этнографии Юго-Восточного Крыма: Матер. III Междунар. науч. конф. (Новый Свет, 1 – 3 окт., 2010) / БО «БФ «Афинеон»; Крым. регион. организация Нац. союза краеведов Крыма; Респ. общ-во немцев Крыма «Видергебурт»; Сост.О.С. Анисимова; под. ред. В.Ю. Ганкевича, А.А. Непомнящего. Новый Свет: Соло-Рич, 2011. 200 с. С. 147 –150].

130. Євангеліє як першооснова наукових досліджень // Церква– наука– суспільство: питання взаємодій: Матеріали Дев'ятої Міжнародної наукової конференції (25– 27 травня 2011 р.) / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник.К.: НКПШЗ, 2011. 174 с. [С. 77–80].

131. Життєвий і творчий шлях Павла Миколайовича Попова – літературознавця, фольклориста, книгознавця, бібліографа // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць / С.А. Слесарев (голова), О.М. Титова (заступник голови), С.І. Білокінь, Л.О. Гріффен та ін. / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК: Вип. 4. К., Глухів, 2011. 468 с. [С. 332–336].

132. Невідомі сторінки біографії Володимира Миколайовича Перетца // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : зб. статей / НАН України, Нац. б-

ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. К., 2011. Вип.31.701 с. [С. 559—568].

133. Ілько Борщак про Пилипа Орлика // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. праць (Д.Я. Телегін (відп.ред.), О.М. Титова (заст. відп. ред.), І.П. Бондаренко, Г.Ю. Івакін й ін./ Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Історико-культурна асоціація “Україна – Туреччина”: Вип. 20. Ч.І. К., 2011. С. 361– 367. [548 с.].

134. Літературно-художня періодика: історико-критичний ескіз. Інновації // Наука України у світовому інформаційному просторі / НАН України. Вип. 5. К.: Академперіодика, 2011.156 с. [С. 49 – 58].

135. Літературно-художня періодика – важливе джерело краєзнавства // Актуальныя праблемы крыніцазнаўства айчынай гісторыі : Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай конф., прысьвячэннай 450-годдзю Віцебскага гарадскога права і 100-годдзю выдання кнігі зборніка «Полоцко-Вытебская старина» (Віцебск, 6 – 7 кастрычніка, 2011). Віцебск: УА «ВДУ імя П.М. Машэрова», 2011. 350 с. [С. 277 – 282].

136. Ukrainian literary graphical biography in the system of humanitarian civilization (with work experience from the National V.I. Vernadsky Library) // Wladca, wladza: Literackie doswiadczenia Europejczykow: Wiek XX i XXI / Redakcja naukowa: M. Poradecki, wspolpraca: M. Szymor-Rylczak. Lodz, 2011. 378 s. [S. 363 – 368].

140. Вітчизняна періодика ХХ ст. як одне з джерел бібліотечного краєзнавства // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 листоп. 2011 р., м. Київ. К. : Вид. дім. «Вініченко», 2011. С. 167-170.

141. Еволюція особистості на різних етапах розвитку української давньої літератури // Наукові праці: Наук.-метод. журнал. Т. 158: Вип. 170: Філологія. Літературознавство. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 140 с. [С. 61 – 68].

137. В.М. Перетц як славіст і його наукова школа // Слов'янські обрії: Збірник наук. праць. Вип. 4 / НАН України; Укр.

комітет славистів. Нац. б-ка України ім.І.І. Вернадського. 2012. 354 с. [С. 155 – 160].

138. До біографічних джерел і творчості Ватрослава Ягича // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. праць : пам'яті академіка Леоніда Булаховського / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т філології. 2012. Вип. 16. 376 с. [С. 333 – 340].

139. Іван Мазепа та гетьманська столиця Батурин у творчості Ілька Борщака (за матеріалами Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Батуринська старовина: Збірник наук. праць: Вип. 2 (6) / Відп. ред.. О.Б. Коваленко. Чернігів:Вид-во «Десна Поліграф», 2012. 124 с. [С. 99 – 101].

140. Роль слов'янської писемності та усної народної творчості у спадщині українських письменників // Традиції слов'янської писемності та культури: трансформації в XXI столітті : Тези Міжнар. наук. конф. (24 – 25 трав., 2012): Ч. І. К.: НБУВ, 2012. 249 с. [С. 161 – 164].

141. Краєзнавство в історико-літературному контексті на сторінках вітчизняної періодики // Краєзнавча робота в системі філологічної освіти молоді: Матеріали наук. конф. (28– 29 жовт., 2011 р. / За ред. Л.В. Старовойт, С.В. Підпригори. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012. 117 с.[С. 13 – 25].

142. Думки про європейськість у літературі: кризь історичну призму особистості // Вісник Черкаського університету: Серія: Філологічні науки. № 26 (239) / Відп. за вип. В. Г. Полішук. Черкаси /Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2012. 136 с.[С. 126 – 133].

143. Героїка національного та культурного Відродження XIX – початку XX ст. // Аркасівські читання: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (27 – 28 квіт. 2012 р.). Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2012. 386 с. [С. 23 – 26].

144. Стародавня церковнослов'янська література – гуманітарна проблема сьогодення // Теорія літератури і гуманітарні студії: Збірник наук. праць з нагоди сімдесятип'ятиріччя доктора філолог. наук, професора, академіка вищої школи України Романа

Гром'яка / Упоряд. І. Папуша // *Studia methodological*. Вип. 34. Тернопіль: ТИПУ, 2012. 336 с. [С. 127 – 133].

145. Інокентій Гізель – український освітній і церковний діяч // Церква– наука– суспільство: питання взаємодій: Матеріали Десятої Міжнародної наукової конференції (30 травня – 1 червня 2012 р.) / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник. К.: НКПІКЗ, 2012. 212 с. [С. 71 – 72].

146. Особистість в літературі: еволюція пошуку свого «Я» // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник: 2012: Кн. II / Упоряд.: О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. Львів: Львівський музей історії релігій: Логос, 2012. 690 с. [С. 135 – 145].

147. Роль особистості на різних етапах розвитку історії української давньої літератури // Український вимір: Міжнар. збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори: Число 11. Чернівці, 2012. 112 с. [С. 46– 59].

148. Вплив національно-визвольної боротьби українського народу, очолюваної козацтвом, на розвиток культури в Галичині в першій половині ХІХ ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. праць; О.М. Титова (відп. ред.), Біляєва С.О., Виногородська Л.І., Івакін Г.Ю. та ін./ Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, Історико-культурна асоціація “Україна – Туреччина”: Вип. 21. Ч. II. К., 2012. 403 с. [С. 283–300].

149. Уродженці Хмельниччини – Герасим та Мелетій Смотрицькі, палкі оборонці вітчизняних духовних традицій, прихильники ідеї незалежної України // Матеріали Всеукр. наук.-красназвчої конф. «Хмельниччина в контексті історії України», яка відб. 21 верес. 2012 р. та присвяч. 75-й річниці утворення Хмельн. обл./ Ред. кол.: Баженов Л.В. (голова), Єсюнін С.М. (співголова, відп. ред..) та ін. Хмельницький, 2012. 560 с. [С. 360 – 364].

150. Иннокентий Гизель и развитие книгопечатания в Киево-Печерской лавре // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: К 285-летию основания Академической типографии в России: Материалы V международной научной

конференции (Москва, 24-26 октября 2012 г.): В 2т. М.: Наука, 2012. Т.1.Ч.1.543 с. [С. 373 – 376].

151. Современная отечественная периодика по филологическим наукам как информационный источник о книгоиздании в Украине: [передрук] // Научная книга: Спец. выпуск. № 1. 2012. 96 с. [С. 52– 55].

152. Нестор Літописець та його «Повість временних літ» // Несторівські студії: Образ Богородиці в духовній культурі Давньої Русі / Доп. науковців IX Несторівських студій. К.: Нац. Києво-Печерський історико-культ. заповідник, 2012. 92 с. [С. 62 – 69].

153. Особистість у літературі як дзеркало історії // Могилянські читання 2011: Зб. наук. праць: Християнські реліквії: вивчення, збереження, експонування / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник; Ред. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. К., 2012. 660 с. [С. 108 – 118].

154. Творчість Антонія Радивиловського – культового письменника України середини XVII ст. // Могилянські читання 2011: Зб. наук. праць: Християнські реліквії: вивчення, збереження, експонування / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник; Ред. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. К., 2012. 660 с. [С. 119 – 126].

155. Володимир Барвінок – автор зводу бібліографії українських рукописних книг і стародруків // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства: Серія : «Пам'яткознавство Північного регіону України», № 4 : Зб. наук. праць / Посохов С.І. (гол. ред.), Коваленко О.Б. (заст. гол. ред.), Титова О.М.(заст. гол. ред.), Бойко О.Д., Верба І.В., Верменич Я.В. [та ін.] ;Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 14 (17). К. : Центр пам'яткознавства НАН України, 2012. 192 с.

156. Українські літературні постаті в джерелах: Микола Гоголь в «Щоденниках» Олеся Гончара // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Філологія; Соціальні комунікації: Вип. 27. 2012. 228 с. [С. 116– 119].

157. Роль женщины-жены в украинской художественной литературе : По материалам Международных научных чтений «Жена поэта: Божья награда? Кара Божья?, посвященных 200-летию со дня рождения Н.Н. Пушкиной-Ланской // Вопросы

русской литературы: Межвузовский научный сб.: Вып. 24 (81). Симферополь: Крымский архив, 2012. 224 с. [С. 139 – 151].

158. Іван Шмельов та Василь Фащенко: подібності художнього буття // Вестник Крымских литературных чтений: Сб. науч. статей и материалов: Вып. 8. Симферополь: Крымский архив, 2012. 432 с. [С. 402 – 420].

159. Роль Волині у війні 1812 року в джерелознавчих дослідях Ілька Борщака // Воєнна історія України. Волинь та Полісся: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військово-істор. конф., 25 — 26 квіт., 2013 / Нац. військово-істор. музей України.К., 2013. 606 с.[С. 177— 179].

160. Історія української літератури про героїку у народній творчості України // Научное творчество крымских исследователей 2-го и 3-го Симпозиумов молодых ученых: Сб. осн. науч. докл./ Тавр. Центр военной истории; Науч.-исслед. лаборатория «Крым во Второй мировой войне 1939–1945 гг.», Орджоникидзе– Феодосия, 2013. Симферополь: Дияйпи, 2013.[С. 112–115]. 208 с.

161. Європейські цінності літератури: до еволюції особистості // Вопросы русской литературы: Межвузовский научный сборник. Вып. 26 (83). Симферополь: Бизнес-информ; Крымский Архив, 2013. С. 137–145.

162. Григорій Сковорода — гуманіст, філософ і поет у вченні Д. Чижевського // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник: 2013: Кн. II / Упоряд.: О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. Львів: Львівський музей історії релігій: Логос, 2013. 638 с. [С. 241 – 253].

163. Мысли о европейскости в литературе: сквозь историческую призму личности // Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы / Материалы VII Междунар. науч. конф.(Гомель, 25–27 мая, 2013 г.) / Мин-во образования Респ. Беларусь; Ин-т социологии НАН Беларуси; Белорус. Славянский комитет; Гос. Академия славянской культуры; Учреждение образования «Гомельский гос. техн. ун-т имени П.О. Сухого». Гомель, 2013. [С. 415 – 418]. 444 с.

164. Пізнання Григорія Сковороди - гуманіста, філософа і поета за бібліотечними та архівними фондами // Короленківські

читання 2012. Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі: Матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 11 жовт. 2012 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка; [уклад. Н.І. Капустіна]. Харків, 2013. С. 233 – 252.

165. Церква та суспільство в спадщині Григорія Сковороди // Могилянські читання 2012: Зб. наук. праць: Традиції печерних монастирських комплексів в Україні та Східній Європі. Проблеми вивчення, збереження та музеєфікації / Нац. Києво-Печ. іст.-культ. заповідник; Ред. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. К., 2013. 480 с. С.137–143.

166. Вплив національно-визвольної боротьби українського народу, очолюваної козацтвом, на розвиток культури в Галичині в першій половині ХІХ ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. праць (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виногородська, Г.Ю. Івакін й ін./ Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, Історико-культурна асоціація “Україна – Туреччина”, Ін-т мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України: Вип. 22.Ч.ІІ. К.-Нікополь, 2013. С. 126 – 142.[272 с.].

167. Європейськість у літературі: До питання еволюції особистості // Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oswiata. Prawo. Zarzadzanie. Lodz, 2014. № 3 (7) / 2014. Wrzesien. 272 с. [С. 210– 220].

168. European in literature: into the question of personality's evolution // Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oswiata. Prawo. Zarzadzanie.Lodz, 2014. № 3 (7) / 2014. Wrzesien. 272 с. [С. 220– 229].

169. Турецькі впливи в Україні // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. праць (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виногородська [та ін.] / Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, Історико-культурна асоціація “Україна – Туреччина”, Ін-т мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України: Вип. 23. К., 2014. 618 с. [С. 577 – 585].

170. Деятельность Бердичевской типографии и ее влияние на развитие украинской культуры // История библиотек: Исследования, материалы, документы: сб. науч. трудов / Рос. нац. б-ка: Вып. 10. СПб, 2015. С. 196 – 201. [256 с.].

171. Основные издания в помощь изучению университетского курса древней украинской литературы // Румянцевские чтения – 2015: Материалы Междунар. науч. конф. / РГБ – М.: «Пашков Дом», 2015.

172. Художественная литература. Библиография. Библиотека. Их роль в социокоммуникационной культуре на современном этапе / В соавт. с Н. Ревой // Библиографическое обеспечение свободного развития личности. Краеведческая библиография : Материалы II Междунар. библиогр. Конгресса «Библиография : взгляд в будущее (М., 6 – 8 окт., 2015) / РГБ ; [редкол. : А.Ю. Самарин (пред.), А.В. Теплицкая (науч. ред.), Г.Л. Левин и др.]. М.: «Пашков Дом», 2015. С.133 –148.

173. Основные издания в помощь изучению университетского курса древней украинской литературы // Вестник библиотечной Ассамблеи Евразии. 2016. № 2. С. 58 – 60.

174. Біографічний жанр в літературі давнього і середньовічного Києва // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. праць: Присвячується світлій пам'яті Д.Я. Телегіна / (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виногородська [та ін.] / Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, Історико-культурна асоціація “Україна – Туреччина”, Ін-т мовознавства ім.О.О. Потебні НАН України; Нац. істор. б-ка України . Вип. 25. К., 2016. 622 с. [С. 488 – 497].

175. Михайло Сергійович Грушевський – видатний історик, літературознавець, суспільно-політичний, громадський і державний діяч // Науково-інформаційний вісник АН ВО України. 2016. № 2.

176. Мовна політика України на сучасному етапі : кілька міркувань // Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX – XXI століть : до 150-річчя з дня народження Михайла

Грушевського (1866-1934), вченого, історика, політичного і державного діяча, голови Центральної Ради: Зб. наук. праць Хмельницького ін.-ту МАУП. Хмельницький : Вид-во Хмельн. ін.-ту МАУП, 2016. Вип. 10. 262 с. [С. 185 – 196].

177. Українці. Пізнання себе // Князі Острозькі в історії Центрально-Східної Європи : минуле і сучасність : Наук. збірник за підсумками Всеукраїнської науково-практичної конф. (м. Старокостянтинів, 25 – 26 трав., 2017) / Редкол. : А.Г. Філінюк, О.М. Завальнюк, В.І. Якубовський та ін. Старокостянтинів, 2017. 280 с. [С. 131 – 143].

178. Ілько Львович Борщак. Його життя в ім'я України // Історія, культура та освіта : християнський вимір : Зб. наук. праць Хмельницького ін.-ту МАУП. Хмельницький : Вид-во Хмельн. ін.-ту МАУП, 2017. Вип. 7. 252 с. [С. 152 – 164].

179. Нев'янучої сили слово : князі Острозькі. Перше національне відродження України // Вісник Книжкової Палати. 2017. № 6. С. 42 – 45.

180. Християнські виміри : Григорій Сковорода – Микола Гоголь // Наш Український Дім : наук.-поп. часопис для вчителів України та діаспори. № 1. Ніжин, 2018. С. 52 – 59.

181. Михайло Сергійович Грушевський : спроба об'єктивного портрета // День Соборності України : Історико-політологічні дискусії : До 100-річчя бою під Крутами (29.01. 2018 р.) : Зб. наук. праць Хмельницького ін.-ту МАУП. Хмельницький : Вид-во Хмельн. ін.-ту МАУП, 2018. Вип. 5. 206 с. [С. 109 – 130].

182. Іоанікій Галятовський – теоретик української барокової проповіді // Ніжинська старовина : зб. регіональної історії та пам'яткознавства. Серія «Пам'яткознавство Північно-східного регіону України». № 10 : Вип. 25(28). Ніжин–Київ, 2018. С. 172–176.

183. Етнографізм у билинному епосі Київського циклу // «Українське пограниччя : варіативність традиційної культури». Одеські етнографічні читання : Збірка наук. праць : наук. видання : Колектив авторів. Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. Мечникова, 2018. 358 с. [С. 103–113].

184. Діяльність Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського в умовах державного відродження України 1917–1921 років // Національно-визвольна боротьба українського народу : Наук. збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф. (Житомир, 28–29 верес., 2018) : Вип. 57 / Упоряд. П.С. Скавронський. Бердичів : ФОП Мельник М.В., 2018. 550 с. [С.207–212].

185. Життєпис Павла Попова – літературознавця, фольклориста, бібліографа, книгознавця, уродженця Сумщини // «Конотопські читання»: Вип. IX. Зб. наук. праць / Ред. кол.: Верба Н.П. (гол. ред.), Акічев Ш.М., Несвідоміна І.М. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2018. 336 с. [4]. [С. 232 – 243].

186. Слово у боротьбі з корупцією [В. Мономах, «Пчела», творчість І. Вишенського, Л. Барановича, К. Транквіліона-Ставровецького, М. Смотрицького] // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : Матеріали III Міжнар. наук. практ. конф. (К., 7 груд., 2018) : У 2 ч. Част. 2. К.: Нац. академія внутр. справ, 2018. 440 с. [С. 218 – 223].

187. Іван Іванович Огієнко, його роль в українській культурі // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. збірник : серія філологічна. [Редкол. : Л.М. Марчук (гол. ред.), О.А. Рарицький (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2018. Вип. XV. 380 с. [С. 326 – 332].

188. Джерела самотності Павла Полуботка // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. статей / (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виноградська [та ін.] / Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШК, Історико-культурна асоціація “Україна – Туреччина”, Ін-т мовознавства ім.О.О. Потебні НАН України; Ін-т археології НАН України. Вип. 27. К., 2018. 463 с. [С. 309 – 316].

189. Петро Іванович Калнишевський (1691 – 1803) – військовий і політичний діяч України, дипломат, «святий, праведний» // «Конотопські читання»: Вип. X. Зб. наук. праць /

Ред.кол.: Верба Н.П. (гол. ред.), Акічев Ш.М., Несвідоміна І.М.
Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2019. 432 с. [4]. [С. 323 – 330].

190. Великі українці : Ілько Борщак із дослідями про
гетьмана Пилипа Орлика // Батуринська старовина: Збірник наук.
праць: Вип. 7 (11) / Н.Б. Реброва (гол. ред.), О.Б. Коваленко (заст.
гол. ред.), Л. Г. Кіяшко (відп. секр.) ; Нац. істор.-культ. заповідник
«Гетьманська столиця», Нац. ун-т «Чернігів. колегіум» ім.
Т.Г. Шевченка, Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПК.
К.: ТОВ «Видавничий дім «АртЕК», 2019. 232 [2] с. [С. 134 – 142].

191. Кримський Агатангел Юхимович та Комісія
візантології ВУАН // Хроніки Ладомерії : Наук. зб. : Вип. IV.
Матеріали IV Всеукр. наук. історико-краєзн. конф. «Хроніки
Ладомерії», присвяч. 820-ій річниці утворення Галицько-
Волинської держави та 695-тій річниці надання Володимиру
Магдебурзького права м. Володимиру-Волинському / За заг. ред.
В. Пикалюк. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2019. 247 с. [С. 231
–213].

192. Нетленные сокровища книг кириллической печати (по
фондах Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского)
// Patrimoniul cultural : cercetare, valorificare, promovare. Editia a XI-a :
De la cunoaștere spre salvagăde și conservare. Cultural heritage :
research, valorization, promotion. Edition XI : From knowledge to
safeguarding and conserving. Chisinau, oct. 29-31, 2019. С. 75.

193. Видатні діячі великої Сіверщини : Л. Баранович,
Д. Туптало, К. Транквіліон-Ставровецький, І. Галатовський як
світочі української культури // Розумовські зустрічі : зб. наук.
праць : Вип. 6 / Ін-т законодавства Верховної Ради України ;
Дніпропетр. регіон. ін-т держ. управління Нац. академії держ.
управління при Президентові України ; Сіверський центр
післядипломної освіти ; Сіверський ін-т регіон. досліджень.
Чернігів : Сіверський центр післядиплом. освіти, 2019. 208 с. [С.
163 – 173].

194. М. Драгоманов, І. Франко, С. Єфремов та
М. Грушевський про слов'янську писемність та усну народну
творчість // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні :
Зб. наук. статей. Присвяч. 100-річчю від дня народж. Д. Я. Телегіна.

/ (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виногородська [та ін.] / Наук.-дослід. Центр “Часи козацькі”, Укр. т-во охорони пам’яток історії та культури, Центр пам’яткознавства НАН України і УТОПІК, Історико-культурна асоціація “Україна – Туреччина”, Ін-т мовознавства ім.О.О. Потебні НАН України; Ін-т археології НАН України. Вип. 28. К., 2019. 512 с. [С. 406–415].

195. Європейський вибір України : інтелектуальна власність – література, бібліотека, особистість // Інтелектуальна власність і право на шляху до сталого розвитку України : Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (К., 19 квіт., 2019 р.). К. : ФОП Кандиба Т.П., 2019. 401 с. [С. 104 – 110].

196. Питання фронтиру у «Голубиній книзі» // Фронтир в етнокультурному контексті. Одеські етнографічні читання : Збірка наук. праць : наук. вид. / Колектив авторів. Одеса : «Одес. нац. ун-т ім. І. Мечникова, 2019. 204 с. [С. 95 – 105].

197. К. Широцький як представник української культури. Його «Церковні стародруки» в часописі «Книгар» // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. Серія філолог. / [редкол. : Л. Марчук (голов. ред.), О. Рарицький (відп. ред.) та ін.]. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський нац. ун-т імені І. Огієнка, 2019. Вип. XVI. 260 с. [С. 294 – 303].

198. Трансформація досліджень І. Огієнка : історія, культура та традиції стародрукованих книг // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : Наук. зб. Серія філологічна / Редкол. : Л. Марчук (гол. ред.), О. Рарицький (відп. ред.) та ін. Кам’янець-Подільський. Кам’янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2020. Вип. XVII. 252 с. [С.201–211].

199. Несвізька друкарня в українській історіографії. Володимир Іванович Барвінок та його «Огляд бібліографії церковнослов’янських стародруків // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні : Зб. наук. статей. Присвяч. 400-річчю заснування Ніжинського реєстрового козацького полку та 395-річчю надання Ніжину Магдебурзького права / (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виногородська [та ін.] / Ніжинський краєзнавч. Музей ім. Івана Спаського ; Центр пам’яткознавства НАН України і УТОПІК ; Ін-т мовознавства ім.О.О. Потебні НАН

України; Київ. наук.-метод. Центр по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій ; Історико-культурна асоціація «Україна – Туреччина». Вип. 29. Ніжин, 2020. 488 с.[С. 382 – 388].

200. С.І. Маслов – літературознавець, книгознавець і педагог // Ніжинська старовина : Зб. регіон. історії та пам'яткознавства. Серія « Пам'яткознавство Північно-Східного регіону України», № 13 : Зб. наук. праць / Гол. ред. : Зозуля С. ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя, Ніжин. краєзн. музей ім. І. Спаського. Вип. 28 (31). Ніжин; К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020, 208 с. [С. 151 – 156].

201. Олександр Потебня – уродженець Сумщини, соціолінгвіст світу // «Конотопські читання»: Вип.ХІ. Зб. наук. праць / Ред.кол.: Верба Н.П. (гол. ред.), Акічев Ш.М., Несвідоміна І.М. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2020. 428 с.[4]. [С. 329 –335].

202. Іван Нечуй-Левицький : біографічні матеріали про письменника, публіциста, фольклориста, етнографа й педагога // Літопис історії України : новітня доба. Зб. матеріалів наук.-практ конф. (4 груд., 2019 р.) / Редкол. : Степенькіна П. (відп. ред.) та ін. Корсунь-Шевченківський : ФОП Майданченко І., 2020, 310с. [С. 31 – 40].

203. Іван Пулюй – перекладач Святого Письма за підневільних режимів // Регіональне історичне краєзнавство: фонди визначних особистостей Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції з міжнародною участю 22 вересня 2020 року : наук. зб. Тернопіль, 2020. С. 208 – 216. – 318 с.

204. Петро Іванович Калнишевський (1690–1691– 1803) – останній кошовий отаман Війська Запорозького, його доба в історії України // Розумовські зустрічі : зб. наук. праць : Вип. 7 / Ін-т законодавства Верховної Ради України ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. управління Нац. академії держ. управління при Президентові України ; Сіверський центр післядипломної освіти ; Сіверський ін-т регіон. досліджень. Чернігів : Сіверський центр післядиплом. освіти, 2020. 204 с. [С. 178–183].

205. Біблія. Її концептуальна роль у долі українського письменства // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. праць. Присвяч. 30-річчю проголошення Незалежності України / (О.М. Титова (відп. ред.), С.О. Біляєва, Л.І. Виногородська [та ін.] / Ніжинський краєзнавч. музей ім. Івана Спаського ; Конотоп. міськ. краєзнавч. музей ім. О.М. Лазаревського; Ін-т мовознавства ім.О.О. Потебні НАН України; Київ. наук.-метод. Центр по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій ; Історико-культурна асоціація «Україна – Туреччина»; Конотоп. міська Рада ; Ніжин. міська Рада. Вип. 30. Ніжин, 2021. 432 [2] с.[С. 352 – 359] Серія : «Бібліотечка «Часи козацькі».

206. Пересопницьке Євангеліє – сакральний скарб України // Матеріали Всеукр. наук. історико-краєзн. конф. «Місто Хмельницький в контексті історії України» / Ред. кол. : Баженов Л.В. (голова), Єсюнін С.М. (співголова, відп. ред.) та ін. Хмельницький ; ФОП Стрихар А.М., 2021.534 с. [С. 283–288].

207. «Острозька Біблія» в дослідженнях // Рід Острозьких : витоки та надбання : Зб. матеріалів Всеукр. наук.- практ конф. , 17 верес., 2021 р. [Присвяч. 30-річчю Незалежності України, 460-ій річниці відбудови замку в Старокостянтинові] / ред. кол. : Баженов Л.В. (голова), Прокопчук В.С. (співголова), Муляр В.І. (відп. секретар) та ін. Старокостянтинів : ФОП Мельник А.А., 2021. 368 с. [С. 187–194].

208. Микола Чернявський (1868–1946) – поет-еклектик із переспівом «Слова о полку Ігоревім» // «Конотопські читання»: Зб. наук. праць / Ред.кол.: Верба Н.П. (гол. ред.), Акічев Ш.М., Несвідоміна І.М. : Відділ культури і туризму Конотоп. міської ради Сумської обл., Конотоп. міськ. краєзн. музей ім. О.М. Лазаревського. Вип. XII. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2021. 412 с.[с. 298–310].

209. Формула європейськості в Україні : до питань літературної біографіки в умовах становлення українського державотворення // Розумовські зустрічі : зб. наук. праць : Ін-т законодавства Верховної Ради України ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. управління Нац. академії держ. управління при Президентові

України ; Сіверський центр післядипломної освіти ; Сіверський ін-т регіон. досліджень. Чернігів : Сіверський центр післядиплом. освіти, 2021. 220 с. Вип. 8 . [с. 186 – 193].

210. Г.С. Сковорода – ловитва невловного птаха : до 300-ліття від дня народження українського та світового мислителя, філософа // Бережанська гімназія : сторінки історії. Матеріали Х наук. конф., м. Бережани, 20 верес., 2022 р. / Бережанський краєзнавчий музей / Упор. Н. Бойко. Бережани, 2022. 148 с. [С. 134–140].

211. У нас у всіх навіки змінено ДНК // Розумовські зустрічі : зб. наук. праць / Сіверський центр післядипломної освіти ; Сіверський ін-т регіон. досліджень. Чернігів : Сіверський центр післядиплом. освіти, 2022. 192 с. Вип. 9 . [С. 144– 152].

212. Антоній Радивилівський – духовний проповідник середини XVII ст. // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. Вип. XVIII. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 424 с. С. 69 – 91.

213. Міркування над еволютивними процесами розвитку суспільства. Україна – не Росія // XXVIII Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів за темою: «Історія науки і техніки у кризові періоди суспільного розвитку». Мат. конф., м. Київ, 14 квіт., 2023 р. К.: Талком, 2023. 307 с. [С. 229 –231].

214. Сторінки біографії Інокентія Гізеля, українського просвітителя і церковного діяча // Гоща і округа. Історико-культурознавчі студії / НСКУ. Рівненська обласна організація. НАН України. Інститут народознавства : редкол. : С. Сегеда (голов. ред.), В. Бейлах (відп. секр.), Р. Давидюк та ін.. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «БукДрук», 2023. [С. 67 – 73]. 448 с.; іл.

215. The Bible as a transnational book is the intellectual property of the state, the basis of Christian ethics and morals // Prospective directions of scientific and practical activity : collective monograph /Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2023. 403 p., p. 132 – 134.

Хоменко О.О.,
кандидат історичних наук
(м.Київ)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 РОКУ

Національна політика в Українській Державі 1918 р. була спрямована на забезпечення національної самостійності та реалізацію національних інтересів українців. Одним із важливих напрямів національної політики було визначення статусу української мови, яка була офіційною мовою держави і уряд П. Скоропадського доклав багато зусиль для розвитку та поширення державної мови.

Кабінет Міністрів Української Держави 1918 р постійно підтримував українську культуру, освіту, мову та намагався забезпечити національну єдність в державі шляхом зміцнення української національної свідомості та ідентичності. Уряд активно підтримував діяльність українських культурних, освітніх і наукових установ, театрів, бібліотек, забезпечував видання преси, численних книг та підручників українською мовою.

Висвітленню досліджуваному питанню та загалом періоду Української Держави 1918 року присвячена низка наукових праць. Значний масив інформації стосовно питань національної політики простежується у дослідженнях: Р. Пирога [1], Т. Осташко, Ю. Терещенка [2], Л. Кравчук [3] та багато ін.

Національна політика будь-якої цивілізованої держави передбачає гуманне відношення та дотримання всіх міжнародно-правових актів у сфері забезпечення прав *національних меншин*. Кабінет Міністрів Гетьманату також робив спроби у сфері врегулювання суперечностей етнонаціональних відносин.

На початку своєї діяльності Радою Міністрів Гетьманату проведено певні зміни стосовно прийнятих Центральною Радою законів. Було ухвалено відповідний закон про скасування національних міністерств, який був прийнятий ще 9 січня 1918 р. в

контексті дотримання Центральною Радою національно-персональної автономії. Його дія була припинена до розгляду його майбутнім Державним Сеймом [4, арк. 103]. Однак, в той же час в роботі уряду була передбачена допомога національним меншинам Української Держави. Зокрема, 25 листопада 1918 уряд ухвалив постанову про необхідність виділення безвідсоткової позику в розмірі 1 млн. крб. для надання допомоги польським біженцям [5, с. 379].

Наступним напрямом роботи уряду Української Держави 1918 р. було прийняття закону про громадянство, який був одногolosно прийнятий на черговому засіданні Ради Міністрів. В. Липинський свого часу підкреслював, що держава – це перш за все: влада, територія і громадянство. А громадянство – це організація, церкви, армії, родини, класу. Якщо є всі ці чинники, тоді на території громадянства народжується власна держава [6].

У законі відмічалось, що громадянину Української Держави забороняється одночасно бути громадянином іншої держави. Також “усі російські піддані (громадяни), що перебувають на Україні під час видання цього закону, визначаються громадянами Української Держави (хто не хоче, той мусить подати заяву місцевому старості протягом місяця)” [7, арк. 65-65 зв.].

Можна відмітити, що право вибору людей – це ознаки демократії, які й існували в Українській Державі 1918 р.

Також одним із важливих напрямів національної політики уряду П. Скоропадського було запровадження українізації, яка передбачала перехід на українську мову в адміністративних установах та освітніх закладах держави. Зусиллями міністра внутрішніх справ спочатку запроваджувалася українська мова в усіх державних структурах. Зокрема, однією із них стало Поштово-Телеграфне відомство. У тогочасному “Державному Вістнику” було навіть надруковано наказ міністра про визнання з 14 вересня 1918 р. у поштово-телеграфному відомстві державною мовою лише української, а нові співробітники могли отримати посади лише володіючи державною мовою [5, с. 279].

Варто провести аналогію із сучасною ситуацією в Україні щодо володіння державною мовою, адже згідно чинного

законодавства для призначення на визначені законодавством України посади особи мають володіти державною мовою на рівні вільного володіння I або II ступеня і скласти відповідний іспит. А вищезазначене питання (у простішій інтерпретації – лише володіння державною мовою без іспиту) ще у 1918 р. було запроваджене у державну політику тогочасної влади

Одним із прикладів у розповсюдженні та утвердженні процесу українізації в період Гетьманату є діяльність міністра шляхів Б. Бутенка, який заручився підтримкою свідомого національно службового персоналу. Розпочалася так звана “українізація залізниць”. Була утворена спеціальна термінологічна комісія, що працювала над виробленням технічної термінології для залізниць. Таке нововведення виявилось як в перейменуванні на українську мову в усьому діловодстві залізниць, так і в написах на всіх станціях та на вагонах потягів на залізницях України. Процес українізації був одним із головних позитивних досягнень, яке поставило перед собою та виконало Міністерство Шляхів та уряд П. Скоропадського у процесі створення та розбудови власної держави.

Також Б. Бутенко підготував і видав наказ від 17 травня 1918 р. про заснування на залізницях курсів українознавства. Були утворені й лекційні курси для навчання співробітників залізничної державної мови. Пропонувалося користуватися при вивченні рідної мови граматики: Шерстка, Огієнка або Курила [5, с.211].

У своїх спогадах П. Скоропадський відмічав про складний, але результативний процес українізації, який спочатку був організований на державному рівні. “Доклади її [Канцелярії Ради Міністрів - авт.] напочатку писалися такою українською мовою, що викликала сміх, однаке згодом це виправилося, а в складі її були справжні знавці нашої мови” [8, с. 30].

Під час дослідження архівних матеріалів дослідник О. Машевський зазначає, що під час формування державного апарату, володіння українською мовою давало більше шансів здобути “поважну посаду”. І це було заслугою цілеспрямованої державної політики уряду Української Держави 1918 р. в розповсюдженні і утвердженні процесу українізації [9, с. 39].

Разом з тим процес українізації в сфері освіти і науки також здійснювався на належному рівні. Для утвердження державної мови в нижчій ланці освіти, необхідно було, насамперед, прийняти закон про утвердження української мови в інститутах та університетах, де навчалися майбутні вчителі, які мали викладати в майбутньому в школах Української Держави. У свою чергу викладачі університету мали засвоїти державну мову та викладати її на заняттях у вищих навчальних закладах. Відповідно цього урядом був прийнятий закон про право написання та захисту дисертації на вчені ступені українською мовою про що зберігся відповідний запис закону в документах архіву. В законі зазначалося “... писання та оборону дисертації на вченні ступені в усіх вищих школах України українською мовою надати право особам, які бажають досягти учених ступенів магістра та доктора, а також звання ад’ютанта, подавати та обороняти в усіх вищих школах України свої дисертації як на російській, так і на українській мові, а також надати право взагалі як дисертантам, так і опонентам вести диспути як на російській, так і на українській мові”.[10, арк. 1, 2-2 зв.].

І хоча в архівних документах і зазначено, що російською мовою теж проводився захист дисертацій, проте вже прослідковуються значні цілеспрямовані напрями у відродженні національної свідомості і важливості значення української мови для подальшого державотворення України, враховуючи свого часу запровадження і наслідки Валуєвського циркуляру та Емського указу.

Для утвердження процесу українізації уряд П. Скоропадського видав закон про курси українознавства для вчителів по всій території Української Держави та задля досягнення такої мети асигнував значну суму коштів. Від 6 червня 1918 р. з коштів Державної скарбниці було виділено 2.184.790 крб. [11, арк. 9].

Варто відмітити, що здобутки уряду в сфері національної політики були досить значними. Однак, найвпливовішим результатом є запровадження українізації, як одного з найважливіших показників у процесі державотворення, за час правління Кабінету Міністрів П. Скоропадського.

Однак, національна політика уряду була неоднозначно сприйнята українським населенням. Багато українців вважали уряд репрезентативним інструментом німецького окупаційного режиму та виразом інтересів проросійських сил, незважаючи на значні досягнення у питаннях національної мови, культури, освіти. Невдоволеність українського населення та коротке існування Української Держави не дали змогу уряду гетьмана П. Скоропадського повністю вирішити питання національної політики того періоду, що стане однією з причин падіння Гетьманату вже в грудні 1918 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пиріг. Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6005-4/978-966-02-6005-4.pdf> (дата звернення 10.11.2023)
2. Скоропадський Павло. Спомини: кінець 1917-грудень 1918 року / упоряд. Осташко Т., Терещенко Ю. Київ : Темпора, 2019. 756 с.
3. Кравчук Л. Культура і освіта в Українській державі за часів гетьмана П. Скоропадського. Кременчук : Українська Видавнича спілка. 2004. 50 с.
4. Листування канцелярії генерального писаря з державною скарбницею про виділення коштів для боротьби з чумою в Феодосії, народним міністерствам шляхів про Одеські дороги, 7 грудня 1918 р. ЦДАВО (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.1064. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 103. Оригінал. Машинопис.
5. Україна: Хроніка XX століття. Довідкове видання. Рік 1918. / авт. кол. О.Андрощук, О.Бажан, Г.Басара, Н.Барановська, О.Бойко та ін. Київ : 2005, 402 с.
6. Липинський В. Листи до братів хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf> (дата звернення 10.11.2023)

7. Закони про законопроекти про переведення Київського Народного Українського університету в Київський Державний Український університет; - про громадянство Української Держави; проект тимчасового Статуту про організацію Державного контролю; циркуляр комісарам голови Ради Міністрів і міністра Внутрішніх справ пограничних пропускних пунктах і ін., 27 червня-16 липня. 1918 р., ЦДАВО (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.1064. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 65-65 зв. Оригінал. Машинопис.

8. Скоропадський П. Українська культурна праця за гетьманщини 1918 року. Сторінка споминів. Державницька думка. Квартальник української державницької ідеології, культури і громадського життя. Видавництво “Державницька думка”, Філадельфія, ПА. Ч. 4. 1952. С. 27-34.

9. Машевський О. Українізація органів влади в Гетьманській Державі Павла Скоропадського. Розбудова держави. № 2, лютий, 1996. С. 38-40.

10. Закон та пояснююча записка до нього про право писання та оборону дисертації на вченні ступені в усіх вищих школах України українською мовою, 19-28 вересня 1918 р. ЦДАВО (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.1064. Оп. 1. Спр. 138. Арк. 1, 2-2 зв. Оригінал. Машинопис.

11. Закон про асигнування Міністерству освіти коштів на курси українознавства для вчителів по всій Україні, 2-14 червня 1918 р. ЦДАВО (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.1064. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 9. Оригінал. Машинопис.

Шевченко Р.П.,
аспірант
(м. Київ)

МОВНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЇХНІХ РОДИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Мовна адаптація ветеранів війни та їхніх родин в умовах глобалізації є важливою проблемою, яка потребує комплексного підходу та співпраці різних суб'єктів, включаючи публічне управління та соціальний захист. Глобалізація призводить до змін у суспільстві, включаючи зростання міграції, зміну соціального середовища та розширення комунікаційних можливостей. Ветерани війни і їхні сім'ї можуть відчувати ці зміни особливо гостро, оскільки вони можуть стикатися з багатьма новими викликами та можливостями.

Сторони адаптації ветеранів до нової мовної середовища у сучасному глобальному світі можуть бути сформульовані наступним чином:

- *мовна освіта*: важливо забезпечити доступ ветеранам та їхнім родинам до якісної мовної освіти. Це може включати курси мови, підтримку вивчення мови вдома та інші навчальні ресурси;

- *культурна чутливість*: публічне управління та соціальний захист повинні бути чутливими до культурних різниць та потреб ветеранів та їхніх сімей. Це може включати надання інформації та послуг у різних мовах та з урахуванням культурних особливостей;

- *соціальний захист*: важливо забезпечити ветеранам та їхнім родинам доступ до соціального захисту, включаючи медичну допомогу та психологічну підтримку. Це також може включати підтримку в знаходженні роботи та інші соціальні послуги;

- *загальне включення та спільнота*: Створення інклюзивних спільнот та мереж підтримки може сприяти мовній

адаптації ветеранів. Це може бути здійснено через організацію мовних груп, спільних заходів та інших ініціатив;

– *партнерство з громадським сектором*: публічне управління повинно співпрацювати з громадськими організаціями та неприбутковими установами, які працюють з ветеранами, щоб спільно надавати підтримку та ресурси для мовної адаптації [2].

Отже, всі ці сторони вимагають системного підходу та співпраці різних рівнів уряду, громадських організацій та інших зацікавлених сторін. Мовна адаптація ветеранів та їхніх родин є важливим елементом підтримки цих груп осіб у сучасному глобалізованому світі.

Необхідно відмітити думку вченої К. Спицької [4], яка вважає, що розробка та впровадження соціальних програм, які допомагають ветеранам та їх сім'ям вписатися в нове соціокультурне оточення, включаючи надання мовної підтримки, надання орієнтації в суспільстві та допомогу у пошуку роботи. Забезпечення можливості отримання різноманітних засобів для вивчення мови, таких як онлайн-курси, словники та мобільні додатки, які сприяють покращенню мовних навичок ветеранів.

Слід додати, що забезпечення доступу до психологічної підтримки та консультування для ветеранів, які можуть стикатися зі стресом та адаптаційними труднощами. Розвиток співпраці між країнами та міжнародними організаціями для обміну найкращими практиками у сфері мовної адаптації та підтримки ветеранів.

Крім цього, підтримка проєктів, ініціатив та громадських організацій, спрямованих на допомогу ветеранам та їх родинам, включаючи організацію мовних груп, благодійні інституції та волонтерські ініціативи. Розробка та впровадження правових норм, які гарантують права та соціальний захист ветеранів, включаючи мовні права та підтримку. Підтримка ветеранів та їх родин у вивченні та засвоєнні місцевої культури та традицій для забезпечення їхньої успішної інтеграції в нове середовище [3].

Таким чином, мовна адаптація ветеранів війни та їхніх родин в умовах глобалізації є складним і багатогранним процесом, який потребує спільних зусиль різних суб'єктів, включаючи

публічне управління та соціальний захист. Публічне управління відіграє важливу роль у створенні програм та політик для підтримки мовної адаптації, а соціальний захист забезпечує соціальні та економічні права ветеранів. Успішна мовна адаптація сприяє інтеграції ветеранів у глобальному суспільстві і покращує їхнє благополуччя та статус у новому середовищі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Домбровської С. М. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика. *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* м. Харків, 2023 р. URL: https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/konferentsii/2023/Publichne_upravlinnya.pdf
2. Здійснення заходів з професійної адаптації ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуг перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. 2023р. URL: <https://golos.kyivcity.gov.ua/news/15974.html>
3. Новий проєкт закону про статус ветеранів та гарантії їх соціального захисту URL: <https://legal100.org.ua/bills/noviy-zakon-pro-status-veteraniv/>
4. Спицька К. Правові засади соціального захисту Учасників бойових дій в Україні 2022р. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/22.pdf

Чабанов А.М.,
аспірант
(м.Київ)

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Безпека вважається однією із ключових потреб людини, суспільства та держави. Особливої актуальності це питання набуває на даний час в умовах війни нашої країни з рф. А постійна трансформація потенційних загроз, які посягають на безпечну життєдіяльність у різних сферах вимагає наукового моніторингу таких загроз, розробки та впровадження адекватних та актуальних заходів реагування на негативні зміни системи забезпечення безпеки.

Як показує практична діяльність, для усестороннього захисту об'єктів транспортної інфраструктури необхідні великі ресурси (кошти), що можна порівняти із забезпеченням діяльності всієї транспортної системи. Жодна країна світу не в змозі собі це дозволити. На даний час прослідковується тенденція захисту окремих об'єктів інфраструктури, яка дозволяє зменшити витрати від загроз у сфері транспортної безпеки. Оптимізація діяльності транспортної інфраструктури є науковими завданням, від правильного вирішення якого залежить діяльність всієї системи забезпечення транспортної безпеки.

Транспортна безпека є одним з найважливіших видів безпеки, й в цей же час вважається надзвичайно вразливою категорією. Транспортна інфраструктура перебуває у постійному розвитку, а роль транспорту в сучасному національному та міжнародному суспільстві стрімко зростає, у зв'язку з чим питання транспортної безпеки стає ключовим та пріоритетним. Цілком очевидно, що підвищення рівня транспортної безпеки можливе лише в умовах системних та глибоких наукових досліджень, ключовим об'єктом яких є обґрунтоване визначення понятійно-категоріального апарату та формування завдань.

Транспортна безпека спрямована на запобігання інцидентам і аваріям на транспорті. Ця діяльність із позиції пріоритетності прав, свобод людини здійснюється шляхом створення системи превентивної раціональної безпеки з метою максимально можливого й економічно аргументовано зменшення ймовірності виникнення транспортних аварій і мінімізації з приводу їхніх наслідків. Під забезпеченням транспортної безпеки потрібно, в першу чергу, осмислювати соціальний процес діяльності відповідних суб'єктів суспільних відносин щордо запобігання аваріям та інцидентам на транспорті [1, с.233].

Транспортна безпека з позиції соціально-правового явища, повинна розглядатися у цілісній єдності функціонального й інституційного підходів як відповідна сукупність механізмів попередження та результативного реагування на загрози суспільства, особистості, держави завдяки чому досягається певний стан захищеності соціальних відносин, забезпечується тим самим незалежність від впливів негативних детермінуючих факторів, здійснюється стимулювання економічного, політичного й культурного розвитку суспільства, встановлюється як стан захищеності об'єктів транспортної інфраструктури та транспортних засобів від актів незаконного втручання [2, с.260].

Аналіз законодавчих актів та наукової літератури надає можливість зазначити, що транспортна безпека розуміється як: а) частина національної безпеки; б) стан захищеності від усіх внутрішніх та зовнішніх загроз; в) стан захищеності об'єктів транспортної інфраструктури від терористичних актів; г) один із елементів забезпечення економічної безпеки.

Існування різноманітних видів загроз у різних сферах життєдіяльності суспільства опосередковує формування як єдиної державної політики щодо забезпеченню безпеки особистості, суспільства та держави, так і її окремих складових частин: суспільної, екологічної, транспортної, промислової, пожежної, інформаційної, економічної, військової, внутрішньої та інших видів безпеки.

Функціонування державної системи забезпечення транспортної безпеки та реалізація механізму державного

регулювання є складним організаційно-правовим процесом. Від чіткого формулювання цілей й завдань державного впливу на суспільні відносини та повноти необхідних заходів залежить систематизована постановка завдань, раціональний обсяг коштів та ресурсів, спрямованих на їх досягнення, та в цілому ефективність роботи системи.

Як відзначається у наукових доробках [3, с.32], метою забезпечення транспортної безпеки слід вважати підтримку безпечної і сталої експлуатації транспортного комплексу, при цьому маючи на увазі, що акти незаконного втручання загрожують його стійкій, безпечній експлуатації. Ця мета може бути досягнута завдяки вирішення трьох головних завдань: (1) запобігання актам незаконного втручання; (2) припинення вчинення дії щодо незаконного втручання; (3) відновлення транспортного комплексу, усунення відповідних наслідків актів незаконного втручання, ліквідація або компенсація заподіяної шкоди.

Мета забезпечення транспортної безпеки включає наступні заходи, що направлені зокрема на:

- технічне облаштування засобів транспортної інфраструктури та транспортні засоби;
- встановлення спеціального правового й адміністративного режимів, які відповідають існуючій обстановці, рівень відповідних загорз;
- створення результативних сил безпеки;
- гарантування дотримання вимог безпеки фізичними/юридичними особами суб'єктів, які розміщені на об'єктах транспортної інфраструктури, транспортних засобах [3, с.32].

Отже, транспортна безпека вважається складовою частиною національної безпеки Української держави, яка собою представляє стан захищеності об'єктів транспортної інфраструктури, а також транспортних засобів й працівників транспортного комплексу, споживачів транспортних послуг, природного довкілля, загроз техногенного та природного спрямування.

Таким чином, метою державної політики в сфері транспортної безпеки виступає гарантування національної безпеки

й втілення національних інтересів, стійкість транспортної діяльності, унеможливлення шкоди здоров'ю, життю людей, а також шкоди майну й навколишньому природньому середовищу, економічних національних збитків за умов транспортної діяльності.

Визначення деталізованих завдань, які направлені на формування окремих підсистем забезпечення (гарантування) транспортної безпеки (нормативно-правової, організаційної, інформаційної, інституційної) вважаються важливою умовою щодо досягнення головної мети стосовно підвищення рівня захищеності людей, передусім об'єктів транспортної інфраструктури.

Під стратегічними (рушійними) завданням слід розуміти формування й удосконалення цілісної системи транспортної безпеки. До стратегічного завдання входять наступні складові частини завдань:

- Формування й удосконалення нормативно-правової підсистеми транспортної безпеки, під якою розуміється система нормативно-правових актів, що призначені для врегулювання відповідних суспільних відносин в сфері забезпечення транспортної безпеки. Задля формування нормативно-правової системи транспортної безпеки потрібно удосконалення законодавчого регулювання, а також здійснення моніторингу правозастосовної практики, вивчення зарубіжного досвіду нормативно-правового регулювання подібних відносин, здійснення наукових досліджень, що направлені на підвищення результативності нормативних заходів транспортної безпеки;

- Формування й удосконалення інституційної підсистеми транспортної безпеки як відповідної цілісності соціальних інститутів, що гарантують діяльність системи транспортної безпеки. Головна роль зазначеної діяльності відводиться саме діяльності органів публічної влади. Й тому інституційна підсистема транспортної безпеки передбачає здійснення заходів стосовно утворення уповноважених органів влади й встановлення їхньої компетенції, враховуючи й виконання державного контролю (нагляду) у сфері забезпечення транспортної безпеки, із підготовки й атестації сил щодо забезпечення безпеки, удосконалення робочих програм, що є необхідні для означеної підготовки;

- Формування й удосконалення організаційної підсистеми транспортної безпеки, до якої входить комплекс відповідних взаємозалежних заходів, вкладених в гарантування захищеності транспортного комплексу. До організаційної системи транспортної безпеки входять окреслення загроз, оцінка вразливості й категорювання об'єктів транспортної інфраструктури, оцінка щодо вразливості транспортних засобів, а також сертифікацію технічних засобів, які застосовуються для гарантування (забезпечення) захищеності транспорту, відповідної інфраструктури;

- Формування й удосконалення інформаційної підсистеми транспортної безпеки, яка складається із комплексу інструментів (засобів), методів із обробки й застосування інформаційного ресурсу. Суб'єктами правовідносин в галузі застосовуються різноманітні різновиди інформації, враховуючи й інформацію із обмеженим доступом, а також інформація, яка має статус державної таємниці.

Запропонована систематизація означених завдань надасть змогу підвищити ефективність державного управління в транспортній сфері.

На об'єктах транспорту на стан безпеки також значний вплив мають відповідні чинники, до яких відносять:

- велику концентрація громадян, їх майна на обмеженій території об'єктів залізничного, водного, повітряного транспорту;

- особливості архітектурного планування, а також конкретного об'єкта технічного обладнання;

- цілодобовий цикл виконання роботи більшості об'єктів повітряного, водного, наземного транспорту;

- зосередженість значних матеріальних цінностей на відповідних об'єктах транспорту;

- нетривалість на транспортних об'єктах перебування пасажирів;

- інтенсивність руху поїздів, повітряних, морських, річкових суден;

- схильність стосовно обсягу пасажирських та вантажних перевезень сезонним, кліматичним, погодних і тимчасових умовах;

- швидкоплинність подій і явищ на транспорті;

→ психологічний стан й контингент пасажирів;
→ підвищений рівень небезпеки злочинів, адміністративних правопорушень, що мають свій прояв в досліджуваній сфері [4, с.351].

Транспортна безпека спрямована на захист пасажирів, власників, перевізників вантажів, одержувачів, власників та користувачів транспортних засобів, транспортного комплексу та його працівників, бюджету і економіки країни, навколишнього середовища від загроз, які можуть статися в транспортному комплексі [1, с.233].

Таким чином, метою державної політики у сфері забезпечення транспортної безпеки постає забезпечення національної безпеки та втілення національних інтересів за умов транспортної діяльності, резилієнтність транспортної діяльності, запобігання шкоді здоров'ю і життю людей, майну та навколишньому природньому середовищу, загальнонаціональних економічних збитків за умов транспортної діяльності.

Вважаємо, що акцентувати увагу слід на застосуванні саме системного підходу в сфері забезпечення транспортної безпеки Української держави, у межах якого формується перелік відповідних заходів, вимог, встановлено перерахунок не тільки потенційних, але і реальних загроз, від яких потрібно захищати транспортний комплекс, розподілено функціональне спрямування органів публічної влади й представників бізнес-спільноти, що відповідальні за впровадження окреслених заходів, яке надасть змогу забезпечити безперервний процес захисту транспортного комплексу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фердман Г. П. Сутність поняття транспортної безпеки: державно-управлінський аспект. Право та державне управління. № 2. 2020. С.231-236.
2. Сукмановська Л. М. Забезпечення транспортної безпеки як компонент протидії проявам тероризму на транспорті.

Юридичний науковий електронний журнал. № 6. 2017. С.257-260.
URL: http://www.lsej.org.ua/6_2017/76.pdf

3. Hurkovskyi M. P. Forms of transport safety in air transport. Social and Legal Studios, 5(1), 2022. pp. 29-34.

4. Бойко А. В. Адміністративно-правове забезпечення державної транспортної політики в Україні: дис...д.ю.наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Дніпропетровський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2021. 480 с.

Якименко К.Р.,
здобувачка вищої освіти
(м.Київ)

ЧОМУ США МАЮТЬ ВИЗНАТИ РОСІЙСЬКУ ФЕДЕРАЦІЮ ДЕРЖАВОЮ-СПОНСОРОМ ТЕРОРИЗМУ

Мародерство, вбивства, насилля, викрадення людей, загарбництво територій – все ці безкарні дії з боку військових РФ, здавалося би, автоматично перетворюють Росію на державу з явними терористичними вподобаннями. Проте цього недостатньо, аби президент Сполучених Штатів Америки Джо Байден визнав Росію державою-спонсором тероризму через її повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року.

Аргументом виступають понад три десятки зафіксованих воєнних злочинів, які окупанти вчинили проти населення з початку війни на території нашої держави. Руйнація критичної інфраструктури та цивільних об'єктів також демонструє, які саме наміри має РФ щодо українського народу.

Наразі парламенти Латвії, Литви, Чехії, Польщі та Естонії вже ухвалили рішення визнати Росію державою-спонсором тероризму, але тільки США мають дієвий правовий механізм визначення держав спонсорами тероризму з подальшим застосуванням економічних санкцій.

Сенат США одноголосно схвалив резолюцію, в якій закликав держсекретаря Ентоні Блінкена оголосити росію державою-спонсором тероризму за дії у Чечні, Грузії, Сирії та Україні. Резолюція має необов'язковий характер, але, факт її підтримки чинить ще більший тиск з боку Конгресу на адміністрацію Байдена.

«Збройні сили російської федерації скоїли численні сумарні втрати безневинних мирних жителів і спробували приховати свої злочини масовими похованнями по всій Україні», – йдеться у законопроекті Сенату.

Сполучені Штати Америки, з середини 60-х років XX століття розробляли теорію так званого державного тероризму і методологію боротьби з ним.

Відмінною рисою цієї теорії стала розробка концепту «держави-спонсора тероризму».

Як наслідок, було виділено ознаки, які є необхідними для визнання держави спонсором тероризму, правового механізму визнання держави ДСТ, а також конкретного набору санкцій, котрі підлягають застосуванню щодо такої країни. Природно, що через особливості правової системи спектр нормативних актів, якими регулюється ця сфера зовнішньої політики США є надзвичайно широким. Ще однією причиною такого розмаїття нормативної бази можна вважати економічні, політичні та культурно-історичні особливості кожної з цільових держав.

Простими словами, процедура визнання держави спонсором тероризму зводиться до резолюції Держсекретаря про те, що якась держава неодноразово надавала підтримку актам міжнародного тероризму в розумінні Закону про національну оборону, Закону про контроль за експортом зброї та Закону про іноземне сприяння 1961 року.

Визначення такого статусу за державою супроводжується низкою односторонніх санкцій, які включають:

- заборони на експорт та продаж зброї;
- контроль за експортом товарів подвійного призначення;
- заборони на економічну допомогу;
- вимога, щоб Сполучені Штати заперечували проти надання кредитів Світовим банком та іншими міжнародними фінансовими установами на користь ДСТ;
- позбавлення суверенного та дипломатичного імунітету, що надається Законом про суверенний імунітет іноземних держав (FSIA), що дозволяє жертвам тероризму та їхнім сім'ям подавати позови до ДСТ у Сполучених Штатах;
- відмова у вирахуванні прибуткового податку для фізичних та юридичних осіб за дохід, отриманий у ДСТ;
- відмова у безмитному ввезенні товарів, що експортуються до США;

- повноваження (яке потім має бути активно використане та не набирає чинності автоматично) для заборони будь-якому громадянину США брати участь у фінансових операціях з ДСТ без ліцензії Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC);
- заборона Міністерства оборони США укладати контракти на суму понад 100 000 доларів США з компаніями, які контролюються ДСТ.

Таким чином, станом на сьогодні США визнає чотири держави спонсорами тероризму: Сирію, Іран, Кубу та Північну Корею. Кожна з них так, чи інакше пов'язана з Росією, бо уся ця терористична мережа країн-ізоїв отримувала зброю, технології та гроші від РФ, таким чином піддаючись впливу Москви.

Після розпаду Радянського Союзу Росія, яка є його правонаступницею, не скористалася шансом стати процвітаючою демократією. Натомість одноосібний режим Путіна підривав житлові будинки, розв'язав Другу чеченську війну, війну з Грузією, а також розправився з опозицією та вільною журналістикою.

Тож визнати росію спонсором тероризму – це щонайменше чесно назвати речі своїми іменами, а насправді – вдарити в осердя сучасного світового тероризму.

СССР був створений шляхом збройного захоплення влади й фізичної розправи над політичними опонентами. Перше десятиліття свого існування Союз був у міжнародній ізоляції. А коли Франція, США та інші країни Заходу почали визнавати СССР, щоб почати з ним економічну співпрацю, тодішнє радянське керівництво знищило українське селянство заради індустріалізації СССР. Це призвело до Голодомору, в результаті якого померло близько 4 мільйонів українців.

Щось подібне у діях Росії можна прослідкувати й зараз, на прикладі викрадення українського зерна та сталі на тимчасово окупованих територіях, цим самим залишаючи цивільне українське населення без їжі, ліків та засобів для існування.

Масові розстріли мирних українців у Бучі, Ірпені, вбивство тисяч цивільних у зрівняному із землею Маріуполі, бомбардування пологового будинку, навмисне знищення авіаударами сотень

жителів у драмтеатрі, обстріляні цивільні об'єкти у Вінниці, Краматорську, Кременчуці, де загинули десятки мирних українців, щоденні обстріли житлових районів Харкова і ракетні удари по енергетичній інфраструктурі – що це, як не цілеспрямований тероризм?

А використання в бойових діях найманців ПВК «Вагнер», забороненої міжнародними конвенціями зброї – касетних та фосфорних бомб, протипіхотних мін? Додайте постійні погрози з Москви застосувати проти України та світу ядерну зброю. Що це, як не тероризм, який підтримує, спонсорує і здійснює Росія?

Список використаних джерел та літератури:

1. Аргументи здорового глузду. Чому США мають визнати Росію державою -спонсором тероризму? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/09/16/7367760/>
2. Що означатиме, якщо США визнають Росію державою-спонсором тероризму [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/25/7390665/>
3. Все, що ви хотіли знати про статус держави-спонсора тероризму [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/terroriststate/>

Яцино О.В.,
аспірант
(м.Київ)

ОТАМАНЩИНА – ФЕНОМЕН ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

Отаманщина є важливим аспектом Української революції того періоду, як вважають деякі історики. Це явище виникло в контексті непостійності влади, бойових дій, бандитизму та недовіри до центральної влади. Його можна визначити як селянський збройний рух, який переважно охоплював території Наддніпрянщини та Півдня України. Вперше термін «отаманщина» згадується у мемуарах Володимира Винниченка «Відродження нації» наприкінці 1919 та на початку 1920 року. Винниченко описує отаманський рух як в основному деструктивний елемент української революції [1].

Отаманщина виникла як відповідь на численні виклики того часу, зокрема грабіжницьку політику німецьких військ після Брест-Литовського миру. Угода з центральними державами зобов'язувала Україну забезпечувати сировину та продовольство, що спричинило невдоволення серед селян, які вважали це грабунком.

Отамани, які очолювали місцеві угруповання, не лише чинили збройний опір, але також виконували функції політичної, адміністративної та військової влади в регіоні. Рух досяг піку активності у 1918-1920 роках, відзначаючись загостреними суспільними конфліктами та боротьбою за незалежність в умовах турбулентного періоду української історії.

Як зауважив, дослідник В. Лободаєв, що прикметною особливістю Української революції був повстанський рух (отаманщина) [2, с.288].

Влітку 1918 року в Україні розпочався масовий опір сіл проти політики гетьманату. Документи свідчать, що практично жодне село не залишилося осторонь опозиції у різних формах.

Урядові органи отримували численні звернення про напади селян на чиновників, панські маєтки та німецькі пости. Цей захисний рух поширився на Наддніпрянщині, Південній та частково Східній Україні. Близько 50 тисяч повстанців у 1919 році діяли в рамках отаманського руху. Точне число учасників цього руху важко визначити, оскільки це було стихійне явище, і облік чисельності різних загонів та угруповань не велось. Також неможливо вказати всі імена отаманів, оскільки кожне село мало свого ватажка, і часто вони воювали між собою. Найвідомішими постатями отаманського руху були Никифор Григор'єв (діяв на Херсонщині, Миколаївщині, Черкащині), Нестор Махно (Катеринославщина, Північна Таврія), Данило Терпило Зелений (Київщина), Євген Ангел (Чернігівщина). Важливо відзначити, що не всі лідери руху були селянами; значна частина отаманів мали походження з української інтелігенції, таких як вчителі, медики та іноді військові [3, с. 106].

Отаманський рух в Україні в 1918-1919 роках відзначався різноманітністю політичних поглядів й стихійністю у своїй природі. Більшість отаманів прихильники соціалістичних та комуністичних ідеалів. Особливо відомий Батько Махно виступав за анархізм, пропагуючи створення вільних організацій і самоуправління громадою, а також відсутність централізованої влади.

Політичний рух того часу визначався соціалістичними та анархістичними поглядами, романтизацією козаччини і наслідками Першої світової війни. Отаманський рух був стихійним і неконтрольованим, забарвлений нестійкістю політичних уявлень й суперечностями в ідеологіях учасників. Селяни легко піддавалися пропаганді та змінювали свої погляди.

До того ж, відмінності у політичних поглядах відбивались і в самому отаманському русі. Існувала різноманітність ідей, де більшість підтримувала соціалістичні та комуністичні концепції, меншість висловлювала анархістичні погляди, а частина прагнула до національної незалежності.

Отаманський рух був важко контрольованим, відсутня була вертикаль влади у Директорії, і відсутність чіткої структури армії робила його ще більш непередбачуваним. Навіть плани створення регулярної армії під керівництвом Симона Петлюри так і не були

втілені. Махновщина, представлена Нестором Махно, діяла на трьох етапах: проти гетьманату та німецьких сил, проти Директорії УНР та повернення більшовиків, і під час громадянської війни між більшовиками та білими.

Унікальність махновщини полягала в її відмові взаємодіяти з «білими» та загрозою повернення царських порядків. Це свідчило про невизначеність і незалежність політичної лінії отаманів, що спричиняло ще більшу політичну кризу в Україні [4, с. 172].

В цілому, чисельність махновських загонів та інших отаманських підрозділів значно коливалася, варіюючись від кількох сотень до кількох десятків тисяч повстанців, які були оснащені в основному трофейною чи придбаною стрілецькою зброєю. Наприклад, влітку 1918 року махновці в Гуляй-Полі мали лише 120 багнетів, шабель та 4 кулемети, але вже через рік їхня чисельність зросла до 40 тисяч бійців.

Махновці додатково забезпечували мобільність за рахунок використання коней, які часто купували або обмінювали в селянських господарствах. Важливим етапом у розвитку їхньої військової техніки стала поява тачанок – запряжених конями платформ зі станковими кулеметами, зазвичай «Максимом». Це була мобільна вогнева точка, здатна ефективно вогнепокривати великі площі. Хоча польова артилерія використовувалася не так часто, але при необхідності вона знаходила своє застосування. Під час союзу з більшовиками, махновці захопили кілька гармат УНР під час штурму Катеринослава. Проте, контратака Директорії призвела до важких втрат для махновців, що вказало на їхню нездатність вести відкритий бій. Головною тактикою отаманського руху була партизанська тактика – швидкі, несподівані атаки та стрімкі відступи. Це забезпечувало мобільність повстанських загонів та робило їх практично невловимими. Така тактика виявилася надзвичайно ефективною у степових умовах боротьби [5, с. 72].

Ідеологічна основа отаманщини була нестабільною, що відображалось в змінювані політичних поглядів лідерів цього руху. Прикладом цього може слугувати випадок анархістів, які спочатку підтримували Директорію, а вже через кілька днів приєдналися до

більшовиків. Однак такі «союзи» були непостійними, оскільки більшість повстанців, насамперед селяни, обмежували свої політичні інтереси невеликими територіями і не прагнули завоювань.

Агітація відігравала значну роль у отаманському русі, особливо в 1919-1920 роках. Важливо відзначити, що численні частини більшовиків активно приєднувалися до отаманських загонів, інтегруючись у Революційну повстанську армію України. Наприклад, влітку 1919 року до махновських загонів приєдналися дві червоноармійські бригади. Такі альянси свідчили про те, що рух був динамічним і мав складну і привабливу структуру.

Хоча часто говорять про абсолютну анархію та відсутність дисципліни в командному складі отаманських підрозділів, це твердження не є повністю вірним. Махновці, які стали, можливо, найчисленнішим повстанським рухом в Україні, показали організованість та логістичну ефективність. Революційна армія об'єднувала від 40 до 100 тисяч піхоти і кавалерії, маючи 20 гармат, тисячу кулеметів і 12 тисяч тачанок. Управління Революційною армією було організоване за принципами вищої військово-революційної ради та штабу армії, що підпорядковувались місцевим відділам та інспекторам. Армія структурно поділялася на бригади, полки, батальйони та сотні, визначаючи тим самим внутрішню організацію та дисципліну [3, с. 111].

Поразка Української революції 1917–1921 років, яка призвела до втрати державної незалежності, не спричинила занепаду національного руху в радянській Україні. Навпаки, незважаючи на тотальне моральне і масове фізичне утискання українського народу, виникло нове покоління борців за визволення. Це свідчить про стійкість національної ідеї та готовність продовжувати боротьбу навіть у важких умовах.

Крім того, поразка революції стала джерелом духовного оновлення для тієї частини національної еліти, яка, залишаючись невідкореною, вирішила продовжити боротьбу за незалежність України в діаспорі. Цей етап в історії сприяв утвердженню національного самоусвідомлення та підтримці ідеї незалежності навіть у важких умовах тоталітарного режиму. Таким чином,

поразка революції не зламала духу українського народу, а навпаки, викликала нові хвилі боротьби та зміцнення ідеї незалежності, які існують як у самій Україні, так і серед емігрантської спільноти [6, с. 4].

Отже, отаманщина вражає своєю різноманітністю ідеологічних поглядів та політичних переконань, що відображало нестабільність та динаміку суспільства того часу. Прихильники руху мали різні погляди на соціальні та політичні питання, що ускладнювало аналіз його суті.

Махновщина, з її анархістським підґрунтям та розмаїттям інших політичних ухилів, виявилася найбільш відомою частиною отаманського руху. Її здатність швидко змінювати альянси та тактику свідчила про адаптивність у важкій ситуації громадянської війни.

Важливим аспектом отаманщини була не лише військова справа, але й соціальні та економічні аспекти. Рух сформувався переважно серед селянства, що визначило його ідеологію та цілі та споконвічні прагнення бути господарями на своїй землі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кульчицький С. Отаманщина. Енциклопедія історії України: Т. 7. Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.
2. Лободаєв В. Війна з державою чи за державу? Селянський повстанський рух 1917-1921 рр. *На бій за волю. Перемога через поразки. Україна у війнах і революціях 1914-1921 років*. Харків, 2016. С. 288-351.
3. Гай-Нижник П. Отаманщина в період Директорії УНР: соціальна база і місце в національно-визвольній боротьбі. *Література та культура Полісся*. Випуск – 58. Ніжин, 2010. С. 105-114.
4. Гетьманчук М. П. Військові формування Нестора Махна періоду національно-визвольних змагань українського народу 1918–1921 рр. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2006. № 571 : Держава та армія. С. 171–180.

5. Архирейський Д. Махновська веремія. Тернистий шлях революційної повстанської армії України (махновців) 1918–1921 рр. Київ, 2015. 296 с.

6. Українська революція і державність (1917–1921 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. ; наук. ред.: С. С. Кіраль ; наук. консультант В. Ю. Омельчук ; вступ. ст. В. Капелюшного ; авт. кол.: В. С. Гоїнець, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовська. Київ : НБУВ, 2018. 817 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент. Доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Бобось Олександр Леонідович – кандидат ветеринарних наук, здобувач наукового ступеня доктора наук в галузі науки “Публічне управління та адміністрування” Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Болтушкіна Ярослава Сергіївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Гордієнко Михайло Григорович – кандидат політичних наук, доцент. Доцент кафедри соціальної роботи Яготинського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (Київська обл.)

Атаманчук Олександр Іванович – викладач суспільних дисциплін ВСП «Хмельницький торговельно-економічний фаховий коледж державного торговельно-економічного університету» (м. Хмельницький).

Даниленко Віктор Михайлович – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України. Завідувач відділу історії України другої половини XX ст. Інституту історії НАН України (м.Київ).

Дацюк Олександр Анатолійович – кандидат богослов'я, протоієрей, керівник Центру Українського

православ'я та теології Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Хмельницький).

Зінько Юрій Анатолійович – кандидат історичних наук, професор. Декан історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м.Вінниця).

Зелінський Руслан Мар'янович – головний спеціаліст Літинської селищної ради Вінницького району Вінницької області (Вінницька обл.)

Красун Аліна Русланівна – студентка Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Лазаренко Володимир Іванович – завідувач відділу українознавства КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» (м.Вінниця).

Лисий Анатолій Кононович – кандидат історичних наук, доцент; завідувач кафедри суспільно-гуманітарних наук комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», Почесний краєзнавець України (м.Вінниця).

Махоніна Аріна Олександрівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня кафедри політології та соціології факультету суспільно-гуманітарних наук Київського університету імені Бориса Грінченка (м.Київ).

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, доцент, професор МКА, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності, професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Мельников Дмитро Олександрович – кандидат історичних наук, доцент. Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж» (м.Вінниця).

Мерзлюк Людмила Володимирівна – аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування Національного авіаційного університету (м. Київ).

Михайленко Сергій Миколайович – кандидат історичних наук. Яготинський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Яготин, Київська обл.).

Набок Марина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент. Доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету (м.Суми).

Ніколаєв Кирило Дмитрович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент; професор кафедри публічного адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Небесний Олександр Олександрович – здобувач освіти ліцею №1 імені Володимира Крисицького (Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Рева Лариса Григорівна – кандидат філологічних наук. Член-кореспондент Національної Академії Вищої освіти України, член Національної Спілки краєзнавців України (м.Київ).

Рева Н.М. – професор, бібліографознавець, Заслужений працівник культури України (м.Київ).

Романюк Іван Миронович – доктор історичних наук, професор. Завідувач кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м.Вінниця).

Сердунич Любов Андріївна – членкиня Національної спілки краєзнавців України, Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України, Асоціації дослідників голодоморів в Україні, ВТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка (сmt. Стара Синява, Хмельницька обл).

Сидорович Олександр Сергійович – доктор історичних наук. Доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут» (м.Ніжин, Чернігівська обл.)

Сторожук Ірина Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільних дисциплін Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Твердохліб Анатолій Іванович – аспірант кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Хоменко Олена Олександрівна – кандидат історичних наук. Завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін ПВНЗ «Європейський університет» (м.Київ).

Шевченко Роман Петрович – аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Національного авіаційного університету (м. Київ).

Чабанов А.М. – аспірант Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Якименко Катерина Романівна – здобувачка вищої освіти ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Яцино Олег Валентинович – аспірант кафедри публічного адміністрування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу
в контексті історичних подій ХХ–ХХІ ст. :
зб. наук. пр. Хмельницького інституту МАУП, 2023. – Вип. 16. – 258 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
Збереження національної ідеї
та національної самосвідомості українського народу в
контексті історичних подій ХХ–ХХІ століть
НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104480

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 16

З 139 Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій ХХ–ХХІ століть : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2023. Вип. 16. 258 с.

Відповідальний за випуск:

Білий Л.Г., *директор Хмельницького інституту МАУП,*
кандидат педагогічних наук, доцент

Комп'ютерний набір та верстка: *Парандій В.О.*
Макет обкладинки: *Парандій В.О.*

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.*

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101 А
Тел.: (0382) 63-03-05, 63-70-24
Ел. адреса: hmaup@ukr.net
Сайт: www.maur.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні
погляди.*

Здано в набір 30 листопада 2023 р. Підписано до друку 01 грудня 2023 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом